

De rekkelijkste 'kleyne luyden'

*Een gereformeerd-synodale kerk over
de waarde van gereformeerd-zijn*

Vak: ENTH-INT12.1.D415 Onderzoek
Student: Richard Schothans S256590
Opleiding: Godsdienst Pastoraal Werk
Schooljaar: 2018/2019
Begeleider: dhr. E. Groen

VOORWOORD

Voor u ligt het verslag van mijn afstudeeronderzoek voor de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk. Wie mijn levensloop kent, weet dat het niet raar is dat ik hier ben uitgekomen, maar men kan zich verbazen over hoeveel afslagen en dwarsstraten het kostte. Ik hoef niet te beschrijven welke breukmomenten er allemaal zijn geweest die mij van mijn pad hebben doen dwalen. Laat het genoeg zijn om te zeggen dat het afronden van zoiets groots als een afstudeeronderzoek voor mij geen vanzelfsprekendheid is.

Vanwege de moeite die het kostte om zo ver te komen is de dank des te groter voor alle hulp die een eenvoudig student mocht ontvangen. Om iedereen bij naam te noemen is bijna ondoenlijk. Laat ik mij beperken tot enkele van hen.

Allereerst, hartelijk dank aan Sander Ris, predikant bij de Ontmoetingskerk te Rijssen. Zonder zijn enthousiasme had ik misschien niet geloofd dat iemand zat te wachten op mijn onderzoek binnen de Ontmoetingskerk. Dankzij de namen en input die hij gaf kwam dit onderzoek van de grond.

Ten tweede, dank aan Eduard Groen, mijn begeleider tijdens dit onderzoek. Zelfs tijdens vakantietijd hield hij de optie open om hem te bestoken met updates en vragen. In het verlengde daarvan dank ik de Christelijke Hogeschool Windesheim voor het meedenken in een alternatief studieplan dat het pad voor mij openhield om af te studeren in de richting waar ik werkelijk in verder wilde gaan. Zonder overdrijven kan ik stellen dat Windesheim mij een nieuwe kans heeft geboden.

Uiteraard, dank aan alle respondenten die om privacyredenen niet bij naam genoemd zullen worden. Geen respondenten, geen onderzoek. Maar de bereidheid om te praten over hun visie op kerk en identiteit overtrof mijn verwachtingen.

Ten slotte, dank aan Linda, mijn vrouw. Niet alleen heeft ze jarenlang de moeilijkheden helpen dragen die mij van afstuderen hielden, maar tevens was ze bereid om wat van het vuile werk op te knappen tijdens dit onderzoek, zoals het transcriberen van enkele interviews. Zoals we met gevoel voor understatement zeggen in Twente: een man kan het wel slechter treffen.

INHOUDSOPGAVE

1. SAMENVATTING	5
2. INLEIDING	6
3. GEREFORMEERDEN IN VOGELVLUCHT	11
4. METHODE	18
5. RESULTATEN	21
6. CONCLUSIES	31
7. AANBEVELINGEN	34
8. DISCUSSIE	36
9. LITERATUUR	38
10. BIJLAGEN	
I. Voorbeelden kwalitatieve analyse	41

1. Samenvatting

De sterk gegroeide gereformeerd-synodale Ontmoetingskerk te Rijssen (Overijssel, NL) lijkt te worstelen met haar identiteit en constateert een stagnatie aan identificatie van haar leden met de kerk. De inleiding verkent de factoren die in een dergelijke situatie kunnen meespelen, zoals: de negatieve invloed van groei van een groep op het gevoel van identificatie met die groep; de verhouding tussen de (religieuze) inhoud die een groep onderschrijft en de sociale dynamiek van een groep; het veranderende religieuze landschap, bijvoorbeeld door processen als deïinstitutionalisering en individualisering. Er wordt gesteld dat de sociale dynamiek tussen groepsleden primair is, maar dat de (religieuze) inhoud de nucleus vormen waartoe de groep zich verhoudt.

Als startpunt voor de verkenning van de verhouding tussen leden van de Ontmoetingskerk en hun nucleus wordt de noemer van hun denominatie gebruikt: gereformeerd. Dit predicaat - een categorie uit de taalkunde - wordt geacht het meest omvattend in beeld te brengen wat de collectieve representaties van de Ontmoetingskerk zijn. Dit leidt tot de volgende hoofdvraag:

Welk(e) belang en waarde hechten (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk Rijssen aan het predicaat "gereformeerd" in hun visie op de kerkelijke identiteit van de Ontmoetingskerk Rijssen?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden wordt er gekozen voor tien één-op-één interviews met vijf leden van de Ontmoetingskerk zonder ambtelijke binding en vijf leden met ambtelijke binding, om zo ook de institutionele lijn in het onderzoek te betrekken.

Een literatuurverkenning schetst de gereformeerde gezindte als van oudsher een orthodox, behoudend bolwerk met een gereserveerde houding jegens de wereld. Binnen die gezindte zijn het juist de synodalen die vanaf de jaren '60 nadrukkelijk de basiskarakteristieken van de gereformeerden hebben laten varen. Zij vormen nu een dusdanige heterodoxe denominatie dat zelfs wordt betwijfeld of zij nog wel tot de gereformeerde gezindte gerekend moeten worden.

De voornaamste conclusies vanuit de interviews zijn dat de respondenten voornamelijk een narratief schetsen waarin "gereformeerd" geen positieve associaties oproept, niet relevant wordt geacht voor de identificatie met hun kerk en waarin meer nadruk ligt op hoe een kerk in haar daden uitdraagt waar zij voor staat dan op een substantiële onderbouwing van haar geloofsleer.

De aanbevelingen zijn om de Ontmoetingskerk niet langer "gereformeerd" te noemen, maar tot een protestantse gemeente om te vormen. Verder zou - voor een stevigere identificatie met de kerk - gezocht moeten worden naar concrete activiteiten om uit te dragen wat de waarden van de Ontmoetingskerk zijn. Nu zijn waarden als "omzien naar elkaar" nog te abstract.

In het hoofdstuk *Discussie* worden enkele vragen besproken, met name met betrekking tot de verhouding tussen geloofsleer en geloofspraktijk. Een vraag die wordt opgeworpen is bijvoorbeeld of kerken meer dan ooit zich moeten opwerpen als sociale beweging in plaats van een religieuze organisatie.

2. Inleiding

Leg maar eens uit wat 'gereformeerd' inhoudt aan een buitenstaander. Ik kan me zo voorstellen dat een dergelijk gesprek als volgt gaat:

A: "Ik ben lid van een gereformeerde kerk."

B: "Ah ja, daar moeten vrouwen toch altijd een rokje aan en een hoedje op?"

A: "Nee, wij zijn geen zwarte-kousen-kerk. Wij zitten binnen de PKN, samen met de hervormden en de luthersen."

B: "PKN? Die P staat toch voor 'protestants'? Je zei net dat je gereformeerd was."

A: "Dat is onze kerk ook. Een gereformeerde kerk – synodaal welteverstaan – binnen de Protestantse Kerk in Nederland."

B: "Syno-watte?"

A: "Synodaal. Dat is wat anders dan de Gereformeerde Kerken in Nederland (Vrijgemaakt)."

B: "Aha... Wat is dan het verschil?"

Enzovoort.

Dekker beschrijft zelfs nog een extra bezwarende factor mocht dit gesprek in een andere taal worden gevoerd, want het Nederlands is één van de weinige talen die onderscheid aanbrengt tussen hervormd en gereformeerd (in het Engels beide: *reformed*) (Dekker, 1989, p.17).

Het bovenstaande voorbeeldje zou kunnen slaan op de Gereformeerde Ontmoetingskerk te Rijssen: van oudsher een gereformeerd-synodale kerk, nu opgegaan in de PKN, gezeteld in Rijssen waar 'gereformeerd' een predicaat is dat minstens vijf andere kerkelijke groeperingen voeren. Dit is inclusief de Hervormde Gemeente Rijssen die zich tot de Gereformeerde Bond rekent.

In een recent kerkblad van de Ontmoetingskerk Rijssen is een samenvatting van de laatste kerkenraadsvergadering opgenomen. Tussen de gebruikelijke sores staat iets opmerkelijks.

"De zorg om de wijze waarop een deel van de kerkleden aangeeft zich minder thuis te voelen in onze kerk wordt uitgesproken. De voorzitter geeft aan dat dit een té belangrijk onderwerp is om zo terloops in een rondvraag op te pakken. Er zal worden gekeken hoe we dat wel gaan bespreken." (Ontmoetingskerk, 2019, p.11)

Deze zorg wordt uitgesproken ongeveer vier jaar na het uitkomen van een rapport waarin de kernvraag luidde: wie zijn wij en waar willen wij naartoe (Denktank Ontmoetingskerk, 2015, p.3)? In dit rapport wordt tevens benoemd dat door de grote groei van De Ontmoetingskerk er sprake is van minder herkenning door de leden en van een minder herkenbaar profiel (Ibid, p.6).

De observatie dat de Ontmoetingskerk worstelt met haar identiteit is niet vergezocht. Wie wekelijks haar kerkbanken inschuift merkt die worsteling eveneens aan de vele variaties op de liturgie, aan de doelgroepdiensten die steeds meer doelgroepen lijken aan te boren, aan de omwenteling op organisatorisch vlak waar een grote kerkenraad van pakweg zeventig man zijn weg zoekt naar een slagvaardiger bestuur dat kan vormgeven waar de kerk werkelijk voor staat. In elk gesprek dat ik in het afgelopen jaar met leden van deze kerk heb gevoerd kwam steeds het vraagstuk naar de eigen identiteit van de kerk ter sprake.

Natuurlijk mag niet worden onderschat hoe lastig het is voor de Ontmoetingskerk om alle recente ontwikkelingen bij te benen. De meest in het oog springende is de groei van het aantal gemeenteleden. Met name tussen 2005 en 2010 ging het hard. In die jaren groeide het ledenbestand

gemiddeld met honderd per jaar (Denktank Ontmoetingskerk, 2015, p.8). In achttien jaar is het ledenbestand bijna verdubbeld, van 1686 leden in 2000 naar 3093 in 2018 (Ontmoetingskerk, 2018, p.9). Deze groei is vooral te verklaren door het overkomen van leden uit andere kerken en dan met name de Hervormde Gemeente Rijssen, en er wordt aangetekend dat de algehele groei in de komende tien jaar rond de 400-500 komt te liggen (Denktank Ontmoetingskerk, 2015, p.9).

De idee dat de groei van een groep negatieve correlaties heeft met de identificatie van leden met die groep is niet nieuw (zie voor een korte samenvatting van enkele van deze ideeën: Hoverd, Atkinson & Sibley, 2012, p.287-289). Hoverd et al. beschrijven dat mensen in groepen – ook religieuze groepen – zichzelf en hun groep categoriseren en tot een hogere mate van identificatie komen als de groep voorziet in het verlangen om erkend te worden als individu en een expressie geeft aan wat het individu juist *onderscheidt* van anderen (2012, p.289). De negatieve correlatie tussen groei van een groep en identificatie met die groep zit hem vooral in het gegeven dat het moeilijker wordt om met iedereen van de groep een persoonlijke band aan te gaan, waardoor veel leden van die groep 'vreemden' voor je worden. Meer vreemden zorgt voor een minder sterk gevoel opgenomen te zijn in de groep, hetgeen weer zorgt dat een individu het lidmaatschap van die groep minder sterk wil/kan inzetten om zichzelf naar anderen toe te onderscheiden (vgl. Hoverd et al., (2012, p.288). Deze theorie zegt niet zozeer iets over de waardering van de inhoud van de groep, de ideeën en gedeelde waarden en normen, alleen iets over de identificatie met de groep als geheel.

McGuire (2002) schetst hoe in de sociologie religie wordt gezien als een mechanisme dat functioneert als "basis van zelfidentificatie en sociale locatie" (p.199). Hierin zien we een vergelijkbare tweeslag als in de theorieën van algemene groepsidentificatie: religie helpt het individu zichzelf te verstaan door zijn eigen betekenisstelsel te verhouden tot het betekenisstelsel van een religie, en ten tweede: het individu positioneert zichzelf en zijn groep ten opzichte van andere individuen en groepen, zowel religieus als niet-religieus. In dit kader gaat de inhoud van de religieuze groep wel degelijk een rol spelen. In de visie van de socioloog Durkheim – zoals weergegeven door McGuire – zijn het juist de religieuze taal en symbolen/rituelen die de eenheid van een (religieuze) groep vormgeven (McGuire, 2002, p.198). Dit is uiteraard gezien vanuit een functionele definitie van religie en niet vanuit een substantiële definitie, maar de theorie wordt hierdoor niet minder bruikbaar. De theorie van Durkheim legt een nadruk op één van zijn basisprincipes betreffende religie: religie is in essentie een sociale aangelegenheid (Vgl. McGuire, 2002, p.197). Religie gaat – in functionele zin – over groepen die collectieve representaties over de werkelijkheid delen en in stand houden. Het zwaartepunt ligt hiermee dus op de groepsdynamiek, niet op de inhoud van die collectieve representaties. Vrij vertaald naar een kerkelijke situatie als de Ontmoetingskerk: in de dynamiek tussen doctrine etc. en leden van een kerk, ligt het zwaartepunt op de leden en hun onderlinge verhoudingen, minder op de gereformeerde traditie, zo impliceert de theorie.

Toch is het substantiële aspect van een kerk niet onbelangrijk. Het is de nucleus van de groep waar de leden zich omheen verzamelen. Religie biedt veelomvattende categorisaties die breed interpreteerbaar en toepasbaar zijn op gebieden als doctrine, ethiek, cultische expressie en de wijze waarop gedacht wordt over hoe de organisatie vorm moet geven aan het geloof (McGuire, 2002, p.99-100. Vgl. ook: Nye, 2003, p.38). Dit zijn belangrijke typerende noemers, *identity markers*, die mede een identiteit van een individueel lid vormgeven, alsook de identiteit van de kerk als geheel, aangezien er tussen groep en individu een onlosmakelijke wisselwerking plaatsvindt. Onderlinge verdeeldheid tussen de individuen over de substantie van hun geloof werkt vervreemding in de hand, zo is de hypothese, waardoor identificatie met de groep negatief wordt beïnvloedt.

De essentie van de geschetste literatuur, zoals deze met elkaar zijn verbonden, is in simpele lijnen dus deze: in een geloofsgemeenschap ligt het zwaartepunt op wat de leden van die gemeenschap maken en de nucleus van de geloofsgemeenschap zit hem in de collectieve representaties van de werkelijkheid die de gemeenschap deelt en in stand houdt. Feitelijk vrij simpel. Echter, er is een complicerende factor die in groeiende mate deze theorie aangaande geloofsgemeenschappen verstoort: het veranderende religieuze landschap. Bewust wordt niet het woord 'secularisering' gebruikt. Er zijn te veel verschillende narratieven die systematisch iets proberen te vertellen over de veranderingen in het religieuze landschap om er slechts één te kiezen en te denken dat dit het hele verhaal is. Spickard (2006) zet enkele van deze narratieven op een rij en laat, mijns inziens, overtuigend zien dat het 'secularisatienarratief' slechts één van de opties is om het contemporaine religieuze landschap te schetsen, waarbij moet worden aangetekend dat er in elk narratief ook factoren worden over- en onderbelicht. De narratieven hebben wel enkele overeenkomsten en één daarvan – alleen niet gevonden in het "fundamentalisme-groeit-narratief" – is voor het onderwerp van dit onderzoek met name interessant: de veranderende houding van individuen en maatschappij jegens religieuze denominaties (vgl. ook: Davigner, Glanzer & Rine, 2013, p.318; De Hart & Dekker, 2006, p.156-161; Paas, 2015, p.41-44; Taylor, 2007, p.507-509). De karakteristieken van die veranderende houding vat ik samen als: een voorliefde voor minder strakke kaders van een formele religie, de nadruk op de *keuze* die een individu maakt voor een denominatie (in tegenstelling tot een denominatie volgen "omdat dat zo hoort") en een lagere mate van participatie en identificatie van individuen in formele geloofsgroepen.

Deze – nogal abstracte – theoretische benadering van groepsdynamiek ten opzichte van collectieve representaties van de werkelijkheid in een context van een veranderend religieus landschap is de grondslag om de worsteling van de Gereformeerde Ontmoetingskerk Rijssen met haar identiteit te doorlichten. Nu is een identiteit van elke kerk een ui met vele lagen in complexe verhoudingen. Het meest in het oog springend, echter, is de noemer van de denominatie waar de Ontmoetingskerk mee naar buiten treedt: gereformeerd. Persoonlijk vind ik de namen van denominaties altijd stevig klinken, alsof met slechts één woord een hele wereld wordt ontsloten. Traditie, geschiedenis, praktijken, waarden, allemaal gevat in "katholiek", "anglicaans" of inderdaad "gereformeerd". De (theologische) realiteit van denominaties is natuurlijk weerbarstiger dan in alleen dat ene woord uitgedrukt kan worden, maar fungeren die woorden dan niet in elk geval als ankerpunt of stip aan de horizon? Als een startpunt en toetssteen van het gedachtegoed en de daden van een kerk? Wellicht dat iemand al snel die vraag met "ja" beantwoordt. En theoretisch valt daar ook wel iets voor te zeggen, zo valt in het bovenstaande te lezen. In de context van het zoeken naar identiteit van de Ontmoetingskerk zal de noemer "gereformeerd" het startpunt zijn, aangenomen hebbende dat deze noemer het meest omvattend in beeld brengt wat de substantiële nucleus van deze kerk vormt. Maar omdat ik de lijn volg waarin het zwaartepunt ligt op wat de leden van de kerk maken, moet ik beginnen bij die leden. Alles wijst erop dat een formele lijn – waarin een vorm van 'objectieve religieus-inhoudelijke maatstaf' gegeven door een instituut als uitgangspunt wordt genomen – niet zeer vruchtbaar is, gelet op de tanende invloed van institutionele religie en dalende identificatie daarmee. Het gevaar is dat wie de formele lijn volgt alleen het ideaalplaatje van wat de kerk *wil* zijn naar boven haalt en niet veel te weten komt over de daadwerkelijke praktijk.

Het startpunt is hiermee helder: de leden en hun verhouding tot de gereformeerde traditie. Toch moet dit startpunt nader worden gespecificeerd om tot een valide hoofdvraag te komen. Wie wordt bedoeld met "de leden" en wat wordt bedoeld met "de gereformeerde traditie"?

De eerste vraag is het eenvoudigst: leden van de Ontmoetingskerk zijn zij die zich als lid hebben ingeschreven van deze kerk. Om enigszins geloofwaardig in beeld te krijgen hoe hun verhouding is tot – wat nog maar even wordt benoemd als – de gereformeerde traditie, is het noodzakelijk om een dwarsdoorsnede van het ledenbestand te betrekken in het onderzoek. Te denken valt aan categorieën als man/vrouw, leeftijd en kerkelijke betrokkenheid uitgedrukt in kerkgang en/of een actieve rol in het kerkenwerk. Om toch niet geheel de formele lijn van de substantiële nucleus uit het oog te verliezen is het verstandig om sowieso mensen te betrekken die officiële uitdragers zijn van de geloofsgemeenschap. Hierbij denk ik aan de ambtelijk gebonden mannen en vrouwen van de kerkenraad. Zij zijn zowel leden van de kerk, met hun individuele geloofsbeleving, maar tevens helpen zij de institutionele geloofsbeleving vorm te geven.

De vraag naar wat “de gereformeerde traditie” inhoudt is veel lastiger. Dat wil zeggen: het zou lastig zijn als dit een onderzoek was naar de inhoud van de gereformeerde traditie. Maar die vraag ligt te veel op de formele lijn. Het is juist niet de bedoeling om te veel in te vullen wat de gereformeerde traditie inhoudt. In strikte zin is het zelfs problematisch om over “de gereformeerde traditie” te spreken, want op dit punt is nog niet duidelijk of dit een term is die leden gebruiken. Duidelijk is alleen dat het woord “gereformeerd” wordt gebruikt in de communicatie naar buiten toe, bijvoorbeeld door dit woord op de gevel van het kerkgebouw te gebruiken. Daarom zou een neutralere aanduiding voor “gereformeerd” beter zijn, zodat dit woord niet al te veel wordt ingekleurd voordat het onderzoek is begonnen. De meest neutrale aanduiding die ik kan verzinnen is “predicaat”. Deze categorie komt uit de taalkunde en duidt een woord aan dat iets zegt over iets/iemand anders. “Gereformeerd” is niet slechts een woord, het is een noemer, het probeert iets te zeggen over iets anders, namelijk de Ontmoetingskerk, maar de precieze betekenis mag nog niet worden ingekleurd. Het zou het gras voor de voeten wegmaaïen van de (kerkenraads)leden die betrokken worden bij het onderzoek.

De overwegingen die hierboven zijn geschetst, leiden tot de volgende hoofdvraag:

Welk(e) belang en waarde hechten (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk Rijssen aan het predicaat “gereformeerd” in hun visie op de kerkelijke identiteit van de Ontmoetingskerk Rijssen?

Voor een bredere oriëntatie op de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Welke definitie van “gereformeerd” valt er te destilleren uit de literatuur?
- Welke definitie van “gereformeerd” hanteren (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk?
- Wat zijn volgens (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk gereformeerde elementen in de eigen kerkelijke praktijken?
- Is het predicaat “gereformeerd” onopgeefbaar voor (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk en waarom?
- Wat noemen (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk als belangrijkste pijlers van hun kerk en in hoeverre komen die pijlers overeen met hun eigen visie op “gereformeerd”?

De hoofdvraag is de weerslag van een theoretische doordenking van de verhouding tussen leden van een geloofsgroep en de collectieve representaties van de werkelijkheid. Verder komt de vraag tegemoet aan de eigen nieuwsgierigheid. In de loop van ongeveer een jaar heb ik de

Ontmoetingskerk van binnenuit leren kennen als gemeentelid en door observaties en gesprekken zijn er twee intuïties ontsproten die mij bezighouden:

Allereerst: van alle denominaties is gereformeerd-synodaal de minst herkenbare. Wie “katholiek” zegt ziet askruisjes, kathedralen en hosties. Wie “gereformeerde gemeente” zegt ziet vrouwen in rokken, strenge mannenbroeders orthodoxe stellingen betrekken in ethische debatten en lezers van het Reformatorisch Dagblad. Wie “gereformeerd-synodaal” zegt ziet... ja wat eigenlijk? Natuurlijk mag betwijfeld worden of zulke associaties recht doen aan de genoemde denominaties, maar overeenind blijft wel dat er zelfs geen karikatuur te maken valt van de synodalen. Welke eigenschappen zijn zo typerend voor hen dat je ze zou kunnen uitvergrooten? Mijn eerste intuïtie is dat ik er geen kan verzinnen. Dit doet de vraag rijzen: maar op welke grondslagen zijn deze kerken dan gebaseerd, zo deze grondslagen worden gearticuleerd binnen een kerkgemeenschap?

Mijn tweede intuïtie is: synodalen hebben weinig binding met de traditie van hun denominatie. Positief uitgelegd: ze voelen zich thuis bij de attitudes en praktijken van hun lokale kerk zonder dat zij behoefte hebben om te articuleren in hoeverre dit nu gereformeerd-synodaal is. Dit doet de vraag rijzen: zouden zij zich niet geremd voelen door een predicaat als “gereformeerd” of zou het in ieder geval niet verwarrend werken om jezelf “gereformeerd” te noemen, terwijl leden wellicht niet articuleren wat dit betekent of in hoeverre dit uitgedragen moet worden?

De theologische implicaties van de hoofdvraag kunnen – zonder overdrijven – verstrekkend zijn. Een kerk die op de gevel “gereformeerd” heeft staan, impliceert hiermee op een of andere manier een voortzetting te zijn van een traditie met dat predicaat als noemer. Een kerk met die naam heeft zich te verhouden tot de traditie die ermee wordt aangeduid. Anders lijkt het zinloos om die naam te voeren. Maar even zinloos lijkt het een predicaat te voeren dat niet gearticuleerd wordt zijnde een traditie die het waard is om zich toe te verhouden en voort te zetten. Zeggen dat iets waardevol voor je is zonder enige kennis omtrent dit “iets” klinkt niet erg geloofwaardig. Of als blijkt dat (kerken)raadsleden van de Ontmoetingskerk geen waarde en belang hechten aan het predicaat “gereformeerd”, wat zijn dan wel de grondslagen van de kerk? Mogen die gearticuleerd en omkaderd worden of liever niet? En zo niet, wat heeft dat voor invloed op de identificatie van de leden met de Ontmoetingskerk? Heeft een strakker omkaderde identiteit een gunstige of ongunstige invloed op de identificatie van de leden met de kerk? Zeker gelet op de landelijke veranderingen in het religieuze landschap, zoals die al even ter sprake kwamen in het bovenstaande, is de worsteling van de Ontmoetingskerk met de eigen identiteit wellicht exemplarisch voor de landelijke kerken, met name de PKN, waartoe de Ontmoetingskerk ook behoort.

De hoofdvraag gaat over de visie van de (kerken)raadsleden van de Ontmoetingskerk. Om die visie voor het voetlicht te krijgen, moeten de (kerkenraads)leden aan het woord komen. Hun taal, hun beelden, hun terminologie, hun verhaal. De meest voor de hand liggende methode om dit te bereiken is door hen te interviewen. In een enquête – zeker als het meerkeuzevragen zijn – is de kans groot dat te veel termen en beelden worden aangereikt en voorgezegd, en is de kans aanwezig dat zaken juist buiten beschouwing blijven, omdat de samensteller er simpelweg niet aan dacht. Bovendien is de statistische analyse van enquêtes een dermate complexe aangelegenheid dat het de capaciteiten van een gemiddelde hbo-student te boven gaat.

Een andere methode zou kunnen zijn: observeren. Maar hoe observeer je de waarde van een predicaat? De parameters van een dergelijke observatie worden al snel erg diffuus. Gaat een observator turven hoe vaak het woord “gereformeerd” valt in een eredienst? Let hij op de extra ernstige gezichtsuitdrukking van gemeenteleden wanneer een typisch gereformeerd woord als “uitverkiezing” valt tijdens een gespreksavond. Let wel: wat de observator als “typisch

gereformeerd” beoordeelt. De observator kan alleen maar iets oppikken van wat hij benoemt als betrekking hebbende tot “gereformeerd”, hetgeen zijn kennis en interpretatie op de voorgrond brengt en niet die van de leden.

Nog weer een andere methode kan zijn: het groepsgebrek. Breng verschillende gemeenteleden bijeen en poneer enkele thema’s omtrent “gereformeerd” en neem het gesprek op. Het voordeel is dat mensen in hun eigen taal en met hun eigen interpretaties aan het woord komen. Het nadeel is dat in groepsgebreken het lastig is om te voorkomen dat één visie dominant wordt. Mensen nemen beelden/termen van elkaar over of worden geremd om hun eigen visie naar voren te brengen, bijvoorbeeld door angst voor wat anderen van hun mening vinden. De kans op sociaal wenselijke antwoorden lijkt mij hoger. Bovendien valt waarschijnlijk in een groepsgebrek meer het accent op de *consensus* over de waarde van een predicaat als “gereformeerd”, waarmee meer wordt gezegd over de groepsdynamiek dan over de inhoud van het gesprek. Ook interessant, maar voor de bovenstaande hoofdvraag niet wenselijk.

Met deze overwegingen in gedachten, wordt een een-op-een interview het meest vruchtbaar geacht. De taal, interpretaties en beelden van de bevroegde staan voorop, er is meer ruimte om door te vragen – wat belangrijk is om complexe verbanden in het verhaal te verhelderen – en mits de vraagstelling neutraal blijft, is de kans op beïnvloeding van de ondervraagde geringer (maar nog steeds aanwezig).

Gepoogd wordt om een representatieve dwarsdoorsnede van het ledenbestand te bevroegen. Gelet op de parameters van het onderzoek – tijd, omvang, middelen – wordt gemeend dat zo’n tien respondenten haalbaar is. “Representatief” is in dit geval dus wel relatief, gelet op het ledenbestand van meer dan drieduizend mensen. Het is een concessie die wordt gedaan vanwege de beperkte middelen en tijd, en die gedeeltelijk wordt ondervangen door een hogere mate van diepgang die mogelijk is bij dit type interviews. De interviews worden geanalyseerd en met elkaar vergeleken en de uitkomsten van deze analyse wordt gekoppeld aan een breder narratief dat is gedestilleerd uit de literatuur omtrent de gereformeerde identiteit. Om de verhalen van de geïnterviewden beter te kunnen duiden is een sparringpartner nodig in de vorm van wat de literatuur schetst over het predicaat “gereformeerd”. De oplettende lezer zal opmerken dat dit overeenkomt met de eerste deelvraag die hierboven staat beschreven, waarop het volgende hoofdstuk een antwoord geeft.

3. Gereformeerden in vogelvlucht

Het woord “synodaal” is al even gevallen. Dit woord wordt vaak vooraf gegaan door “gereformeerd”, hetgeen impliceert dat er verschillende soorten gereformeerde denominaties bestaan. Dit is inderdaad het geval. Het ontlokt Riemens zelfs de volgende verzuchting:

“Wie dat zegt, vraagt zich vrijwel onmiddellijk af: welke Gereformeerde [sic] groepering wordt bedoeld? Er zijn er zoveel.” (Riemens, 1983, p.7)

Gereformeerd-synodaal, gereformeerd (vrijgemaakt), Oud-Gereformeerd (al dan niet met de toevoeging “in Nederland”), christelijk-gereformeerd... Allemaal gereformeerden. Om in een later stadium te kunnen duiden hoe een individueel lid van de Ontmoetingskerk zich verhoudt tot de gereformeerde traditie¹, moet er eerst worden geschetst wat er zoal onder die traditie wordt

¹ Voor de leesbaarheid wordt af en toe alsnog gerefereerd aan de “gereformeerde traditie” in plaats van alleen naar “het predicaat ‘gereformeerd’”.

verstaan. Wat nu volgt is een serie pennenstreken waarin “gereformeerd” vanuit verschillende hoeken wordt aangevlogen om enkele basiskarakteristieken te ontwaren die een “gesprekspartner” kunnen zijn voor de antwoorden van hen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt. De hierna volgende beschrijving kan omwille van de ruimte niet uitputtend zijn, maar omwille van de complexiteit van de gereformeerde gezindte en haar geschiedenis kan evenmin worden volstaan met een korte opsomming.

De Ontmoetingskerk Rijssen rekent zich tot de eerste categorie gereformeerden die we noemden: gereformeerd-synodaal. Dat is dan ook de denominatie die voor het voetlicht moet komen, maar dan wel in het groter verband van het predicaat “gereformeerd”. De kluwen van gereformeerden is lastig te ontwarren, want welke methode is hiervoor het beste? Een historische reconstructie of een analyse van hun inhoudelijke leerstellingen? Een fenomenologische benadering wellicht of een sociologische? Zoals zal blijken grijpt de ene methode in de andere zodra het begin is gemaakt.

Wie zich een beeld wil vormen van gereformeerden zal verschillende obstakels tegenkomen. Niet in de laatste plaats de woordkeuze die schrijvers hanteren in het beschrijven van deze gezindte. Zo is er het woord “gereformeerd”, maar sommigen hanteren ook het woord “reformatorisch” en zien tussen deze twee een onderscheid, getuige bijvoorbeeld de opsomming van Visser van orthodox-kerkelijke kringen: “protestants, hervormd, gereformeerd en reformatorisch” (Visser, 2018, p.31). Welk onderscheid er precies wordt aangebracht is niet duidelijk. Hoogstens kan gezegd worden dat schrijvers uit meer bevindelijke hoek – waarover later meer – zich eerder “reformatorisch” noemen (bijvoorbeeld de schrijvers van *De toekomst van de gereformeerde gezindte*, 2013, Visser en Hartingveld en nog enkele anderen) en dat een dagblad met deze doelgroep op het oog hetzelfde woord in zijn naam voert. Paas spreekt in dit verband van een “reformatorische zuil” (2009, p.1)

Anderen lijken niet met een dergelijk onderscheid te werken, zoals bijvoorbeeld Amelink, die het avondmaal “het reformatorische equivalent van de rooms-katholieke eucharistie” noemt (Amelink, 2002, p.19). Aangenomen mag worden dat zij ervan op de hoogte is dat binnen de protestantse traditie over de volle breedte het avondmaal wordt gevierd, niet alleen in bevindelijke hoek. Hier betekent “reformatorisch” dus iets anders.

Selderhuis en Nissen bepalen hun lezers bij nog een andere factor die kan meespelen in het woord “reformatorisch”, namelijk dat er een traditie is die voortgaat uit het werk van grote “reformatoren” (Selderhuis & Nissen, 2006, p.246, 263). “Reformatorisch” kan in dat licht ook worden opgevat als een nadrukkelijke binding hebben met bijvoorbeeld de ideeën van Calvijn, Luther en/of Zwingli. Weer anderen, zoals bijvoorbeeld Van Asselt, mijden juist termen als “calvinistisch”, omdat dit een te eenzijdige kijk op de zaak biedt: het gedachtegoed van de Reformatie is te veelzijdig om terug te voeren op slechts één reformator (Van Asselt, 2009, p.8). In vroegere tijden, schetsen Van Asselt en Abels, werd ook al afstand genomen van de term “calvinistisch”, hetgeen nadrukkelijk niet hetzelfde was als “gereformeerd” (Van Asselt & Abels, 2006, p.419). Het woordenboek vat de nietszeggendheid (of alleszeggendheid?) van de term “gereformeerd” goed samen door het te definiëren als:

“behorend tot een bep. stroming binnen het protestantisme met diverse vertakkingen” (Van Dale, 2019)

Bovenstaande biedt een klein overzicht van de spraakverwarring die kan ontstaan omtrent hetgeen wordt bedoeld met “gereformeerd”. De term als zodanig is niet eenduidig, zo lijkt mij

voldoende geïllustreerd. Een andere invalshoek is vereist om beter zicht te krijgen op een definitie van de genoemde term.

Dekker en Peters beginnen hun boek door te stellen dat alle gereformeerden – met uitzondering van de Gereformeerde Bond – direct of indirect een afsplitsing zijn van de Nederlandse Hervormde Kerk (Dekker & Peters, 1989, p.17). Dit gegeven biedt in elk geval een historisch startpunt. De Nederlandse Hervormde Kerk zag het levenslicht met het instellen van het Algemeen Reglement in 1816 (Harinck & Winkeler, 2006, p.620). Maar voor een toespitsing van wie of wat de gereformeerden zijn, is dit startpunt enigszins arbitrair. Al in 1834 volgt er de Afscheiding onder leiding van De Cock en deze afgescheidenen zien in zichzelf de “rechtmatige voortzetting van de Gereformeerde kerk van voor 1795” (Ibid., p.645), zoals de Nederlandse Hervormde Kerk eerst heette. In 1892 werden de afgescheidenen verenigd met anderen die zich afsplitsen van de Hervormde Kerk, namelijk de dolerenden onder leiding van Abraham Kuyper. De redenen van deze splitsingen zijn talrijk en complex met elkaar verbonden. Wat met name interessant is voor de positionering van wat uiteindelijk de synodalen werden genoemd is de weergave van Harinck en Winkeler dat er een heuse strijd leek los te barsten omtrent de vraag wie de juiste orthodoxie en uitoefening van de gereformeerde traditie in pacht had (Ibid., pp.692-695). Die verhouding tot de orthodoxie zal later nog van belang zijn.

Wellicht is Amelink wat rechtlijniger door meteen te verwijzen naar de kern van het woord “gereformeerd”, zijnde het voltooid deelwoord van “reformeren”, hetgeen haar brengt bij het tijdperk wanneer het relevant werd om “gereformeerd” als onderscheidende term te gebruiken, namelijk de Reformatie (Amelink, 2002, p.18). Wat er ook inhoudelijk verder van die periode gezegd kan worden, feit blijft dat er een traditie en theologie gestalte kreeg in een kerk die vóór alles niet rooms was en een eigen geluid wilde uitdragen. De Reformatie als proces markeerde een breuklijn en logischerwijs het startpunt om over de gereformeerde traditie te praten.

Een belangrijke gebeurtenis – relatief kort na de breuk met de rooms-katholieke kerk – was de Dordtse Synode in 1618-1619. Amelink noemt deze synode van groot belang voor de identiteit van de gereformeerde kerk (Amelink, 2002, p.19-20). Niet alleen werd hier een belangrijk gereformeerd geschil beslecht tussen remonstranten en contraremonstranten omtrent de uitverkiezing, maar er werd tevens werk gemaakt van een nieuwe Bijbelvertaling, en de Dordtse kerkorde werd opgesteld en bekrachtigd (Van Asselt & Abels, 2006, pp.433-441). De uitverkiezing zou mede door dit hoog oplopende geschil altijd een *identity marker* blijven voor de gereformeerde gezindte, zodanig zelfs dat Van Asselt en Abels een kleine paragraaf inruimen om te waarschuwen niet de uitverkiezingleer van ‘Dordrecht’ gelijk te trekken met de gehele gereformeerde theologie (Ibid., p.435). De kerkorde voorzag verder in een geraamte van een organisatie die vandaag de dag nog steeds herkenbaar is, met zijn vier ambten (predikant, leraar, ouderling, diaken), de verschillende vergaderingen en een grondslag voor het geloof in de belijdenis van de Drie Formuleren van Enigheid, te weten: de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en, sinds de Dordtse synode, ook de Dordtse Leerregels (Meijering, 2009, p.90-91). Ruim tweehonderdvijftig jaar later, ten tijde van de vorming van de Gereformeerde Kerken in Nederland, was die kern nog steeds de inzet van waar bezorgde gereformeerden voor streden.

Abraham Kuyper, theoloog, politicus en hervormer, gaf de gereformeerden een enorme impuls met zijn organisatorische kracht en de belangrijke positie van de gereformeerde orthodoxie hierin (Harinck & Winkeler, 2006, p.692-693). De orthodoxie werd gekoppeld aan stevige organisaties in het maatschappelijke domein; de gereformeerde ideeën doortrokken het land, in politiek, op school, in de armenzorg en natuurlijk binnen het kerkelijk leven zelf (vgl. *ibid.*, p.700-701). Kuyper had een

specifiek idee over de verhouding tussen kerk en staat, geloof en maatschappij: niet de wereldmijding die anderen propageerden, maar een centrale plek voor zijn calvinistische visie op de gereformeerde traditie waarbij de maatschappij werd gevormd, beter gemaakt, en gereformeerden volop deelnemen aan het maatschappelijke leven, maar wel op hun eigen voorwaarden (Amelink, 2002, p.32-36; Apperloo-Boersma & Selderhuis, 2009, p.104-105; Harinck & Winkeler, 2006, p.688-689, 692-693, 728-729; Harinck & Winkeler, 2006², p.741-743; Molendijk, 2006). De dynamiek tussen kerk, geloof en de wereld zou een belangrijk onderscheid blijken te zijn tussen de verschillende richtingen binnen de gereformeerde gezindte die zouden ontstaan.

Paas stelt dat een cynicus kan zeggen dat een kenmerk van gereformeerden is om anderen vooral als *niet*-gereformeerd te bestempelen (Paas, 2009, p.1-2. Vergelijk ook: Abels & De Groot, 2006, p.529-531). Cynisch of niet, de eerste vijftig tot zestig jaar van de nieuwe Gereformeerde Kerken in Nederland werden gekenmerkt door het benadrukken van een zuivere gereformeerde leer. Verschillende vraagstukken – vaak met betrekking tot uitverkiezing en voor wie de genade was bestemd – werden bediscussieerd, beslecht of geparkeerd zonder eenduidige uitkomst te formuleren. De vraagstukken gaven aan dat binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland verschillende flanken zetelden. Niet verwonderlijk, gezien de roerige totstandkoming van deze denominatie. Al vanaf het begin was duidelijk dat de Afgescheidenen en de Dolerenden weliswaar elkaar in de kern hadden gevonden, maar dat zij nog steeds verschillend dachten over hoezeer geloof een persoonlijke, innerlijke zaak moest zijn, in hoeverre 'de wereld' onverzoenbaar was met het geloof en hoezeer de kerk zich actief moest inzetten om de wereld een betere (lees: meer gereformeerde) plaats te maken (Amelink, 2002, p.41-46). Steeds was er de roep om vooral niet te vrijzinnig te worden op het gebied van de geloofsinhoud. De kerken dat dit, volgens sommigen, toch gebeurde waren meteen een reden voor kerkscheuringen binnen de gereformeerde gezindte. De eerste breuk in 1926 ging over de vraag of de slang werkelijk zintuiglijk had gesproken in het paradijs. Zij die er volgens de synode te vrijzinnige, 'rekkelijke' opvattingen op na hielden werden tot buiten de kerk gedrongen. De tweede breuk in 1944 (de Vrijmaking) betrof een geschil over de algemene genade en de bevoegdheden van de synode. In dit tweede geval werd juist de kerk beschuldigd van een zekere vrijzinnigheid en besloten de 'preciezen' de kerk te verlaten, onder leiding van Klaas Schilder. Zij vormden de Gereformeerde Kerken in Nederland (Vrijgemaakt). Vanaf dit punt wordt tevens de gereformeerde-synodale kerk onderscheiden (Van den Akker & Nissen, 2009, p.274-275; Dekker & Peters, 1989, p.21).

De synodalen zijn hiermee vooral kerkhistorisch geplaatst. Om te begrijpen welke ontwikkelingen zij sindsdien hebben meegemaakt, volgt intermezzo van de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal) ten tijde van hun grootste breuk in 1944 met een kenschets van diezelfde kerk in de moderne tijd. De verschillen tussen 1944 en de moderne tijd geven een beeld van de kerk-culturele, maatschappelijke en leerinhoudelijke ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in de loop der decennia.

In 1944 waren de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal) een grote speler op zowel kerkelijk als maatschappelijk vlak. De kerk van 'de kleyne luyden', de lagere klassen, zoals deze ooit werd getypeerd, had in ruim vijftig jaar zich weten te ontwikkelen tot een stroming binnen de gereformeerde gezindte die volledig was geëmancipeerd (Dekker, 1992, p.12-13). Inhoudelijk had zij zich geloofwaardig weten op te werpen als een verdediger van de ware gereformeerde leer en maatschappelijk had zij, onder invloed van het gedachtegoed van Kuiper, een stevige positie weten te verwerven dankzij talloze organisaties, niet in het minst de politieke Anti-Revolutionaire Partij. De Vrijmaking, echter, toonde aan dat er een verschuiving plaatsvond. Waar de Gereformeerde Kerken

in Nederland aanvankelijk stonden voor orthodox, 'precies' en behoudend, daar was nu een uitgesproken flank die nog orthodoxer, 'preciezer' en behoudender was.

Een ander belangrijke invloed waar de synodalen zich toe moesten verhouden was de bevindelijkheid die opgeld deed in de gereformeerde gezindte als geheel. De term 'bevinding' is complex en wordt op veel verschillende manieren uitgelegd. Wat in het kader van de typering voor de gereformeerde-synodalen van belang is, is dat door invloed van de Nadere Reformatie de diepe doorleving van de eigen zondigheid, verlossing en dankbaarheid als kenmerk van de ware gelovige werd geacht. Als stroming zette het zich af tegen de rationaliteit van de Verlichting. Een goed gereformeerd geloof ging door de diepe dalen van de zondigheid, voordat er zicht kwam op verlossing. Dat was een levend geloof; iets anders dan dit kon al snel vervallen tot "dode orthodoxie" (Vreugdenhil, 1999, p.14). Uiteraard was de ware bevinding ook een splijtzwam onder gereformeerden, maar dit zat ook in de bevindelijkheid ingebakken, omdat het een structuur cultiveerde waarin er onderscheid werd gemaakt tussen de [verloren] wereld en de kerk, en tussen ware gelovigen en zij die het ware geloof nog niet hadden ontvangen (vgl. Immink, 2006; Van der Meiden, 1993, p.19-22; Vreugdenhil, 1999, p.14-19; Zwemer, 2001, p.15-19). Met name die positie tegenover de wereld en andere kerken – die dus niet het ware geloof hadden – zou een *identity marker* blijven voor veel andere gereformeerden ten opzichte van de synodalen.

De situatie in de moderne tijd, gerekend vanaf de jaren '80 tot nu, is dramatisch veranderd voor de Gereformeerde Kerken in Nederland. Het meest in het oog springend is dat deze kerken zijn ondergebracht in een groter verband, de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), waarmee een belangrijk verschil met andere gereformeerden is aangeduid: de synodalen staan blijkbaar niet afkerig tegen verregaande samenwerking met andere kerken. Welke factoren allemaal meespeelden in deze samen-op-weg transitie valt buiten de kaders van dit onderzoek. Wat wel genoemd kan worden is dat de synodalen binnen de gereformeerde gezindte een vrij unieke positie hebben ingenomen. Dekker en Peters onderscheiden de verschillende stromingen binnen de gereformeerde gezindte door hen te plaatsen in een kwadrant met twee assen. De eerste as stelt of een stroming wel of niet bevindelijk is, de tweede as benoemt of een stroming wel of niet orthodox is (Dekker & Peters, 1989, p.20). De synodalen staan in dit kwadrant eenzaam in het vakje niet-bevindelijk en niet-orthodox. De vrijgemaakt-gereformeerden worden door Dekker en Peters evenmin als bevindelijk beschouwd, maar zij delen in elk geval met alle andere stromingen een orthodoxe instelling. De synodalen onderscheiden zich binnen de gereformeerde gezindte dus het duidelijkst door niet orthodox te zijn. Dit onderscheid is zo opvallend dat in sommige beschouwingen openlijk wordt gesteld dat de synodalen niet langer binnen de gereformeerde gezindte vallen (Harinck & Winkeler, 2006², p.883; Meijering, 2009, p.120; Paas, 2009, p.1). Dekker en Peters opteren voor de optie "modern-gereformeerden" (1989, p.48, 52-54). In hun eenzame positie binnen de gereformeerde gezindte ligt een aanwijzing waarom de synodalen meer richting een protestantse noemer schoven.

De orthodoxie was altijd het domein van de gereformeerden. Dit werd geuit door een 'precieze' uitleg van Gods onfeilbaar woord dat was opgetekend in de Bijbel, een uitleg die was gevat in de Drie Formulieren van Enigheid, een uitleg die het hele leven doortrok met zijn consequenties voor levenswandel en ethiek (zie bijvoorbeeld eens hoe in de oorlog hele discussies werden gevoerd of het geoorloofd was in verzet te komen tegen de overheid en dergelijke in: Amelink, 2002, p.144-147). De orthodoxe gereformeerden hielden het beeld van een soevereine God in stand, almachtig en, in lijn met de Heidelbergse Catechismus, in Wiens hand het lot van mensen lag, ten goede of ten kwade. Gereformeerden kenden hun zondige hart en wisten zich schuldig tegen over de Heere. Sociaal-ethische discussies als homoseksualiteit en euthanasie werden gevoerd met Bijbelse

argumenten en vaak beslecht ten faveure van het conservatieve standpunt. (Voor een schets van de rol van gereformeerden in het euthanasiedebat door de jaren heen: Kennedy, 2002, p.105-115).

Die orthodoxie en behoudende koers hebben de synodalen laten varen. Al in de jaren '50, maar zeker vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw hebben vernieuwingsbewegingen en toonaangevende theologen zoals Kuitert het gereformeerde roer omgegooid. Aan alle pilaren onder het gereformeerde bouwwerk werd geschud. Dekker noemt

“de opvatting over en gezag van de Bijbel, over de handhaving van de leer en de binding aan de belijdenis, over de relatie met andere kerkelijke groeperingen en over de levensstijl of [levens]praktijk. Het wijst erop dat de Gereformeerde Kerken zich in een allesomvattend veranderingsproces bevonden.” (1992, p.46)

Vanwege de veelomvattendheid is het ondoenlijk om alles uit te diepen voor slechts een karakterisering van de gereformeerden. Daarom wordt gekozen voor enkele elementen uit alle ontwikkelingen die als typerend voor de gereformeerde-synodalen worden beschouwd. Let wel, de ontwikkelingen die nu worden geschetst worden opgevat als dominante karakterisering, zonder daarmee te kort willen doen aan de tegengeluiden en -bewegingen die wel degelijk aanwezig waren en zijn.

De opvattingen over en gezag van de Bijbel vonden een culminatie en cultivatie in het proces rondom het rapport *God met ons* uit 1980-1981. Dit rapport werd in 1980 aangeboden aan de synode en volgens Amelink na niet meer dan een ochtend en middag vergaderen aangenomen (2002, p.190). De officiële goedkeuring van de synode was zowel belangrijk als irrelevant. Belangrijk, omdat nu breed gedragen opvattingen over de Bijbel als het ware werden vrijgegeven, hoewel van systematische tegenwerking nauwelijks sprake was. Irrelevant, want het hek was al geruime tijd van de dam. Al vanaf de jaren '60 krabbelde de synode steeds verder terug wat betreft al te ferme uitspraken over welke waarheid uit de Bijbel kon worden gehaald (zie bijv. Dekker, 1992, p.103-105). Deze lijn van de synode was een weerslag van wat er speelde binnen de kerk en de maatschappij, en wederom blijkt dat vooral de synodalen niet wanhopig de kritische invloeden van tekstkritiek en rationalistische ideeën buiten de deur hielden. Zij vonden er hun eigen weg in. *God met ons* gaf nadrukkelijk de ruimte aan de menselijke ervaring bij zowel het tot stand komen van de Bijbel als bij datgene wat het Woord bewerkstelligde in harten en levens van gelovigen. De letterlijke interpretatie van een objectieve waarheid stond niet langer op de voorgrond, zo werd nu de officiële lijn. Er kwam meer ruimte in de mogelijkheden van interpretatie en die ruimte - zo stel ik - is het belangrijkste resultaat van het rapport geweest (vgl. Amelink, 2002, 191). Het rapport werd wel omschreven als een “omzetting van de wissel” en “kerkelijke ijking” van de opvattingen over en gezag van de Bijbel (Velema, 1981, p.271). Daarna ging het rapport de wereld in en fungeerde het als studiewijzer, discussieonderwerp op gemeenteavonden en wat al niet meer. Hoewel inhoudelijk er geen grote verrassingen waren te bespeuren, droeg het rapport wel beelden, woorden en ideeën aan die afzonderlijke gemeenten en gelovigen hielpen hun eigen positie te articuleren en verder uit te diepen. De gereformeerde-synodalen hadden hiermee echter wel een nieuwe stap gezet op het pad dat wegvoer van de klassieke orthodoxie. Eén van hun meest gezichtsbepalende eigenschappen - een fundamenteel orthodoxe visie op het Woord van God als onfeilbaar en gezaghebbende waarheid - was niet langer een dominante pijler onder hun identiteit (Vgl. Harinck & Winkeler, 2006², p.880-881).

In 1992 kwam een boek uit dat eveneens een dominante, liberalere trend binnen de Gereformeerde Kerken samenvatte, verdedigde en uitdiepte. Dit was het boek *Het algemeen betwijfeld christelijke geloof* van H.M. Kuitert. Natuurlijk waren de ideeën van Kuitert ten tijde van het verschijnen van dit boek allang geen onbekende meer. De vermaarde theoloog en hoogleraar was al een heet hangijzer vanaf de jaren '70 met zijn visie op onder andere de menselijke factor in de openbaring en een liberalere visie op euthanasie en abortus. Hoewel hijzelf betoogde een voortzetting van de gereformeerde traditie te beogen waren zijn felste criticiasters het erover eens dat hij juist afbraak deed aan de gereformeerde grondslagen (bijv. Velema, 1974). Kuiterts boek uit 1992 lijkt in elk geval de klassieke orthodoxe leer geheel te herdefiniëren en van de gereformeerde orthodoxie blijft niet veel over. Zijn insteek is dan ook niet van het behoudende slag, getuige zijn volgende opmerking.

“...ik zal niet zeggen dat we onszelf niet kunnen of mogen aansporen om voorstellingen van de christelijke geloofstraditie vast te houden, maar alles wat verder gaat maakt van geloven een play back vertoning, een imitatie, niet je eigen stem. Dat kan niet. De traditie is voorgebakken, zonder twijfel. Ze bestaat uit woorden, beelden, voorstellingen van generaties die ons voorgingen. Maar geloven is instemmen, letterlijk. Dat kan ik niet met alle voorstellingen en als ik dat al zou kunnen, dan toch niet altijd.” (Kuitert, 1992, p.27)

Kuitert ging verder dan alleen het betwijfelen van de waarheid van de Bijbel, hij betrok zijn visie waarin de mens centraal stond op de hele leer. Het is veelzeggend dat hij een boek over de christelijke leer begint met het ter discussie stellen van de traditie. Veel klassiek-gereformeerde dogmatici zien zich eerst genoodzaakt om juist te betogen dat de traditie en de plek van de goddelijke openbaring het enige juiste vertrekpunt is. God spreekt en Zijn stem moet de doorslag geven (zie bijv. Van Genderen & Velema, 1992, p.34ev). Kuitert herdefinieert grondig zowel de plaats van God in de relatie met mensen, maar ook klassieke waarheden als de verzoening van Christus, de zondigheid van de mens, het laatste oordeel en de kennis die de mens heeft van Gods wil. Bijna alles wat de mens wist van God en van Zijn werk en van Zijn bedoelingen met het leven van mensen werd geproblematiseerd. Oude zekerheden werden op zijn minst ontdaan van pretenties en op zijn meest ontmanteld. De gereformeerde belijdenis, zoals opgetekend in de Drie Formulieren van Enigheid, had geen relevante plaats meer in Kuiterts denken. Zijn ideeën liepen niet zo ver voor de massa uit als weleens wordt gedacht. Ook Dekker constateert dat de gereformeerde-synodalen rond 1990 al veel van het traditionele, orthodoxe gereformeerde geloof vaarwel hebben gezegd. In zijn boek *De stille revolutie* concludeert hij dat aloude leerstellingen worden betwijfeld en niet langer relevant voor de individuele geloofsbeleving bevonden (subjectivering). Het Bijbelgezag wordt steeds kritischer benaderd, tot een punt waarop zelfs de waarheid van de schrift in twijfel wordt getrokken (rationalisering). De belijdenis is van zeer geringe invloed geworden en de leer is op de achtergrond geraakt. In plaats daarvan is een grotere nadruk op ethicalisme waarneembaar, een door Christus' geïnspireerde levenswandel. Individuele gelovigen articuleren in steeds minder specifieke bewoordingen hun geloof en hun overtuigingen zijn steeds minder herkenbaar geworden, door Dekker zelfs “vaag” genoemd. Gereformeerde-synodalen hebben tegenwoordig beduidend minder kennis van de leer dan zij hadden rond 1950. De reikwijdte van de godsdienstigheid van de gereformeerden is geslonken, zodat hun houding in en naar de samenleving niet zonder meer als “gereformeerd” gekarakteriseerd kan worden. Niet de institutionele leer maar de individuele geloofsbeleving is op de voorgrond komen te staan (democratisering). Als gevolg hiervan is een eerdere homogeniteit veranderd in een duidelijk waarneembare pluraliteit van overtuigingen die zijn

verenigd binnen de gereformeerde kerken. De orthodoxie is veranderd in heterodoxie. De houding naar andere kerken en de wereld is meer open geworden (Dekker, 1992, p.195-211).

De ontwikkelingen op het gebied van levensstijl en -praktijk van gereformeerd-synodalen zijn niet in één karakteristieke situatie of visie te vangen. Wel is er een dominante trend zichtbaar en die trend is er één van progressiviteit, al is het beter te zeggen dat zij niet langer conservatief is. Binnen gereformeerd-synodale kringen worden bijvoorbeeld andere relatievormen dan het heteroseksuele huwelijk niet sterk veroordeeld, ook niet op institutioneel niveau, zelfs voorzichtig getolereerd (Ibid., p.176-181). Vraagstukken omtrent homoseksualiteit worden niet langer zomaar beoordeeld op Bijbelse gronden, maar er wordt juist aandacht gevraagd om in naastenliefde om te gaan met broeders en zusters die op mensen van hetzelfde geslacht vallen, de zogenaamde 'pastorale benadering' (Vgl. Amelink, 2002, p.216). Openheid, inclusiviteit, progressiviteit en vrijzinnigheid zijn in ethische maar ook kerkelijke kwesties steeds dominanter geworden (Vgl. Harinck & Winkeler, 2006², p.883ev).

Dekker vraagt zich dan ook af in zijn studie of het de gereformeerd-synodalen uiteindelijk is gelukt om hun gereformeerde identiteit in stand te houden in hun aanpassing aan de veranderende context in het religieuze landschap (Dekker, 1992., p.51). Die bijna angstige vraag leeft al decennia in de gereformeerde gezindte (zie bijvoorbeeld: Puchinger, 1966; v.d.G, 1985; Dekker, 2003; Paas, 2009). Dit onderzoek wil op die vraag geen antwoord geven. Wel van belang is of in het bovenstaande verhaal lijnen te trekken zijn naar de verhalen van individuele (kerkenraads)leden wanneer hen wordt gevraagd welke waarde zij nog zien voor het predicaat "gereformeerd" binnen de context van hun eigen gereformeerde kerk.

4. Methode

In dit praktijkonderzoek is gekozen voor een tiental één-op-één interviews. Vijf geïnterviewden maken deel uit van de kerkenraad, vijf van hen zijn 'gewoon' lid, zonder ambtelijke binding. Tien mensen op een ledenbestand van meer dan drieduizend is uiteraard veruit niet genoeg om van een representatief onderzoek te spreken. Gezien de middelen en tijd is gekozen voor tien interviews, met als concessie dat de uitkomsten meer het karakter van een vingerwijzing krijgen, een startpunt voor verdere discussie en een poging het gesprek over identiteit in een discourssegment (gereformeerd) terug te voeren op enkele gedeelde termen, beelden etc.

Toch zijn de tien respondenten geen willekeurige verzameling mensen geworden. Er is gepoogd om een typologische dwarsdoorsnede van de gemeente van de Ontmoetingskerk te betrekken. In de volgende tabel worden de relevante karakteristieken van de respondenten schematisch weergegeven. Hun namen zijn allemaal geanonimiseerd, hoewel slechts één van de respondenten hier uitdrukkelijk om heeft gevraagd.

Respondent	Man/Vrouw	Leeftijd 20-39	Leeftijd 40-59	Leeftijd 60+	Ambtelijke binding	Aantal keer per maand naar de kerk	Aantal jaar lid
R1	V	X			X	4	14
R2	V	X			X	3	10
R3	M	X				1	4
R4	M	X			X	4	1
R5	V		X			4	18
R6	M		X			4	20
R7	V		X			4	10
R8	M			X	X	4	34
R9	M			X	X	4	34
R10	V			X		4	4
Ratio	5 om 5	40%	30%	30%	5 om 5	Gemiddeld: 3,6	Gemiddeld: 14,9

Tabel 1: Respondenten

De tabel laat enkele opmerkelijke zaken zien. Het aantal respondenten dat aangeeft vier keer per maand naar de kerk te gaan is relatief vrij hoog. In 2016 gaven landelijke cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek nog aan dat ongeveer 33 procent van de PKN-leden 3 keer of vaker per maand naar de kerk ging (CBS, 2016, p.6). Dit getal is nog niet uitgesplitst naar de gereformeerden binnen de Protestantse Kerk in Nederland, dus er bestaat een kans dat er afwijkingen zijn. In de Ontmoetingskerk - het gebouw - is plaats voor 600-800 mensen. Als het gemiddelde kerkbezoek van alle 3200 leden het gemiddelde aanhield van de respondenten zou de kerk uit zijn voegen barsten. Dit is echter niet het geval. In de karakteristieken van de respondenten komt dus een bepaalde randkerkelijke groep niet naar voren. (Randkerkelijk is hier opgevat als: niet regelmatig naar de diensten gaand.)

Een ander opmerkelijk gegeven is dat geen van de respondenten al hun hele leven lid is van de Ontmoetingskerk. Het gemiddelde komt op een kleine 15 jaar te liggen. Aangezien leden zijn gedefinieerd als ingeschrevenen - dus ook doopleden - is 15 jaar vrij laag. Natuurlijk zijn er onder andere 'gewone' factoren die hieraan ten grondslag liggen. Sommige respondenten woonden niet hun hele leven in Rijssen, bijvoorbeeld. Toch is het opmerkelijk dat 6 van de 10 respondenten aangeeft te behoren tot de Hervormde Gemeente Rijssen voordat zij de overstap maakten naar de Ontmoetingskerk. Dit ligt in lijn met wat in de inleiding is geschetst: de grote groei van de Ontmoetingskerk zit hem vooral in de instroom van hervormde Rijssenaren. Dat de van oudsher gereformeerde leden de minderheid vormen van de respondenten komt overeen met de feitelijke situatie van het ledenbestand van de Ontmoetingskerk.

De leeftijdscategorieën houden ongeveer gelijke tred met de verdeling van deze categorieën in het ledenbestand van de Ontmoetingskerk (Denktank Ontmoetingskerk, 2015, p.9). Alleen de categorie 60+ is oververtegenwoordigd: 14 procent van het ledenbestand tegenover 30 procent van het aantal respondenten. Dit valt te verklaren door het feit dat er in het onderzoek geen respondenten zijn in de jongste leeftijdscategorie 0-19 jaar. Dit hiaat heeft meerdere redenen, maar de voornaamste is dat er geen ambtsdragers zijn in deze leeftijdscategorie, waardoor vergelijking tussen kerkenraadsleden en 'gewone' leden onmogelijk wordt.

Een belangrijker hiaat is dat er geen ambtelijk gebonden respondenten in de categorie 40-59 jaar zijn gevonden. Er zijn wel pogingen ondernomen om hen te betrekken, maar degenen die zijn benaderd wensten niet mee te werken aan het onderzoek. Uiteindelijk is gekozen om de voortgang van het onderzoek niet langer te vertragen en het gemis op de koop toe te nemen.

De interviews waren een serie van open vragen die altijd hetzelfde stramien volgden. Wel werd regelmatig om verduidelijking gevraagd en geverifieerd of de interviewer de bedoeling van de respondent goed had begrepen. Het stramien van open vragen was gebaseerd op vijf topics.

Het eerste topic was ‘definitie gereformeerd’ waarin werd gepeild welke beelden, woorden en ideeën naar boven kwamen wanneer een respondent vanuit zijn/haar eigen ervaring en kennis een definitie van gereformeerd construeerde. Dit zou gezien kunnen worden als een soort nulmeting.

Het tweede topic was ‘eigenheid/verschil (gereformeerd)’ waarin werd verkend hoe gereformeerd de Ontmoetingskerk was in de beleving van de respondent wanneer dit werd betrokken op het feit dat er in Rijssen zoveel andere gereformeerde denominaties zijn. Waren er gradaties van “gereformeerd” en zo ja, hoe werd dit dan omschreven? De vraag werd tevens als een andere aanvliegroute gehanteerd om nader in te zoomen op wat werd verstaan als “gereformeerd”. De hypothese erachter was dat in deze vraag ook al naar voren kwam welke waardering werd uitgesproken voor gereformeerde elementen.

Het derde topic was ‘identiteit’ waarin nader werd gearticuleerd welke termen, beelden en ideeën respondenten gaven wanneer hen werd gevraagd de Ontmoetingskerk te beschrijven als kerk en gemeente. De onderliggende controlevraag was of er gereformeerde elementen in de antwoorden naar voren kwamen, maar ook om een breder beeld te schetsen waarin het predicaat “gereformeerd”, zoals omschreven door de respondent, viel te plaatsen in het groter geheel van zijn/haar visie op de identiteit van de Ontmoetingskerk.

Het vierde topic was ‘waardevol’ waarin expliciet werd bevraagd welke waarde “gereformeerd” had voor de respondent. Maar er was tevens ruimte om uit te spreken welke andere elementen binnen de eigen denominatie wel/niet waardevol werden bevonden.

Het vijfde topic was ‘perfecte kerk’ waarin de respondent mocht aangeven wat er in de perfecte situatie binnen een kerk sowieso niet mocht ontbreken. De terugkoppeling aan het einde - opnieuw ter controle - was om de respondent te confronteren met het gegeven in hoeverre er nadruk werd gelegd op “gereformeerd” binnen zijn/haar beschrijving van de perfecte kerk.

Aan het eind van het interview was er ruimte om de respondenten te confronteren met wat de literatuur had opgeleverd aan typering van het predicaat “gereformeerd”. Dit moest aan het einde gebeuren om de respondenten niet te veel te sturen in het definiëren en hanteren van de eigen visie op “gereformeerd”. Typering als “de Bijbel is Gods onfeilbaar woord” en “God is almachtig en soeverein, de mens is nietig” werden voorgelegd en bevraagd op de waarde die zij hadden voor de respondenten.

De opzet van de interviews gaf de gelegenheid om de respondent zijn/haar eigen verhaal te doen, zonder te veel van de kernbegrippen in te vullen. De taal en verhaalstructuur van de respondent waren leidend. Toch gaven de topics genoeg houvast en structuur om zeker ervan te zijn dat de data benodigd voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen boven tafel kwamen.

De tien interviews werden getranscribeerd en gecodeerd. De relevante uitspraken voor de beantwoording van de hoofdvraag werden samengebracht en schematisch gegroepeerd. Hierin werd duidelijk dat veel van de coderingen samenvielen met de topics zoals die hierboven zijn omschreven. Andere coderingen - bijvoorbeeld de waardering voor het functioneren van de predikant - die niet relevant voor de beantwoording van de onderzoeksvragen werden geacht, zijn uiteindelijk niet opgenomen in de analyse.

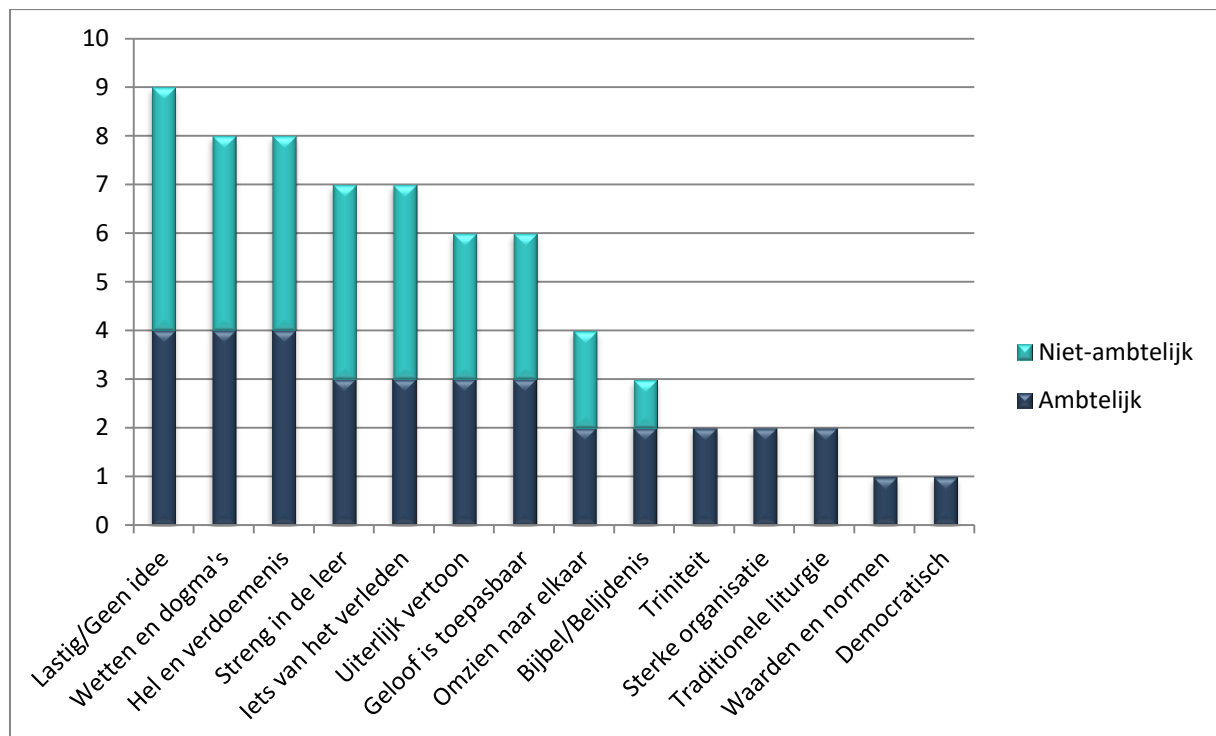
De gecodeerde tekstfragmenten werden weer afzonderlijk van elkaar geanalyseerd en kernwoorden en -beelden werden gearceerd. De coderingen gecombineerd met de arceringen vormden een geconcentreerde kern van het verhaal van de respondent. Deze coderingen en

arceringen van alle respondenten werden met elkaar vergeleken en in een samenvattend narratief geplaatst (zie bijlage 1).

Hoewel “waarde” - één van de kernbegrippen uit de hoofdvraag - theoretisch kan worden gekwantificeerd, is in de analyse de voorkeur gegeven aan een narratieve kwalificatie van “gereformeerd”. Dit past beter, gezien de opzet van het onderzoek dat uitgaat van diepte-interviews met een semi-open structuur.

5. Resultaten

Hieronder volgen enkele grafieken. Dit zijn schematische weergaven van de topics die uit de analyse naar voren zijn gekomen. In de grafieken zijn de thema's, beelden, taalvelden, etc. opgenomen die de respondenten per topic hebben bijgedragen. De kwantificatie per thema is om schematisch uit te drukken hoezeer dit thema van belang werd geacht door ambtelijke en niet-ambtelijke respondenten. Na elke grafiek worden de thema's nader toegelicht en sommigen voorzien van een kenmerkend citaat van respondenten ter verduidelijking en illustratie.

Grafiek 1: Definitie “gereformeerd”

Respondenten werd gevraagd een definitie te geven van “gereformeerd”. Al associërende komen respondenten soms uit bij andere denominaties die zij meer gereformeerd vinden dan de Ontmoetingskerk en ook meer vorm geven aan wat typisch gereformeerd wordt benoemd.

1. *Lastig/Geen idee*: De respondenten geven aan zich geen beeld te kunnen vormen van “gereformeerd” of dat zij er nooit over hadden nagedacht.

“Ik was verrast dat de Ontmoetingskerk gereformeerd was. Dat geeft wel aan dat ik niet goed weet wat het is. Stukje onwetendheid van mij. Ik heb er ook nooit zo over nagedacht.”

2. *Wetten en dogma's*: Een nadruk op wat mag, moet en niet mag en daar jezelf en anderen aan houden, zowel religieus als sociaal. Te denken valt aan hoe de zondagsrust ingevuld dient te worden. Wanneer dogma's worden genoemd, wordt niet gespecificeerd om welke dogma's het gaat. Het woord alleen al wordt in negatieve zin opgevat, als een attitude die niet wenselijk is. Veelal geconstateerd bij andere gereformeerden. Geen positieve associatie.

"Dan is de regel dat je op zondag geen ijsje mag kopen, omdat de zondag heilig is. En oh wee als je betrapt wordt terwijl je het gras maait op zondag."

3. *Hel en verdoemenis*: Een negatieve kijk op geloof, met name rond kwesties als zielenheil en de dood. De positieve - niet-gereformeerd geachte - tegenhanger is 'troost en vreugde'. De beleving van een hel-en-verdoemenis-geloof wordt omschreven als somber en angstig. Veelal wordt hel en verdoemenis geconstateerd bij andere gereformeerden. Geen positieve associatie.

"Ik heb wel begrafenissen meegemaakt, waar geen enkele troost werd gepreekt. Alleen maar hel en verdoemenis... Er zit zoveel angst in zo'n geloof."

4. *Streng in de leer*: Vergelijkbaar met *wetten en dogma's*, maar een ander taalveld waarin nadruk komt te liggen op traditioneel gereformeerde attitudes, bijvoorbeeld in het vraagstuk van wel of geen vrouwen in het ambt en homoseksualiteit. Veelal geconstateerd bij andere gereformeerden. Geen positieve associatie.

"Met dat vingertje wijzen en vrouwen achterstellen, alleen omdat ze dat altijd gedaan hebben. Daar houden ze aan vast, omdat ze de Bijbel zo letterlijk nemen."

5. *Iets van het verleden*: Dit is soms een historische fundering van "gereformeerd" in een tijdperk van bijvoorbeeld de Reformatie of van de tijd van de Afscheiding en Doleantie. Soms wordt het vager geformuleerd, bijvoorbeeld: "Van vroeger uit was het..." Drie respondenten linken het aan wat de Hervormde Gemeente Rijssen leerde toen zij er nog lid waren.

"De meer theologische duiding, nou, niet echt theologisch, je hebt ook meer kerkgeschiedenis, dan is gereformeerd meer voortkomend uit de Reformatie en door het Nederlandse piëtisme heengegaan en de vorm van het Nederlandse calvinisme en lutheranisme, nee, calvinisme."

6. *Uiterlijk vertoon*: Met name gericht op kleding, rokjes en hoedjes. Eveneens wordt gesproken over je beter voordoen voor het oog van anderen. Veelal geconstateerd bij andere gereformeerden. Geen positieve associatie.

7. *Geloof is toepasbaar*: Niet alleen moet het Woord worden verkondigd, het moet ook tot leven komen in het dagelijkse leven. Geloof werkt, komt tot daden, blijft niet alleen in het kerkgebouw hangen, maar komt in actie. Vaak wordt dit gekoppeld aan een oproep om er te zijn voor je naaste.

"Je moet er wel iets mee kunnen. Anders zit je maar in de kerk en laat je het over je heen komen. Nee, je moet er iets mee doen. Dat is een levend geloof, dat hoort er helemaal bij."

8. *Omzien naar elkaar*: Meestal wordt niet concreet ingevuld wat hiermee wordt bedoeld. De term lijkt voor de respondenten vanzelfsprekend te zijn. Sommige specificeren het als een kaartje sturen naar een zieke of als even vragen hoe het gaat wanneer je elkaar tegenkomt.

“Dat ben ik zo gewend, elkaar even kunnen aankijken en vragen: hoe is het gegaan met die operatie? Als je dat kwijtraakt kun je net zo goed stoppen.”

9. *Bijbel/belijdenis*: Een centrale plaats voor het Woord en hoe dit gestalte heeft gekregen in de leer over God, zoals in de Drie Formulieren van Enigheid die door één respondent bij naam worden aangehaald. Zaken als de uitverkiezing en heilstoe-eigening spelen hierin een rol.

10. *Triniteit*: De Drie-eenheid van God als belangrijk inhoudelijk ankerpunt.

“Je moet weten wie God is als de Drie-enige. Vader, Zoon, Geest. Daar draait het allemaal om, daar begint het. De rest vul je daarna pas in.”

11. *Sterke organisatie*: Een daadkrachtige vereniging waar de zaken goed geregeld zijn.

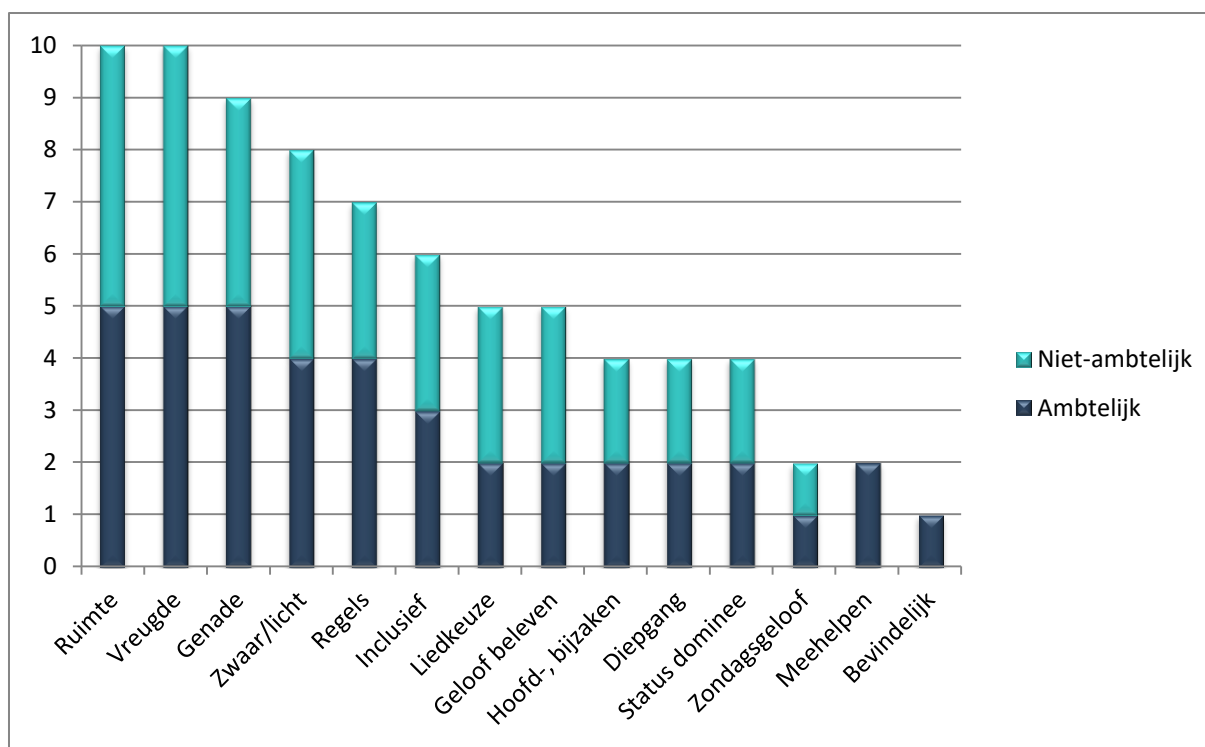
“Dat kun je wel aan de gereformeerden overlaten. Die gaan ervoor, dat zijn de doeners, die hebben hun zaakjes voor elkaar. Geen wonder dat vroeger mensen als Balkenende uit de gereformeerde kring kwamen. Die weten wel hoe ze een vereniging moeten leiden.”

12. *Traditionele liturgie*: Sober, voorspelbaar, de prediking centraal en een voorliefde voor psalmen en enige gezangen.

13. *Waarden en normen*: Alleen de waarde “respect” wordt gespecificeerd. De constatering dat gereformeerd-zijn te maken heeft met waarden en normen was voor de respondent verder vanzelfsprekend.

14. *Democratisch*: Een bottom-up organisatie, waar vergaderen en overeenstemming bereiken de kern van de dagelijkse werkzaamheden vormen.

“Gereformeerd is twee dingen, maar vooral: het komt van onderaf. Je moet het samen doen. En de predikant heeft misschien wel een grote rol, uiteindelijk moet je er democratisch uitkomen. Dan hebben de gewone mensen toch het laatste woord.”

Grafiek 2: Thema's "onderscheid/eigenheid gereformeerd"

Grafiek 2 laat de thema's zien aan de hand waarvan respondenten de invulling van gereformeerd-zijn benaderen vanuit wat zij ervaren binnen de Ontmoetingskerk en vanuit wat zij ervaren in de omgang met andere gereformeerde groeperingen. De thema's zijn veelal spanningsvelden met aan de ene kant van het spectrum de Ontmoetingskerk en aan de andere kant andere gereformeerden. In deze spanningsvelden komt een groot gedeelte van de identiteit van de Ontmoetingskerk mee, maar dan met een nadruk op wat gereformeerd wordt geacht door de respondenten.

1. *Ruimte*: Een spanningsveld waarin wordt uitgedrukt hoeveel openheid, dialoog en heteronome visies worden getolereerd. De respondenten achten de Ontmoetingskerk opener, er is sprake van meer ruimte om de eigen visie uit te dragen. Andere gereformeerden worden beschouwd als groepen met nauwere kaders waarin het geloof in strakkere lijnen wordt omschreven en waarvan veel minder afgeweken mag worden.

"Het bestaat niet dat iedereen hetzelfde gelooft. Dat bestaat niet. Bij ons is er veel meer ruimte om ook eens van mening te verschillen, ook met de dominee. [...] Zoals de Gereformeerde Gemeente, die timmeren het allemaal dicht. Daar mag je niet afwijken van de lijn."

2. *Vreugde*: Een spanningsveld dat de beleving van het geloof uitdrukt. Aan de ene kant - waar vreugde, troost en liefde centraal staan - van het spectrum plaatsen de respondenten hun eigen kerk. Aan de andere kant, waar het geloof ingetogen of zelfs ronduit somber en angstig wordt beleefd, worden andere gereformeerden geplaatst. Vreugde wordt gevoeld, omdat de liefde van Jezus en de genade van God als realiteit worden ervaren. God accepteert de mens met zijn gebreken. Andere gereformeerden hanteren een negatiever mensbeeld en een strenger Godsbeeld.

3. *Genade*: Een spanningsveld dat uitdrukt in hoeverre de respondenten zich onder genade van God voelen horen ten opzichte van andere gereformeerden voor wie de genade van God veelal buiten bereik lijkt. Verwant aan *vreugde*, maar met een duidelijker inhoudelijk aspect. Een uitingvorm van in hoeverre de genade bereikbaar is, vormt de houding ten opzichte van het Heilig Avondmaal. In de Ontmoetingskerk, zeggen respondenten, participeert bijna iedereen, maar de beleving is dat andere gereformeerden huiverig zijn om aan te gaan.

"In de prediking, bijvoorbeeld, hoor ik dat het ook voor mij is. Dat mag ik met heel mijn hart geloven, hoe ongelooflijk dat ook is. [...] Bij de GerGem moeten ze het nog maar afwachten, weten ze het nooit zeker. Kun je je voorstellen hoe akelig dat is?"

4. *Zwaar/licht*: Een uitdrukking van de mate van nadruk op orthodoxie en orthopraxie. Verwant aan *ruimte*, *vreugde* en *genade*, maar omdat het beeld zo vaak naar voren komt, een aparte categorie. De Ontmoetingskerk zit aan de lichte kant van het spectrum, andere gereformeerden aan de zware kant.

"Bij ons is het lichtste dat je kunt zijn. Je hebt de GerGem, dat is zo zwaar, dat weet ook iedereen. De Hervormde Gemeente neemt een middenpositie in, maar dat komt ook omdat ze zo groot zijn. En dan heb je ons. Een stukje vrijer en ook lichter. We moeten wel oppassen dat we niet worden van: alles moet maar kunnen."

5. *Regels*: Een spectrum van hoe strikt en hoeveel expliciete en impliciete regels moeten worden nageleefd. Verwant aan de andere categorieën. De Ontmoetingskerk wordt geacht minder wetten en regels te hanteren (denk aan *ruimte*) dan andere gereformeerden.

"Als ik me dan een beeld van "gereformeerd" vorm, dan denk ik meteen aan de GerGem. Zoveel regeltjes, daar kom je niet onderuit. Ze zijn veel minder vrij, veel meer bezig met wat niet mag. Meer bezig met het hiernamaals dat je daarmee kan verdienen ofzo."

6. *Inclusief*: Een categorie die uitdrukt hoe eenvoudig je door de gemeente wordt geaccepteerd en wordt gestimuleerd tot participatie. De Ontmoetingskerk wordt omschreven als inclusiever dan andere gereformeerden. Vrouwen en homoseksuelen, bijvoorbeeld, krijgen bij de Ontmoetingskerk meer kansen, maar respondenten verwoordden het ook als een gevoel van 'welkom' of 'thuiskomen'. Bij andere gereformeerden worden mensen vaker buitengesloten of minderwaardig geacht.

(Respondent noemt een voorbeeld over een zwerver die in de dienst zich liet gelden.) "En die man onderbrak de dominee weer, bad ook hardop mee enzo, maar niemand die er iets van zei. De kosteres ging er ook gewoon naartoe en gaf een psalmboekje, zodat hij kon meezingen. Na de tijd zei de dominee: U bent een prachtige gemeente dat u zo met zulk soort mensen omgaat. Na de tijd denk ik dat ie het in scène heeft gezet om ons te testen hoe we daarmee omgingen. Maar er was niemand die daar wat van zei. Misschien wel dat we even vreemd opkeken, want het was toch even anders. Maar die man werd gewoon opgenomen in de gemeente. En dat vind ik wel een mooi voorbeeld van hoe wij doen als kerk."

7. *Liedkeuze*: Een spectrum tussen psalmen en enige gezangen en opwekkingsliederen. De Ontmoetingskerk zingt nauwelijks nog psalmen, andere gereformeerden zingen bijna uitsluitend psalmen. Overigens, twee respondenten geven juist aan die psalmen wel te missen binnen de Ontmoetingskerk en voelt zich vervreemd door te veel opwekkingsliederen.

8. *Hoofd-, bijzaken*: Een categorie die wil aanduiden waar de verschillen tussen de verscheidene gereformeerde denominaties liggen. In de kern wordt gemeend dezelfde inhoud te onderschrijven, maar de invulling en het uitleven van het geloof is waar de verschillen op uitkomen.

“Zet ze allemaal in dezelfde kamer en binnen tien minuten zijn ze er wel uit met elkaar dat ze eigenlijk hetzelfde geloven. We geloven allemaal in God en Jezus. Maar ja, en dan hè? Dan moet je daar handen en voeten aan geven en gaan beslissen: wat vind je nu belangrijk? Daar gaat het mis. Daarom kom je ook nooit meer bij elkaar.”

9. *Diepgang*: De mate waarin moeilijke onderwerpen - vaak gespecificeerd als zondigheid van de mens en het oordeel daarover - aandacht krijgen binnen de diensten. De Ontmoetingskerk heeft minder diepgang (en dat wordt soms wel gemist) en andere gereformeerden meer. Diepgang zit hem dan vooral in hoe diep op de Bijbel wordt ingegaan en hoezeer deze in context wordt geplaatst. Van twee respondenten mag de Ontmoetingskerk wel wat meer de boodschap van de kerk preken vanuit een Bijbels fundament.

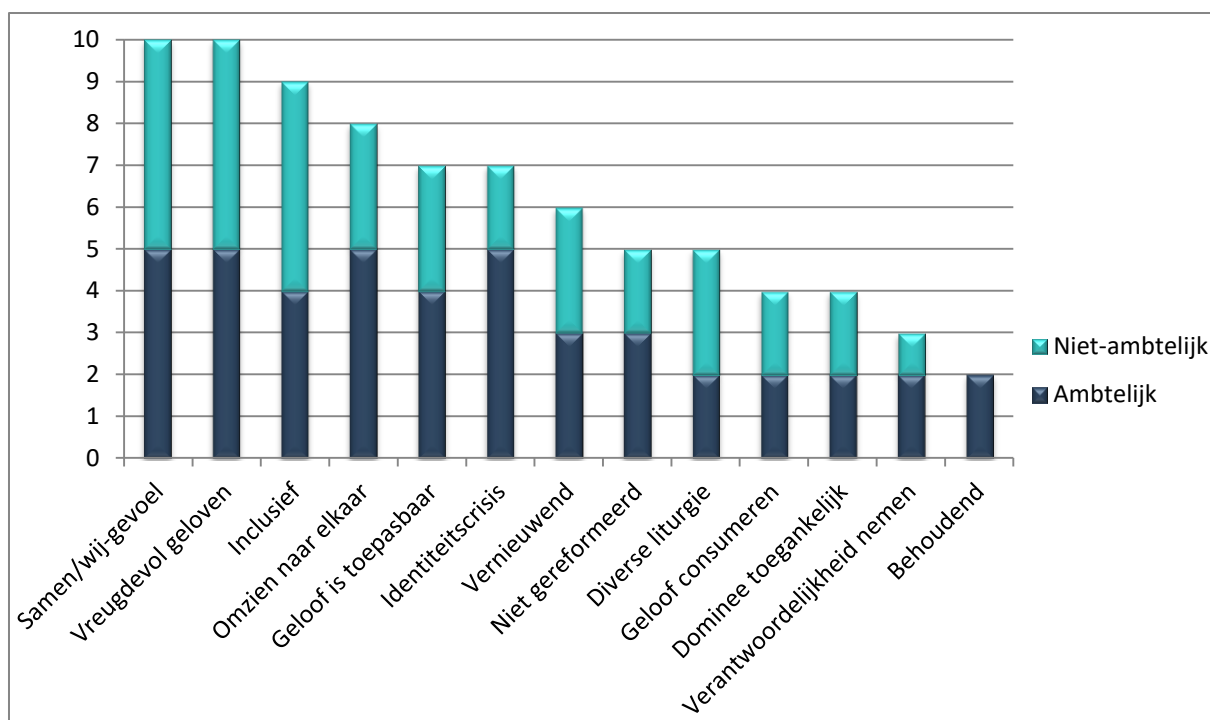
10. *Status dominee*: In hoeverre heeft de dominee een bijzondere positie binnen de gemeente en hoe toegankelijk is hij. De respondenten geven aan dat binnen de Ontmoetingskerk de dominee toegankelijker is en ook durft aan te geven dat hij twijfelt. Bij andere gereformeerden wordt de dominee meer op een voetstuk geplaatst en weegt zijn mening zwaarder.

11. *Zondagsgeloof*: Deze categorie drukt uit in hoeverre het geloof ook merkbaar is in de levens en daden van gemeenteleden buiten de kerkdiensten om. De Ontmoetingskerk wil een kerk zijn die het geloof laat werken, elke dag. De mening over andere gereformeerden is dat zij vooral op zondag hun geloof vormgeven en doordeweeks niet.

“Elke zondag zitten ze in de kerk, strak in het pak, vroom als kan zijn. En dan wordt het maandag en dan moet je eens opletten wat er opeens allemaal weer mag. Dat gaat er bij mij niet in. Je geloof is er voor elke dag.”

12. *Meehelpen*: Deze categorie zet met name de gereformeerden apart van de hervormden. Respondenten gaven aan dat hervormden niet gewend zijn een taak binnen de kerk op te pakken, waar gereformeerden dat juist wel doen.

13. *Bevindelijk*: Een respondent benoemt met name de mate van bevindelijkheid als het onderscheidende element die andere gereformeerden meer nadruk hebben gegeven dan binnen de Ontmoetingskerk het geval is.

Grafiek 3: Identiteit Ontmoetingskerk

Grafiek 3 laat de woorden, beelden, ideeën etc. zien die respondenten noemen wanneer zij de identiteit van de Ontmoetingskerk articuleren. Enkele categorieën zijn nauw verwant aan zaken die zij noemen wanneer zij het onderscheid maken tussen de Ontmoetingskerk en andere gereformeerden, maar zij benoemen deze thema's ook zonder onderscheidend motief. Daarom staan zaken zoals "inclusief" nogmaals vermeld, omdat zij worden gebruikt als kenmerkende typering van de Ontmoetingskerk.

1. *Samen/wij-gevoel*: Een aspect dat alle tien respondenten benoemen. Waar zich dit gevoel precies in uit wordt niet vaak gespecificeerd. Maar het gevoel wordt wel telkens benoemd. Samen in de kerk zitten, samen vieren, elkaar ontmoeten. Het gevoel van erbij horen, verwant aan *inclusief* (zie 3). Positieve associatie.

"Ik voel me daar zo thuis. Je komt binnen, je zegt hallo tegen bekenden, maakt even een praatje. De kosteres kent je bij naam en vraagt hoe het gaat. Ik was altijd gewend: ga zitten en hou je mond. Nu ga ik gerust eerst even naar iemand toe om te vragen hoe het gaat. Je zit er echt als gemeente bij elkaar om God en elkaar te ontmoeten."

2. *Vreugdevol geloven*: Een nadruk op de positieve kant van het geloof. Dit uit zich in een genadig Godsbeeld en een positief mensbeeld. Als mens mag je er zijn, word je geaccepteerd. De liederen zijn meer opwekking. Woorden als "vreugde" en "blij" worden vaak gebruikt in combinatie met "troost" en "liefde". Positieve associatie.

"Voor mij is geloven toch vooral dankbaar zijn voor wat Jezus voor me gedaan heeft. Als hij mij zo lief heeft gehad dan kan ik toch geen hekel aan mezelf hebben. Daardoor houd ik het vol of kan ik net iets meer aan."

3. *Inclusief*: Zoals bij grafiek 2 geschreven gaat het hier om een taalveld van acceptatie en iedereen vrij baan geven om te participeren als ze dat willen. Een progressief standpunt voor vrouwen in het ambt en een pastorale benadering van homoseksuelen werden door vijf respondenten als voorbeelden genoemd van deze inclusieve attitude. Positieve associatie.

4. *Omzien naar elkaar*: Deze omschrijving gaat om elkaar steunen, op een praktische manier gemeente zijn voor de naaste. Maar vooral de woordcombinatie "omzien naar elkaar" wordt veel gebezigd en de inhoud als vanzelfsprekend geacht.

5. *Geloof is toepasbaar*: Een praktische uitwerking van het geloof, omgezet in concrete daden, vaak met betrekking tot de naaste. Geloven is doen. Bijbeluitleg wordt vertaald naar de moderne context, bijvoorbeeld.

"God wil door mensen werken, maar dan moet je wel zelf in actie komen."

6. *Identiteitscrisis*: De Ontmoetingskerk worstelt met waar zij voor staat en hoe dat moet worden vormgegeven. Er wordt niet veel gesproken over inhoudelijke discussies, maar meer over de vraag: hoe moeten we de diensten gaan inrichten, meer of minder opwekkingsliederen, meer doelgroepen bedienen. Ook is de vraag of er nauwere kaders gesteld moeten worden, bijvoorbeeld als het gaat om mensen die samenwonen en dan willen trouwen? Moet daar iets van gezegd worden of niet? Willen we nauwere kaders of juist de ontmoeting open houden?

"Er ging het gerucht dat wij als kerk zo licht waren. Dat alles kon. En ergens willen we dat ook zijn, zo open naar iedereen toe. Tegelijk, je bent wel een kerk, dus je staat ergens voor. Maar wat dat dan is durven we niet te zeggen. We weten heel goed wat we niet willen, maar wat we wel willen..."

7. *Vernieuwend*: Nieuwe vormen van liturgie durven uitproberen, de organisatie durven vernieuwen. Het tegendeel van star.

"Bij ons kunnen we het traditionele allemaal wel waarderen, maar we zitten er niet hard aan vast. Als we iets los moeten laten, omdat dat beter is, dan kunnen we dat ook wel."

8. *Niet gereformeerd*: Specifiek wordt gearticuleerd dat de respondenten in de uitingen van de Ontmoetingskerk geen gereformeerde kenmerken kunnen ontdekken. Dit gaat met name over de diensten en de preken.

9. *Diverse liturgie*: Elke dienst kan weer anders zijn, mede doordat er veel gastpredikanten worden uitgenodigd. Veel doelgroepdiensten en speciale diensten, met of zonder band/koor. De associatie hiermee is niet altijd positief.

"Op een gegeven moment weet je ook niet meer wat je kan verwachten. Het wordt wat minder herkenbaar en het is ook niet allemaal voor mij. Dan is er weer zo'n kom-in-de-kring-dienst en dan denk ik: fijn dat het er is, maar dan kom ik niet."

10. *Geloof consumeren*: Een attitude van alleen af en toe naar de kerk gaan en de dienst meemaken. Verder geen betrokkenheid tonen. Negatieve associatie.

"Het wordt je ook wel makkelijk gemaakt. Ga maar zitten, hoor het maar aan. Dat is voor veel van ons blijkbaar genoeg. Ik vind dat te mager."

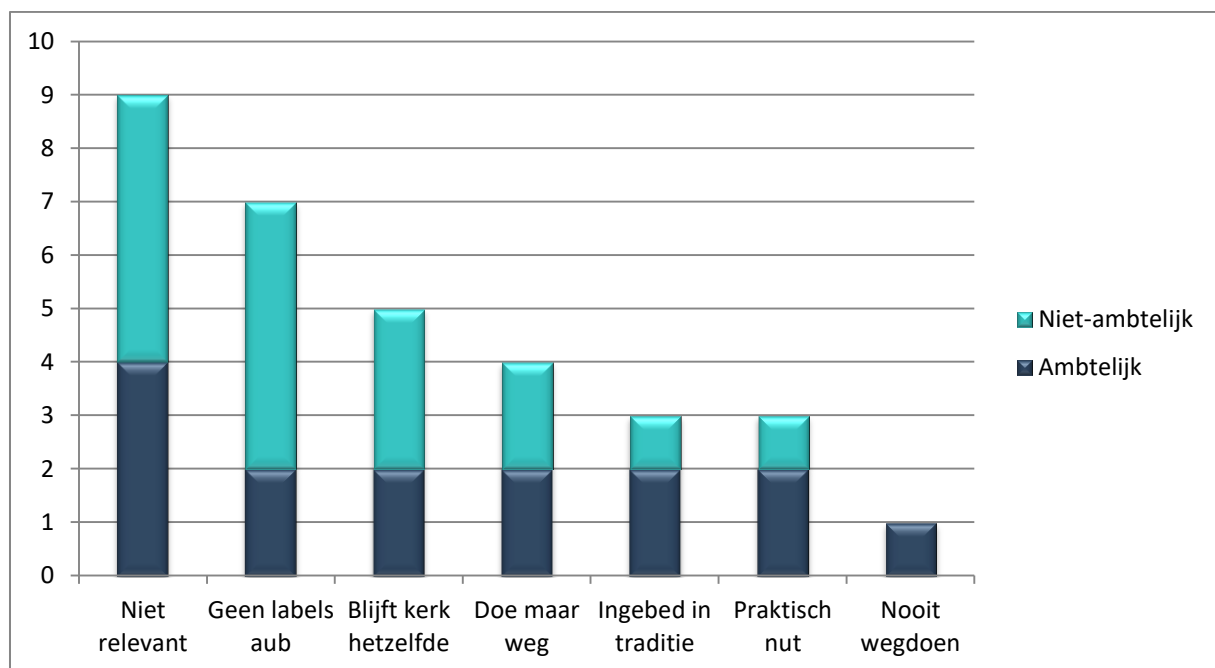
11. *Dominee toegankelijk*: De dominee staat niet op een voetstuk, maar is vooral medegeglovige, een mens met vragen en twijfels. Hij is benaderbaar, open naar mensen.

12. *Verantwoordelijkheid nemen*: Respondenten geven aan dat elk lid van de Ontmoetingskerk een taak hoort op te pakken om te helpen bouwen aan de gemeente. Vooral nieuwe leden zouden het in dit opzicht laten afweten.

"Hoe we dat gaan vormgeven weet ik ook nog niet. Misschien met een soort van vacaturebank voor nieuwe leden ofzo. Ja, je mag lid worden, maar dan moet je ook iets gaan doen."

13. *Behoudend*: Niet geneigd tot grote veranderingen. Traditioneel geachte geloofsvoorstellingen in ere houdend.

"Dat is dan toch dat Jezus centraal staat en dat hij voor onze zonden is gestorven en opgestaan. En dat de Bijbel waar is, maar hoeft ook weer niet van kافت tot kافت waar te zijn."

Grafiek 4: Waarde predicaat "gereformeerd"

Grafiek 4 laat zien welke expliciete waarde wordt toegekend aan het predicaat "gereformeerd" met betrekking tot de identiteit van de Ontmoetingskerk.

1. *Niet relevant*: Respondenten herkennen geen of weinig gereformeerde elementen binnen de Ontmoetingskerk en zien het predicaat niet als een relevante beschrijving van waar hun kerk voor

staat. In hun beschrijvingen van hun kerk aan anderen komt "gereformeerd" niet voor en in hun keuze voor een kerk telt voor hen niet of een kerk gereformeerd is.

"We zijn nauwelijks nog gereformeerd. We weten vaak half niet wat we zijn. Ja, we willen vooral niet hervormd zijn. Maar dat is niet hetzelfde als gereformeerd. De urgentie om dat strakker te definiëren voel ik ook niet zo."

2. *Geen labels a.u.b.:* Hokjes, stempels, labels, ze zeggen de respondenten weinig en ze vinden het soms zelfs kwalijk om in hokjes te denken. Labels beschrijven niet (voldoende) waar een kerk voor staat, dit zou moeten blijken uit de acties van de kerk en wat de gemeente er zelf van maakt.

"Gereformeerd, hervormd, het zegt me niet zo veel, al die stempels. Ik heb collega's die in Zutphen hervormd zijn. Hoe die met hun geloof bezig zijn, daar kunnen wij nog wat van leren, gereformeerd of niet."

3. *Blijft kerk hetzelfde:* Als de kerk niet langer gereformeerd zou heten, zou dit geen weerslag (moeten) hebben op wat de kerk doet. De vreugdevolle houding, het wij-gevoel, dat moet blijven, dat zijn belangrijke pijlers onder de keuze om bij de Ontmoetingskerk te blijven, niet de naam die dat heeft.

4. *Doe maar weg:* Een advies om ronduit de noemer "gereformeerd" te laten vallen. Vooral vanwege wat wordt genoemd onder *niet relevant*.

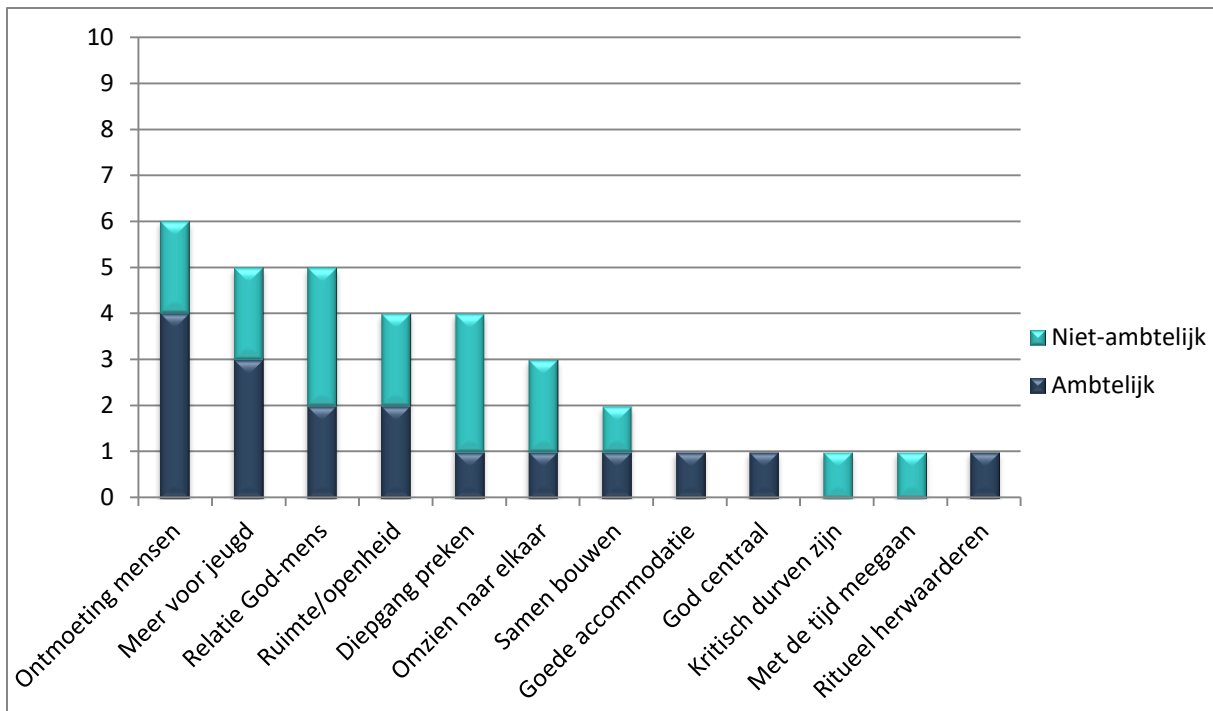
"Hadden ze allang weg moeten doen. Helemaal protestants worden, hervormd of gereformeerd... Krijg je zo'n lap tekst op je brief. Volgens mij stond er bij mijn vorige gemeente: Kerk X, Hervormde Gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland. Dat slaat nergens op natuurlijk. Hier staat gewoon gereformeerde kerk. Jongens, zeg gewoon: protestantse gemeente."

5. *Ingebed in traditie:* Respondenten zien waarde in de historie waarin de gereformeerde traditie is geworteld. Weten waar je vandaan komt helpt om te bepalen waar je heen wil. Niet ontkennen waar je vandaan komt.

"Ik ben nooit zo voor historie herschrijven. We zijn nu dan PKN, er is maar weinig nadrukkelijk gereformeerd aan ons. Toch raak je je historisch besef kwijt, terwijl je dat juist helpt om je toekomst uit te stippelen. Waar kom je vandaan, waar wil je naartoe? Dan heeft de traditie niet zoveel relevantie naar buiten toe, maar binnen de organisatie blijft het belangrijk."

6. *Praktisch nut:* Gereformeerd zorgt voor een aansluiting bij een organisatie - in dit geval PKN - die je helpt om niet opnieuw het wiel uit te vinden en je organisatorisch kan ondersteunen, bijvoorbeeld door specialisten te sturen. Ook je geloofsinhoud geeft een traditie waar je mee in gesprek kan - vergelijkbaar met *ingebed in traditie* - zonder dat je deze inhoud slaafs hoeft te volgen.

7. *Nooit wegdoen:* Als het predicaat "gereformeerd" zou verdwijnen, zou deze respondent het lidmaatschap van de kerk opzeggen.

Grafiek 5: Thema's "perfecte kerk"

Grafiek 5 laat de thema's zien die respondenten benoemen wanneer hen wordt gevraagd wat in de ideale situatie niet mag ontbreken in een kerk. De antwoorden waren nauwelijks relevant voor de beantwoording van de hoofdvraag. Alleen "diepgang preken" en "God centraal" zijn te typeren als klassiek-gereformeerde elementen, maar deze werden niet als dusdanig ervaren door de respondenten. Respondenten werden geconfronteerd met hun eigen thema's en het gegeven dat geen van deze werden gearticuleerd als "gereformeerd". Deze observatie werd niet alleen beaamd, maar ook verder benadrukt door nog eens te melden dat hun kerk niet gereformeerd hoeft te zijn, zoals verder al uitgediept in grafiek 4.

6. Conclusies

Voor een systematische manier om de hoofdvraag te beantwoorden wordt er inductief naartoe gewerkt vanuit de deelvragen. De eerste deelvraag - de definitie van gereformeerd vanuit de literatuur - vormde de ruggengraat van hoofdstuk 2. De samenvatting van dat hoofdstuk luidt als volgt: Het woord "definitie" is te nauw om recht te doen aan de complexe ontwikkelingen die de gereformeerden, en de synodalen in het bijzonder, hebben doorgemaakt. Maar als handvat gebruiken we de volgende karakteristieken voor onze beschrijving: de synodalen komen voort uit een beweging binnen de Nederlands Hervormde kerk die de oude gereformeerde belijdenis, zoals samengevat in de Drie Formulieren der Enigheid, op een orthodoxe en aanvankelijk behoudende manier wilde vormgeven. De houding naar de wereld was open noch inclusief. Vanaf grofweg de jaren '60 namen de synodalen steeds meer afstand van hun orthodoxe gedachtegoed en werden zij opener naar de wereld. Zij vormen nu een heterodoxe, zeer pluriforme groep wiens identiteit niet eenvoudig te omlijnen is. De vraag is zelfs of zij nog langer tot de gereformeerde gezindte mogen worden gerekend.

De tweede deelvraag ging over de definitie van (kerkenraads)leden van het predicaat "gereformeerd" (zie grafiek 1). Hierin is het opmerkelijk dat de meest genoemde gereformeerde

elementen afkomstig zijn uit beschrijvingen van andere gereformeerden. De nadruk op de visie van gereformeerd ligt op een strak omkaderde geloofsbeleving die uitgaat van een negatief mens- en godsbeeld. De associaties met deze als typisch gereformeerd gearticuleerde elementen is in alle gevallen negatief. De positieve associaties met "gereformeerd" - bijvoorbeeld *omzien naar elkaar* en *geloof is toepasbaar* - komen voort uit een atypische definitie wanneer we deze afzetten tegen wat de literatuur schetst. (Atypisch mag in dit geval niet als waardeoordeel worden opgevat, aangezien de taalvelden die respondenten aandragen leidend zijn in dit onderzoek.) Deze atypische definiëring is te verklaren door het gegeven dat respondenten de attitudes en praktijken van hun eigen kerk als kern nemen van hun definitie. De redenering is: als wij gereformeerd heten, moet wat wij uitdragen en doen ook gereformeerd zijn. Deze positieve associaties vormen een beduidende minderheid in de antwoorden van de respondenten. Dit positieve geluid is in breder verband beter op te vatten als een positieve waardering van de eigen lokale kerk dan van de betekenis van de gereformeerde traditie.

De derde deelvraag was welke elementen in de Ontmoetingskerk als expliciet gereformeerd wordt opgevat. Het antwoord op die vraag is simpel: daarvan worden geen expliciete voorbeelden gegeven of er wordt rondit gesteld dat de Ontmoetingskerk op geen enkele wijze meer herkenbaar is als gereformeerd. In atypische zin kan worden gesteld dat *omzien naar elkaar* een gereformeerde praktijk/attitude van de Ontmoetingskerk is, maar hier valt tegenin te brengen dat de respondenten die aanvankelijk dit als een gereformeerd kenmerk benoemen tevens stellen dat de Ontmoetingskerk geen gereformeerde elementen bevat. Het enige typisch gereformeerde kenmerk dat expliciet wordt genoemd is de liedkeuze, waarmee de psalmen worden genoemd, maar hierbij valt aan te tekenen dat juist de psalmen steeds vaker worden ingewisseld voor opwekkingsliederen, zeggen respondenten. Dit gereformeerde kenmerk is dus in de verdrukking en eerder herkenbaar als iets dat ooit deel uitmaakte van de kerk.

De vierde deelvraag was: Is het predicaat "gereformeerd" onopgeefbaar voor (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk en waarom? Het antwoord op die vraag is overduidelijk: nee. Slechts één respondent benoemt "gereformeerd" als onopgeefbaar. De meerderheid ziet weinig relevantie in het predicaat, weinig aanknopingspunten met de daadwerkelijke praktijken van de Ontmoetingskerk en acht het labelen dan wel in hokjes stoppen van kerken als een kwalijke zaak. Een mogelijke verklaring voor deze houding zit hem in twee van de kernwaarden die respondenten benoemen, namelijk *ruimte* en *inclusiviteit*. Labelen impliceert omkaderen, terwijl de respondenten juist openheid, dialoog en meerdere interpretaties benoemen als kenmerken van de Ontmoetingskerk. Deze kenmerken zijn positieve associaties en belangrijk voor de eigen identiteit. Om jezelf te conformeren aan de nauwere richtlijnen van een traditie is in dat geval niet passend. Dat doen andere gereformeerden, stellen de respondenten, en de associaties daarmee zijn negatief. Sommige respondenten geven aan nooit te willen loochenen waar de gereformeerde wortels van hun kerk liggen, maar de urgentie en relevantie om dit concreet te articuleren dan wel om te zetten in andere praktijken wordt niet gevoeld.

De vijfde deelvraag ging over welke belangrijke pijlers van de identiteit van de Ontmoetingskerk (kerkenraads)leden benoemen en in hoeverre dit overeenkomt met hun visie op het predicaat "gereformeerd". Deze vraag heeft twee categorieën aan antwoorden. De eerste categorie is een vorm van *via negativa*, waarmee wordt bedoeld dat respondenten de Ontmoetingskerk beschrijven aan de hand van wat zij vooral *niet* wil zijn. Zij wil niet dogmatisch zijn, niet te strak omkaderd, geen mensen buitensluiten... Praktisch alles wat wordt geassocieerd met hun definitie van "gereformeerd". De tweede categorie bestaat uit enkele positief geformuleerde pijlers, zoals openheid, een wij-gevoel, inclusiviteit en een vreugdevol manier van uiting geven aan het geloof.

Hoewel enkelen van deze ook in de *via negativa* aan bod komen als contrapunt voor niet-gereformeerd willen zijn, worden zij ook als op zichzelf staande (positieve) pijlers genoemd. Opvallend is dat veel respondenten de identiteitscrisis en het niet-gereformeerd-zijn van de Ontmoetingskerk expliciet uitspreken. Hierin ligt een aanwijzing dat de waarden van de Ontmoetingskerk, zoals benoemd door de respondenten, wel in hun abstracte betekenis onderschreven worden - voor elkaar zorgen is goed, bijvoorbeeld - maar dat er geen concrete taal of praktijk voorhanden is om deze waarden herkenbaar vorm te geven. In dit verband is het belangrijk om de koppeling te maken naar een andere waarde, namelijk de bereidwilligheid tot handelen: *geloof is doen*. Weten dat je als kerk praktisch bezig wilt zijn, is nog niet hetzelfde als specifiek eigen praktijken en handelingen vormgeven.

Wat betekenen deze antwoorden op de deelvragen voor het antwoord op de hoofdvraag? Voor de duidelijkheid wordt deze hier herhaald.

Welk(e) belang en waarde hechten (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk Rijssen aan het predicaat "gereformeerd" in hun visie op de kerkelijke identiteit van de Ontmoetingskerk Rijssen?

De respondenten hechten in meerderheid weinig tot geen belang en waarde aan het predicaat "gereformeerd" in hun visie op de identiteit van de Ontmoetingskerk Rijssen. De associaties met "gereformeerd" zijn negatief, veelal door ervaringen met andere gereformeerden. De kerkelijke identiteit van de Ontmoetingskerk valt nauwelijks samen met de eigen definitie van gereformeerd en de respondenten zien vrijwel geen gereformeerde elementen in de attitudes en praktijken van hun eigen kerk, noch wensen zij dit te zien. De angstige vraag of de gereformeerd-synodalen hun herkenbare identiteit zijn kwijtgeraakt verandert in een haast zelfverzekerde affirmatie ervan: nee, wij zijn niet (langer) gereformeerd en dat is prima.

Veel van wat de respondenten benoemen komt overeen met wat is geschetst in hoofdstuk 2 aan ontwikkelingen vanaf de jaren '60. Openheid naar de wereld, het laten wegvallen van kerkelijke grenzen, minder nadruk op inhoud en dogma's, deze zelfs in twijfel trekken, meer gericht op een individuele geloofsbeleving. De periode van voor de breuk met de vrijgemaakten komt nauwelijks terug in de verhalen. Geen Kuyper, geen maatschappelijke visie op "gereformeerd", geen kenmerkende orthodoxe discussies over bijvoorbeeld het al dan niet letterlijk interpreteren van de Bijbel. Het enige dat enigszins resoneert is dat veel respondenten in hun leven ook hebben gebroken met de Hervormde Kerk, maar op basis van de geloofsbeleving daar die niet bij hen paste en niet zozeer vanwege een inhoudelijk bezwaar. Lijnen trekken naar de Afscheiding of Doleantie zou dan ook geforceerd zijn.

Respondenten waarderen niet de orthodoxie die, zoals geschetst in hoofdstuk 2, de belangrijkste hoeksteen van de gereformeerde gezindte was. Orthodoxie wordt geacht in strijd te zijn met enkele belangrijke waarden van de Ontmoetingskerk, zoals *ruimte*, *vreugdevol geloven* en in het verlengde ook *inclusiviteit*. Deze negatieve waardering vormt niet de opmaat voor een inhoudelijke discussie over de leer in enige vorm. Orthodoxie wordt omschreven in termen van attitudes en praktijken, niet van inhoudelijke leerstellingen. Binnen de Ontmoetingskerk is bijvoorbeeld het wel of niet zintuiglijk spreken van de slang in het paradijs geen gespreksonderwerp. Maar iemand die anderen wil opleggen om een letterlijke interpretatie van de Bijbel te hanteren wordt niet gewaardeerd. Zulks een persoon *doet* orthodox.

Daarmee is niet gezegd dat er geen groep is binnen de Ontmoetingskerk die orthodoxe visies in ere houden. De openheid en ruimte binnen de kerk zorgt er juist voor dat veel verschillende visies

naast elkaar in de kerkbanken plaatsnemen. De heterodoxie die de literatuur schetst binnen de synodalen als geheel wordt binnen de Ontmoetingskerk geïllustreerd. Echter, de heterodoxie van de Ontmoetingskerk heeft een nadruk op een praktische uitwerking van het geloof, waardoor de inhoudelijke kant ervan nauwelijks wordt gearticuleerd. Anders gezegd: geloof binnen de Ontmoetingskerk wordt idealiter niet uitgedrukt in theologische leerstellingen, maar in praktijken, welke deze dan ook mogen zijn. Heterodoxie impliceert een pluriform geloofsdiscours, maar van zulk een discours lijkt nauwelijks sprake te zijn, want enige vorm van (systematische) articulatie van het geloof neigt naar de gevreesde dogmatische attitude. De worsteling met de identiteit van de Ontmoetingskerk zit hem mogelijk juist hierin: ze weet *hoe* ze iets wil doen (open, vreugdevol, inclusief, etc.), maar het precieze *wat* en *waarom* kan niet bevredigend worden geformuleerd, omdat het tegenstrijdig is met het hoe. Een predicaat als “gereformeerd” is hierin niet behulpzaam, maar het is de vraag of enig predicaat hierin behulpzaam is, aangezien geen enkel woord de veelheid aan visies en opvattingen kan vangen die leven binnen de Ontmoetingskerk. Wel is duidelijk dat “gereformeerd” niet behulpzaam is voor de identificatie van (kerkenraads)leden van de Ontmoetingskerk met hun eigen kerk. De meerderheid van de respondenten herkennen hun kerk niet als “gereformeerd” en wil dit ook niet.

Opvallend is dat de resultaten in grote lijnen gelijk verdeeld zijn tussen de ambtelijke en niet-ambtelijke gebonden respondenten. Er zijn geen noemenswaardige verschillen in de opvattingen over de definitie van “gereformeerd”, de identiteit van de Ontmoetingskerk en de waarde van het predicaat “gereformeerd”. Het enige dat opvalt is dat de ambtelijk gebonden respondenten “gereformeerd” substantiëler benaderen, bijvoorbeeld door specifiek in te zoomen op de Triniteit, gekoppeld aan hun uitspraken over de centrale plek van de Bijbel en de belijdenisgeschriften. Dit suggereert dat ambtelijk gebonden leden van de Ontmoetingskerk meer inhoudelijke kennis hebben van religieuze denominaties, want gezien hun antwoorden op wat zij van waarde vinden binnen hun kerk, geven ze niet opvallend veel prioriteit aan substantiëlere elementen.

Het enige dat cijfermatig opvalt echt eruit springt is dat alle niet-ambtelijke respondenten aangeven niet graag in hokjes te denken, terwijl de ambtelijke respondenten die dit onderschrijven twee in getal zijn. Maar omdat de rest van het beeld vrijwel gelijk is valt er geen goed onderbouwde conclusie te trekken uit dit gegeven.

Ook waren er geen opvallende verschillen tussen de leeftijdscategorieën. De respondenten gaven een vrij gelijkvormig beeld.

7. Aanbevelingen

Het vraagstuk ‘identiteit’ - wie zijn wij, waar staan we voor, waar komen we vandaan, waar willen we naartoe en hoe geven we dat vorm? - van de Ontmoetingskerk is niet simpel op te lossen. Dit praktijkonderzoek heeft dit ook nooit als doel gehad. Er is ingezoomd op een belangrijke noemer binnen de identiteitskwestie, namelijk de waarde van de officiële titel van de denominatie. “Gereformeerd” is een veelomvattende term, zo is gebleken; er komt een veelheid van associaties in mee die allen verschillend op waarde worden geschat. Toch zijn in de verhalen van de respondenten twee hoofdlijnen te trekken die omgezet kunnen worden in concreet beleid.

Ten eerste: wordt een protestantse gemeente. De veelal negatieve associaties met “gereformeerd” staan een positieve identificatie met de Ontmoetingskerk en de traditie waar zij in wortelt in de weg. Toch is er nog een groep die zal hechten aan het feit dat zij gereformeerd heten te zijn. Door een protestantse gemeente te worden, verloochent de Ontmoetingskerk niet haar wortels

in de Reformatie noch het feit dat zij ooit heeft gebroken met de Hervormde Kerk. Haar historie wordt voortgezet, er wordt niet mee gebroken. Tegelijk maakt de Ontmoetingskerk ermee duidelijk dat er wel degelijk een nieuw hoofdstuk in haar bestaan is toegevoegd, een hoofdstuk in een verhaal dat niet langer "Wij en de gereformeerde gezindte" heet. De Ontmoetingskerk als protestantse gemeente zou een erkenning zijn van de ontwikkelingen die zijn ingezet in de jaren '60 en die, getuige de verhalen van de meerderheid van de respondenten, een losmaking zijn van de gereformeerde gezindte en een affirmatie van de wens om grenzen te laten vervallen, niet in te kleine hokjes te denken. De Ontmoetingskerk "protestants" noemen binnen de PKN is daarvan een concrete uitingsvorm, aangezien dit samen-op-weg bolwerk meerdere denominaties in zich heeft gebundeld. Kerkrechtelijk is het mogelijk om van een gereformeerde kerk te veranderen in een protestantse gemeente, zelfs zonder te hoeven samengaan met een hervormde gemeente of een andere protestantse gemeente (zie ordinantie 2-4-3 en 2-4-4 en de toelichting hierop: Van den Heuvel, 2013, p.100-101²). De procedure is weliswaar tijdrovend en administratief vermoeiend, maar het uiteindelijke resultaat zou de identiteit van de Ontmoetingskerk enten in een denominatie die beter past bij de pijlers die respondenten belangrijk vinden en daarmee duurzamer is. De voordelen van geworteld zijn in een traditie en het praktische nut van verbonden zijn aan een overkoepelende organisatie blijven met het vormen van een protestantse gemeente gehandhaafd.

Ten tweede: creëer concrete manieren om het geloof te praktiseren. Hiermee wordt niet in de eerste plaats de eredienst bedoeld. Deze krijgt al een positieve waardering in de meeste verhalen van de respondenten of ten minste zien zij weinig reden er iets aan te veranderen. Concrete manieren om het geloof te praktiseren liggen eerder in het sociale domein van omzien naar elkaar, er zijn voor je naaste. Nu al worden er bloemen en knuffeldieren gestuurd naar volwassenen en kinderen bij wijze van hart onder de riem steken. Dit zijn concrete uitingen van hoe de Ontmoetingskerk kerk wil zijn. Deze praktijken zijn nog steeds vrij traditioneel en tegelijk eenvoudig een plek te geven in de liturgie, zijnde de centrale plek waar de gemeente elkaar ontmoet. Dat wat in de eredienst gebeurt blijft een belangrijke pijler onder de identiteit van de Ontmoetingskerk. Ter aanvulling zijn echter vormen nodig die invulling geven aan wat er wordt gepreekt, beleden en gevierd in de eredienst. Als de identiteit van de Ontmoetingskerk stoelt op een wij-gevoel en omzien naar elkaar - vanuit een visie dat God mensen liefheeft - is het aannemelijk dat de vormen om dit te uiten ook een sociale dimensie krijgt. Een sponsorloop voor KiKa, boodschappenacties voor de voedselbank... Inventariseer wat er op dit vlak gebeurt, breidt het uit en geef het een duidelijke koppeling aan de visie dat praktisering van het geloof een kenmerk van de Ontmoetingskerk is. De omvang van de sociale initiatieven kunnen niet te groot worden, gelet op de moeilijkheid om mankracht te vinden deze activiteiten vorm te geven. "Laagdrempelig maar herkenbaar" zal de uitdagende combinatie moeten zijn. Maar er moet een zeker continuïteit zijn om de activiteiten herkenbaar te maken als "zo pakken wij de zaken aan in de Ontmoetingskerk". Een incidentele activiteit is prima, maar een jaarlijks terugkerende activiteit wordt eenvoudiger een herkenbare pijler van de praktisering van het geloof waar de Ontmoetingskerk voor staat.

² Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland die is gebruikt in dit onderzoek stamt uit 2013. De verwijzingen naar ordinanties strookt dus niet geheel met de meest recente kerkorde (in de oude kerkorde betrof het ordinantie 2-12), maar de inhoud van de ordinanties zijn op het vlak van het vormen van een protestantse gemeente niet drastisch veranderd.

8. Discussie

De gereformeerd-synodale denominatie neemt een bijzondere plek in binnen het religieuze landschap. De ontwikkelingen die zij heeft doorgemaakt in de twintigste eeuw hebben haar een weinig herkenbaar profiel opgeleverd, zo stelt de literatuur en dit praktijkonderzoek illustreert het voor zover het de Ontmoetingskerk Rijssen betreft. Tegelijk is het de vraag of de open houding, de afkeer van een te orthodoxe geloofspraktijk en de nadruk op een praktische uitwerking van het geloof niet de kenmerken zijn van een kerk die het best bestand is tegen de uitdagingen van de moderne, seculiere tijd. Paas werkt in zijn boek *Vreemdelingen en priesters* (2015) de visie uit dat een kerk haar perspectief beter kan verleggen. Een kerk zou zich niet langer moeten richten op strategische, missionaire doelstellingen gericht op kerkgroei en handhaving van een positie voor de kerk die allang is vervlogen. In plaats daarvan pleit hij voor een “spiritualiteit van lofprijzing” (p.5), een kerk die niet probeert de wereld te vormen naar haar christelijke maatstaven, maar in die wereld een culturele en spirituele functie vervult, die het geloof voordoet en in stand houdt ten behoeve van de intrinsieke waarde ervan. Onderzoek laat zien dat nieuwe kerken die uitgaan van eigen kracht en zich als het ware in de markt durven zetten met hun unieke product - hun eigen spirituele beleving en uitwerking daarvan in concrete praktijken - het meest levensvatbaar zijn en meer kwantitatieve groei laten zien in vergelijking met oude, al bestaande kerken (Vos & Paas, 2013). Verder onderzoek naar in hoeverre denominaties en aanverwante omkaderde geloofsleer of -praxis bijdragen aan deze groei en de houdbaarheid van nieuwe kerken (of oude kerken in een nieuw jasje, wellicht) zou ons iets kunnen leren over de kern van geloven in de moderne tijd.

Alle denominaties maken ontwikkelingen door en verhouden zich tot de vragen en discoursen van de tijd en plaats waarin zij zich begeven. De gereformeerd-synodalen zijn een herkenbaar voorbeeld van een denominatie die drastisch is veranderd in opvattingen en (in mindere mate) praxis. Dit praktijkonderzoek stelt dat een (positieve) identificatie met de gereformeerd-synodale denominatie wordt bemoeilijkt door een lastig te omschrijven kerkelijke identiteit. In hoeverre identificeren leden van andere denominaties zich met hun traditie? Zijn hervormden trots hervormd en hebben zij met hun traditie een sterke verbondenheid? Of zou onderzoek naar de identificatie van hervormden een vergelijkbaar resultaat tonen als dit praktijkonderzoek: “Ik weet niet goed wat hervormd is, het maakt me ook niet uit, maar ik waardeer mijn lokale hervormde kerk vanwege punt A en punt B.”

Dit praktijkonderzoek heeft op kleine schaal voor één lokale gereformeerd-synodale kerk een schets gemaakt van wat leden belangrijk vinden. De nadruk kwam te liggen op geloofspraktijk, geloof doen, en niet op een inhoudelijke verantwoording. Zoals in de inleiding geschetst wordt de seculiere maatschappij vooral gekenschetst door deïstitutionalisering, nadruk op individuele geloofsbeleving en een mindere identificatie met een formele geloofsleer. Toch is daarmee niet gezegd dat de contemporaine zinzoeker in kerkelijk verband geen inhoudelijk narratief articuleert. Welke plaats nemen leerinhoudelijke stellingen in binnen de levens van individuele gelovigen binnen verschillende denominaties? Wat is de verhouding tussen geloofspraxis en geloofsleer? (Voor een toekomstvisie waarin samenkomst boven geloofsinhoud gaat, zie: Van der Woude, 2010. Voor een geluid waar juist de orthodoxie antwoorden heeft op de uitdagingen van de moderne tijd zie in dezelfde bundel: Drost, 2010.) Gaat de toekomst van moderne kerken bepaald worden door de vraag wie het best uiting kan geven aan zijn geloof in het maatschappelijk domein en betekent dat voor kerken dat zij meer dan ooit een sociale beweging moeten/willen vormen?

De schaal van dit praktijkonderzoek is te klein om representatief te zijn voor de hele gemeente, laat staan de hele denominatie waarin zij staan. De waarde van hun denominatie is voornamelijk

gemeten aan de prioriteit, nadruk en associaties die zij erop leggen in hun eigen narratief. De literatuur suggereerde dat de kennis omtrent geloofszaken en historische dogmatische discussies en contemporaine standpunten bij moderne synodalen veel minder aanwezig zou zijn. De nadruk die de respondenten erop leggen is klein, maar de respondenten zijn in het onderzoek nauwelijks actief in gesprek gebracht met hun traditie, alleen met hun eigen ideeën daarover. De kennis die zij hierover hebben is - bewust - niet actief bevraagd, dus kunnen er geen grote conclusies verbonden worden aan hun verhalen op dit punt.

De grootste moeilijkheid van dit praktijkonderzoek is om de resultaten in een groter geheel terug te plaatsen. De waarde en betekenis van "gereformeerd" is een afgebakend stukje binnen het hele proces van identiteit en identificatie in een veranderend religieus landschap. De onderlinge dynamiek tussen deze factoren is zo complex dat zij alleen met veel moeite (en veel meer data) enigszins valide op elkaar kunnen worden betrokken.

Op een persoonlijk niveau was het soms lastig om de respondenten vrij te laten in hun verhaal. Aangezien de meeste respondenten aanvankelijk schuchter beginnen met frasen als "ik weet er niet zo veel van" is het de uitdaging om hen te prikkelen toch dieper te graven in hun kennis zonder hen iets voor te zeggen. Het vraagt wat creativiteit om een perspectief aan te reiken dat open is en tegelijk concreet. "Komen er bepaalde beelden/woorden bij je naar boven als ik het woord 'gereformeerd' noem?" is een andere vraag dan "Hoe ziet bijvoorbeeld, volgens u, een typische gereformeerde kerkdienst eruit?" Die laatste vraag is zo verleidelijk, maar sleurt de respondent meteen een bepaalde richting uit. Misschien denkt een respondent helemaal nog niet aan kerkdiensten. Het inzicht dat het mij opleverde is dat deze vorm van onderzoeken tegelijk een oefening in aandachtig luisteren is, zoals vaak geleerd in pastorale gespreksvoering. Ook in een pastorale setting is het noodzaak om een ander zijn/haar eigen verhaal te laten vertellen, aan te sluiten bij de woorden die mensen aanreiken en aftasten. De kern van de zaak zit hem erin dat een pastoraal medewerker net als een onderzoeker niet bezig hoort te zijn met bevestiging van het eigen verhaal of eigen idee, niet alvast de lijntjes tekent die de ander nog maar even hoeft in te kleuren, zoals bijvoorbeeld mij werd geleerd tijdens mijn studie Journalistiek. Maar het vergt durf om alleen een canvas - een luisterend oor - aan te bieden en de ander te laten schilderen, terwijl je samen verkent wat uiteindelijk het schilderij wordt. In die moed heb ik mij geoefend tijdens dit praktijkonderzoek en de opbrengst dat ik moedig durf te zijn is misschien nog wel belangrijker dan alle andere resultaten die het onderzoek heeft opgeleverd.

LITERATUUR

- Abels, H.A.M. & Groot, A. de, (2006). De achttiende eeuw. In: Selderhuis, H.J. (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (2^e herziene druk). Kampen: Kok, pp.507-602.
- Akker, N. van den & Nissen, P., (2009). *Wegen en dwarsverbanden. Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*. (4^e druk). Amsterdam: Boom.
- Amelink, A., (2002). *De gereformeerden*. (4^e druk). Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Apperloo-Boersma, K. & Selderhuis, H.J., (2009). *Calvijn en de Nederlanden*. Alblasterdam: Drukkerij Verloop.
- Asselt, A. van, & Abels, P.H.A.M., (2006). De zeventiende eeuw. In: Selderhuis, H.J. (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (2^e herziene druk). Kampen: Kok, pp.363-501.
- Asselt, W. van, (2009). 'Het' calvinisme heeft nooit bestaan. *Kroniek Kerk en Theologie*, 60 (3), 256-259.
- Davigner, P., Glanzer, P. & Rine, P.J., (2013). Assessing the denominational identity of American evangelical colleges and universities, Part III: the student experience. *Christian higher education*, 12 (5), 315-330.
- Dekker, G. & Peters, J., (1989). *Gereformeerden in meervoud. Een onderzoek naar levensbeschouwing en waarden van de verschillende gereformeerde stromingen*. Kampen: J.H. Kok.
- Dekker, G., (1992). *De stille revolutie. De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990*. Kampen: J.H. Kok.
- Dekker, G., (2003). Geloven in een veranderende wereld. *Radix*, 29 (3), 2-10.
- Denktank Ontmoetingskerk Rijssen, (2015). Ontmoetingskerk Rijssen. Wie zijn wij en waar willen wij naartoe?. Rapport op te vragen bij de Ontmoetingskerk.
- Drost, D., (2010). Orthodoxie overleeft, *emerging churches* zijn overbodig. In: Bruijne, O. de & Postema, S., *De kerk is dood. Leve de koning*. Kampen: Kok, p.124-126.
- Genderen, J. van & Velema, W.H., (1992). *Beknopte gereformeerde dogmatiek*. (3^e druk). Kampen: Uitgeverij Kok.
- Harinck G. & Winkeler L., (2006). De negentiende eeuw. In: Selderhuis, H.J. (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (2^e herziene druk). Kampen: Kok, pp.607-734.
- Harinck, G., & Winkeler L., (2006²). De twintigste eeuw. In: Selderhuis, H.J. (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (2^e herziene druk). Kampen: Kok, pp.739-928.
- Hart, J. de & Dekker, P., (2006). Kerken in de Nederlandse civil society: institutionele grondslag en individuele inspiratiebron. In: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J. & Plum, R.J.J.M.

(red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Amsterdam: Amsterdam University press, pp.139-170.

Heuvel, P. van den (red.), (2013). *Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*. (Herziene uitgave). Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Hoverd, W.J., Atkinson, Q.D. & Sibley, C.G., (2012). Group size and the trajectory of religious identification. *Journal for the scientific study of religion*, 51 (2), 286-303.

Immink, F., (2006). De rol van de bevindelijke gereformeerden in de protestantse kerk. *Kontekstueel*, 20 (6). Geraadpleegd op 11 mei 2019 via: <https://www.kontekstueel.nl/index.php/inhoudsopgave-archief-kontekstueel/35-algemene-artikelen/622-nr6-2008-luisteroefeningen-reactie-v15-622>

Kennedy, J., (2002). *Een weloverwogen dood. Euthanasie in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Kuitert, H.M., (1992). *Het algemeen betwijfeld christelijke geloof. Een herziening*. (12e druk). Baarn: Ten Have.

McGuire, M.B., (2002). *Religion. The social context*. (5th ed.). n.p.: Whatsworth Group.

Meiden, A. van der, (1993). *De zwarte kousen kerken. Bevindelijk heroverwogen portret*. (6^e druk), Baarn: Ten Have.

Meijering, E., (2009). *Kleine encyclopedie van het Christendom*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.

Molendijk, A.L., (2006). Neocalvinistisch cultuurprotestantisme. Abraham Kuypers Stone Lectures. *Dokumentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, 65 (29), 5-19. Geraadpleegd op 18 april 2019 via: <http://www.ariemolendijk.nl/downloads/download0023.pdf>

Nye, M., (2003). *Religion. The basics*. New York: Routledge

Ontmoetingskerk Rijssen, (2018). Jaarboekje 2018-2019. Rijssen: Auteur.

Ontmoetingskerk Rijssen, (2019). *Ons kontakt*. Mededelingenblad van de Gereformeerde Kerk te Rijssen. Eerste editie mei 2019. Rijssen: Auteur.

Paas, S., (2009). Nieuwe structuren voor de gereformeerde geloofsbeleving. In: P. Beunder (red.), *Postmodern gereformeerd: Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn. Geraadpleegd op 21 mei 2019 via: <https://www.chejubileum.nl/publicaties/nieuwe-structuren-voor-de-gereformeerde-geloofsbeleving>

Paas, S., (2015) *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. (2^e druk). Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Puchinger, G., (1966). *Is de gereformeerde wereld veranderd?*. G.p.: W.D. Meinema.

CBS., (2016). *De gereformeerde kaart van Nederland, 2010-2015*. Geraadpleegd op 9 juli 2019 via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/51/de-religieuze-kaart-van-nederland-2010-2015>

Selderhuis, H.J. & Nissen, P., (2006). De zestiende eeuw. In: Selderhuis, H.J. (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*. (2^e herziene druk). Kampen: Kok, pp.219-361.

Spickard, J.V., (2006). What is happening to religion? Six sociological narratives. *Nordic journal of religion and society*, 19 (1), 13-29.

Taylor, C., (2007). *A secular age*. Cambridge, Massachusetts, Londen: Belknap press of Harvard University press.

V.d.G., (1985). 'De gereformeerde wereld rondom ons is veranderd'. *De Waarheidsvriend*, 78 (39), 2-3.

Van Dale Uitgevers, (2019). Geraadpleegd op 10 juni 2019 via: <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/gereformeerd>

Velema, W.H., (1 juli 1974). Kuiterts verdediging van het christelijk geloof. Maar op welke gronden? *Reformatorisch Dagblad*, p.10.

Velema, W.H., (1981). Het rapport "God met ons... Over de aard van het schriftgezag" van de Gereformeerde Kerken in Nederland. *Theologia Reformata*, 24 (1), 269-288.

Visscher, W., e.a., (2013). *De toekomst van de gereformeerde gezindte*. Apeldoorn: De Banier.

Visser, P.J., (2018). J.H. Bavinck. Ik geloof in de heilige Geest (1961). In: Spruyt, B.J. (red.), *Goud in handen. Teksten uit de christelijke traditie, gekozen door reformatorische opinievormers*. Apeldoorn: B.V. Uitgeverij De Banier, pp.31-47.

Vos, A. & Paas, S., (2013). Nieuwe kerkvorming als kwantitatieve groeistrategie. *Religie en samenleving*, 8 (2), 265-288.

Vreugdenhil, C.G., (1999). *Wat is bevinding?*, Heerenveen: Groen.

Woude, M. van der, (2010). Het nieuwe kerken eenvoudig, flexibel en veelkleurig. In: Bruijne, O. de & Postema, S., *De kerk is dood. Leve de koning*. Kampen: Kok, p.127-129.

Zwemer, J.P., (2001). *De bevindelijk gereformeerden*. Kampen: Kok.

BIJLAGE I: VOORBEELDEN KWALITATIEVE ANALYSE

ANALYSE INTERVIEW R3:

DEFINITIE GEREFORMEERD (D):

[D-R3.1]: Ik heb helemaal **geen beeld** bij "gereformeerd", behalve als we het hebben over de **gereformeerde gemeente, daar heb ik een beeld bij**. Maar wat voor beeld ik heb bij "gereformeerde kerk"... [...] Ja, ik hou zo niet van in hokjes stoppen, maar **vroeger** zaten we bij de hervormde kerk, maar als je dan wat **lichter** was dan ging je naar de Ontmoetingskerk. Daar **zongen ze wat sneller en andere dingen, niet alleen psalmen en gezangen**, daar waren **vrouwen ouderling**, daar was het wat **lichter en soepeler**. Daar konden ze **wat meer met homoseksualiteit, met de wat meer lastige identitetisonderwerpen**. Daar werd dan wat **vrijer** mee omgegaan. Zo herken ik het vanuit vroeger. Maar is dat typisch gereformeerd? Geen idee. Wat is typisch gereformeerd? Geen idee.

[D-R3.2]: Daar kan ik me dan wel iets bij voorstellen. Daar volgen ze de letter **van de wet**, van de Bijbel, best wel **wettisch**. Veel **minder vrij**, veel meer **gericht op dingen die niet mogen**. Veel meer gericht op de **gevolgen van je aardse handelen op het hiernamaals**.

[D-R3.3]: (Referend aan de opmerking dat er zoveel gereformeerden zijn die toch zo anders zijn) Dat kan ik echt niet uitleggen. Geen idee.

[D-R3.4]: (Referend aan de vraag of ze typisch gereformeerde zaken ziet binnen haar kerk) Ja, maar dat zijn dan al heel snel de **dogma's** die ik dan zou noemen die ik in de Hervormde Kerk niet gezien heb. Zeg maar dat wat **lossere, niet dat gaan staan als er gebeden wordt, juist meer met de hele kerk staan, de vrouwen in het ambt**. Maar is dat dan typisch gereformeerd? Dat denk ik niet.

[D-R3.5]: (Reagerend op de opmerking dat zij officieel tot een "synodale" kerk behoort) Nog nooit van gehoord. Als jij dat zegt "dat ben je", oké, dat zal, maar ik was me daar niet bewust van. Ik zat dan te denken aan de synode, maar wat dat dan inhoudt.

[D-R3.6]: (Refererend aan haar observatie dat er maar weinig voor de vele jeugd wordt gedaan) Het is wel steeds **meer van hetzelfde**, het is wel **behoudend**. Maar is dat typisch Ontmoetingskerk of typisch gereformeerd? Dat denk ik niet.

[D-R3.7]: Maar als hervormd of gergem is **de vrouw achterstellen** of altijd het **wijzende vingertje**, of altijd **vanuit hel en niet vanuit liefde, vanuit verdoemenis en niet vanuit behoud leven en prediken en voorleven...**

[D-R3.8]: Dat begint **naar jezelf kijken** en wat is je rol in deze groep en **durf je te zeggen wat je op je hart hebt, dat stukje echtheid, stukje kwetsbaarheid**. [...] En is dat dan gereformeerde kerk zijn, is dat onze identiteit? Ik weet niet of dat erbij hoort, maar ik weet wel dat dat onze cultuur is...

ANALYSE DEFINITIE GEREFORMEERD:

R3 worstelt nadrukkelijk met het definiëren van wat gereformeerd zijn precies inhoudt. Ze benoemt enkele aspecten die zij tegenkomt in haar gereformeerde kerk, maar twijfelt expliciet aan het gereformeerde gehalte ervan. Ze heeft er geen beeld bij, behalve als ze het koppelt aan andere gereformeerden. In dit verband noemt ze zaken als ethische standpunten (homoseksualiteit, positie van de vrouw, ook in het ambt) als meer leerinhoudelijke elementen (het wijzende vingertje, benadrukken van hel en niet van liefde, wel of niet zingen van psalmen en gezangen), maar steeds is er het voorbehoud: is dit nu typisch gereformeerd? Ook benadrukt ze het wettisch en minder vrije karakter van zij ziet als gereformeerd bij de gereformeerde gemeenten. Ze benoemt niets expliciet als gereformeerd, maar cirkelt rondom enkele thema's die bij haar opkomen als ze over het vraagstuk "wat is gereformeerd" nadenkt. Wel helpt het R3 om iets helderder te benoemen waar haar eigen kerk voor staat als ze het afzet tegen wat zij (veelal negatief) ervaart als gereformeerd.

EIGENHEID/ONDERSCHIED (EO):

[EO-R3.1]: Ja, ik hou zo niet van in hokjes stoppen, maar vroeger zaten we bij de hervormde kerk, maar als je dan wat **lichter** was dan ging je naar de Ontmoetingskerk. Daar **zongen ze wat sneller en andere dingen, niet alleen psalmen en gezangen, daar waren vrouwen ouderling, daar was het wat lichter en soepeler**. Daar konden ze wat meer met **homoseksualiteit**, met de wat meer **lastige identitetisonderwerpen**. Daar werd dan wat **vrij**er mee omgegaan. Zo herken ik het vanuit vroeger.

[EO-R3.2]: Daar kan ik me dan wel iets bij voorstellen. Daar volgen ze de **letter van de wet**, van de Bijbel, best wel **wettisch**. Veel **minder vrij, veel meer gericht op dingen die niet mogen**. Veel meer **gericht op de gevolgen van je aardse handelen op het hiernamaals**. Dat beeld heb ik veel meer bij de gereformeerde gemeente. En als ik dat beeld heb, kan ik misschien wel, dan is het bij ons, bij de Ontmoetingskerk **veel meer gericht op de liefde, veel meer gericht op hoe je je leven op dit oment inricht**. En niet omdat je niet in de hel wil komen, maar omdat je goed wil doen.

[EO-R3.3]: het is belangrijk dat je je ergens **thuisvoelt**. Dat is voor mij een belangrijke keuze. Daarom ben ik ook weggegaan bij de Hervormde Kerk en zou ik mezelf absoluut niet in de gereformeerde gemeente zien kerken, daarbij horen, voelen, en ik voel me wel thuis in de gereformeerde kerk. Maar hoe dat beestje dan heet, tja...

[EO-R3.4]: Ja, maar dat zijn dan al heel snel de dogma's die ik dan zou noemen die ik in de Hervormde Kerk niet gezien heb. Zeg maar dat wat **lossere**, niet dat gaan staan als er gebeden wordt, juist meer met de hele kerk staan, de vrouwen in het ambt. Maar is dat dan typisch gereformeerd? Dat denk ik niet. Wat dat dan wel is? Ik zou het iets noemen als iets waarin wij ons onderscheiden van een hervormde gemeente, maar het is allemaal wel PKN, dus dat maakt het ook weer lastiger.

[EO-R3.5]: Maar ik weet wel heel duidelijk dat ik bij de hervormde kerk ben weggegaan, omdat ik daar met een **naar gevoel** de kerk uitging op zondag. Omdat daar het **wijzende vingertje** heel vaak voorbij kwam. En toen heb ik bedacht: ik ga naar een kerk, omdat ik **de vreugde en de liefde van God wil voelen**. En omdat ik **gesterkt en bemoedigd** wil worden.

[EO-R3.6]: Dat is misschien wel het grootste verschil... De dominee is **toegankelijk**, is mens in de Ontmoetingskerk, hij durft aan te geven: ik vind het ook moeilijk, heb ook twijfels, ik heb ook niet alle

antwoorden. Dus blijft er **ruimte voor dialoog** en voor **eigen interpretatie**, terwijl in de Hervormde Kerk vond ik het altijd heel **zwart-wit**. "Dit is het en daar blijft het bij." En de dominee spreek je aan met "dominee" en daar zeg je "u" tegen. En je spreekt hem bijna nooit, behalve als er echt stront aan de knikker is. Of met trouwen enzo. Daar wordt **tegenop gekeken**. Nogmaals, ik weet niet hoe dat nu is. Ik heb ook geluiden gehoord dat ook in de Hervormde kerk veel veranderd is, logisch in tien jaar tijd. Maar dat was wel een reden dat ik ben weggegaan.

[EO-R3.7]: Ik denk dat ze (andere gereformeerden – RS) in hun identiteit wel **herkenbaarder** zijn.

[EO-R3.8]: Nou, dat is misschien wel mijn opvoeding en die hervormde inslag die er dan toch zit. Hè, het gaat niet om jezelf. Het gaat niet om het hier en **aardse**. Al dat aardse is vergankelijk. Elke humanistische organisatie zal hetzelfde zeggen: **het draait om de mens**. Dus in die zin, als het draait om de mens, waar zit dan het spirituele, waar zit dan dat wat we definiëren als het geloof? Dus daarom moest ik er over nadenken.

[EO-R3.9]: De Ontmoetingskerk is belangrijk voor je **communicatie**, voor je **beleving**, maar welk label je daaraan hangt en of dat nu gereformeerd of hervormd of baptist heet, nee.

[EO-R3.10]: Maar als hervormd of gergem is de vrouw achterstellen of altijd het wijzende vingertje, of **altijd vanuit hel en niet vanuit liefde, vanuit verdoemenis en niet vanuit behoud** leven en prediken en voorleven, dan zit daar een stukje antipathie in.

[EO-R3.11]: Ik heb collega's die in de hervormde kerk van Zutphen zitten en als ik dan hoor wat die allemaal doen dan denk ik: nou, ik heb heel andere ervaringen met hervormd. Als dat hervormd is zou ik die uit Rijssen weleens een bezoekje willen laten brengen aan jullie, zeg maar. Dan slaan ze steil achterover. Labels definiëren mensen niet zo, maar hoe ze er invulling aan geven.

ANALYSE EIGENHEID/ONDERSCHIED:

R3 wil niet te sterk uitdrukken hoe anderen zijn en ze is ook wat terughoudendheid om te sterke uitspraken te doen over hoe gereformeerd de Ontmoetingskerk is. In alle voorzichtigheid benoemt ze toch enkele verschillen, zoals dat andere gereformeerden meer het "wijzende" vingertje benadrukken en het oordeel, terwijl de Ontmoetingskerk meer preekt/leeft uit het idee van behoud, liefde en troost. In het verlengde daarvan ziet zij een koppeling tussen meer gericht zijn op het goede doen in het hier en nu in plaats van uit angst goed te geloven voor een betere plaats in het hiernamaals. Het eeuwige wordt afgezet tegen het tijdelijke.

R3 vindt dat de Ontmoetingskerk losser omgaat met dogma's en ethische stellingen, waardoor er dialoog kan ontstaan. Andere gereformeerden poneren geloofsstellingen, maar de Ontmoetingskerk wil juist niet zo zwart-wit te werk gaan.

R3 stipt kort enkele liturgische elementen aan die zij als onderscheidend ervaart, namelijk het zingen van meer moderne gezangen, tegenover alleen de psalmen en gezangen van de hervormde gemeente, en ook het als gemeente staande bidden, in plaats dat alleen de kerkenraad gaat staan. In het verlengde hiervan mag ook genoemd worden dat zij de rol van de dominee – zijn toegankelijkheid – benadrukt als onderscheidend gegeven. Niet de man op het voetstuk, maar een medemens in de gemeente met twijfels en vragen.

Ondanks de negatieve connotatie die wordt opgeroepen bij andere gereformeerden, vindt R3 wel dat die anderen herkenbaarder zijn in hun identiteit en dat de Ontmoetingskerk sterker moet trekken om ook een duidelijk profiel te creëren.

IDENTITEIT (ID):

[ID-R3.1]: ...bij de Ontmoetingskerk [is het] veel meer gericht op de **liefde**, veel meer gericht op hoe je je **leven op dit moment** inricht. En niet omdat je **niet in de hel** wil komen, maar omdat je **goed** wil doen.

[ID-R3.2]: Die **praktische inslag** vind ik wel heel belangrijk, of, dat zie ik wel heel erg. Dat is ook één van de redenen dat ik me hier ook zo thuisvoel. De vertaling van de Bijbel naar het **hier en nu**, en naar de week die komen gaat, als je het hebt over de zondag en wat je daar meekrijgt. De Bijbel wordt **een beetje uitgelegd**, maar dan al snel wordt gezegd: **wat kun jij daar nu mee**. Je wordt al snel als persoon naast die Bijbelse persoon gezet. Dat gebeurt veel in de prediking. Maar ook wel in de liederen. Wij zingen wat **modernere liederen** die beter te snappen te zijn, die beter aansluiten bij de beleefwereld dan de psalmen en gezangen. Dan denk ik: **wat kan ik daar nu mee**.

[ID-R3.3]: (Antwoord op de vraag wat er met de “zwaardere onderwerpen” gebeurt) Voor mijn gevoel blijven die wel vaak liggen. De ervaring die ik heb met dominees, en ik durf wel te zeggen dat ik met een paar een goede band heb, **branden ze daar hun vingers liever niet aan** of is het een **dilemma** om iets mee te doen. Aan de ene kant snap ik dat, vind ik dat ook wel fijn. Aan de andere kant is het ook wel de kop in het zand steken, want dat is ook onderdeel van geloof. Maar als ze wel aangesneden worden vind ik het wel mooi dat er **ruimte** blijft. Het is **niet zo zwart-wit**. Dat is misschien wel het grootste verschil... De dominee is **toegankelijk**, is mens in de Ontmoetingskerk, hij druft aan te geven: ik vind het ook moeilijk, heb ook twijfels, ik heb ook niet alle antwoorden. Dus blijft er ruimte voor dialoog en voor eigen interpretatie...

[ID-R3.4]: Ik kan dat wel uit eigen ervaring delen, maar “wie zijn wij als Ontmoetingskerk” vind ik wel een hele lastige, want zelfs binnen de kerkenraad worden er ideeën en zaken gedeeld waar ik echt niet achter sta. Als we zo kerk zijn, dan wil ik daar niet wat mee te maken hebben.

[ID-R3.5]: Maar voor mij is het de **toegankelijkheid**, vooral met de dominees, dat vind ik mooi en belangrijk. Voor mij is het ook wel de **ruimte** geven aan het **individu**. Jij mag er zijn. Jouw ideeën, jouw twijfels, jouw vragen zijn allemaal welkom. En er is **dialoog** mogelijk.

[ID-R3.6]: En de **liefde** en de **naaste** staat centraal. En het **gesprek** staat centraal.

[ID-R3.7]: De **mensen** in de kerk. Dus dan: bijvoorbeeld de kosteres die voorbij komt en hoi zegt. Dat is dan de **vertrouwdheid**, de mensen die ik ken. **Buiten de vieringen komen we elkaar absoluut niet tegen** en ik vind dat we daar wel wat meer in kunnen doen. Nu heb ik dat zelf wel opgezocht. Maar ik denk wel dat mensen er wel wat in missen. Ikzelf zoek het wel als ik het niet krijg. Maar eigenlijk ken je maar weinig mensen in de Ontmoetingskerk.

[ID-R3.8]: Dat is misschien wel stukje cultuur dat we hebben als Ontmoetingskerk. Dat we wel heel erg **consumeren**. Ga maar achterover leunen, het wordt je wel aangereikt en als je het er niet mee eens bent, stuur je een mail of je schiet een ouderling aan, geeft wat kritiek en dat is het.

[ID-R3.9]: Ik vind het tekenend dat we rond de 3200 leden, waarvan er duizend onder de twintig jaar dat er in onze missie en visie staat dat we wat voor de jeugd moeten doen, maar dat er geen jeugdleiding is te vinden en dat er in de vergaderingen de jeugd nog geen vijf minuten de tijd krijgt. Het is wel **steeds meer van hetzelfde**, het is wel **behoudend**.

ANALYSE IDENTITEIT:

De Ontmoetingskerk staat voor R3 vooral voor het praktisch vertalen van de bijbel naar het hier en nu, zonder daarin te strakke kaders te bieden. Het gaat om de mensen die invulling geven aan de kerk en inhoudelijk gaat het over de liefde en de vreugde. Zonder het specifiek te benoemen welke het zijn zegt R3 wel dat er "zwaardere onderwerpen" zijn die een dilemma vormen voor de dominees om uit te prediken. Met deze onderwerpen lijkt R3 te suggereren dat dit thema's zijn die vooral doen denken aan de gereformeerde opvattingen van de "oude" kerk voor velen, namelijk de Hervormde Gemeente. De Ontmoetingskerk is lichter en soepeler en moderner en niet zo zwart-wit.

Opmerkelijk is de tweeslag die R3 maakt. Enerzijds is er haar verhaal dat kerk zijn vooral om de mensen gaat, als samenhang, aan de andere kant benadrukt ze juist de ruimte voor het individu. Natuurlijk sluiten deze twee elkaar niet uit. Wat R3 ermee lijkt uit te drukken, komt samen in het kernwoord "dialoog". Elke stem mag gehoord worden, maar voor horen (erkennen) zijn anderen nodig. De dialoog is ook nodig door de breedte van ideeën die zij ervaart binnen de kerk en met name ook de kerkenraad. Toch, voor een dialoog is betrokkenheid nodig en juist die betrokkenheid trekt ze in twijfel wanneer ze noemt dat leden van de Ontmoetingskerk elkaar niet ontmoeten buiten de diensten om en dat in die diensten het bijna cultureel bepaald is dat er wordt "geconsumeerd".

Liturgisch benoemt ze de liederen en prediking die "te snappen" zijn en beter aansluiten bij de vraag: wat kan ik er nu mee? Aansluiten bij de belevingswereld van de gemeente is hierin de kern, lijkt R3 te zeggen.

WAARDEVOL (W):

[W-R3.1]: Ja, ik **hou zo niet van in hokjes stoppen**, maar vroeger zaten we bij de hervormde kerk, maar als je dan wat lichter was dan ging je naar de Ontmoetingskerk.

[W-R3.2]: Wat is typisch gereformeerd? Geen idee. Vind ik ook helemaal niet zo interessante vraag eigenlijk.

[W-R3.3]: Als iemand me dat vraagt, stap ik er ook gemakkelijk overheen. Dan zeg ik dat ik dat **stempel** niet zo belangrijk vind, maar het is belangrijk dat je je ergens **thuisvoelt**. Dat is voor mij een belangrijke keuze. Daarom ben ik ook weggegaan bij de Hervormde Kerk en zou ik mezelf absoluut niet in de gereformeerde gemeente zien kerken, daarbij horen, voelen, en ik voel me wel thuis in de gereformeerde kerk. Maar hoe dat beestje dan heet, tja... **Labels** vind ik altijd **gevaarlijk en jammer** misschien wel. In die zin laat ik dat snel ene oor in, ander oor uit. De **urgentie** om dat te snappen en te vangen is er bij mij ook niet.

[W-R3.4]: Die **praktische inslag** vind ik wel heel belangrijk, of, dat zie ik wel heel erg. Dat is ook één van de redenen dat ik me hier ook zo thuisvoel.

[W-R3.5]: En toen heb ik bedacht: ik ga naar een kerk, omdat ik de **vreugde en de liefde van God wil voelen. En omdat ik gesterkt en bemoedigd wil worden**. En als ik dat gevoel niet meer heb, dan wordt het tijd...

[W-R3.6]: Maar het kwam regelmatig voor dat ik uit de kerk kwam en dacht: oké, dus ik ben niet goed genoeg. Dat vond ik wel, dat maakte dat ik dacht: **hou ik het zo vol?**

[W-R3.7]: (Over de "zware" onderwerpen) [Daar] branden ze daar hun vingers liever niet aan of is het een dilemma om iets mee te doen. Aan de ene kant snap ik dat, vind ik dat ook wel fijn. Aan de andere kant is het ook wel de kop in het zand steken, want dat is ook onderdeel van geloof. Maar als ze wel aangesneden worden vind ik het wel **mooi dat er ruimte blijft**. Het is niet zo zwart-wit.

[W-R3.8]: Maar voor mij is het de **toegankelijkheid**, vooral met de dominees, dat vind ik mooi en belangrijk. Voor mij is het ook wel de **ruimte geven aan het individu**. Jij mag er zijn. Jouw ideeën, jouw twijfels, jouw vragen zijn allemaal **welkom**. En er is **dialogoog** mogelijk.

[W-R3.9]: **Buiten de vieringen komen we elkaar absoluut niet tegen** en ik vind dat we daar wel wat meer in kunnen doen. Nu heb ik dat zelf wel opgezocht. Maar ik denk wel dat mensen er wel wat in missen. Ikzelf zoek het wel als ik het niet krijg. Maar eigenlijk ken je maar weinig mensen in de Ontmoetingskerk. En dat is wel nodig om gemeente te zijn, denk ik. Ik ga in mijn eentje naar de kerk, geen familie of vrienden die ook naar de Ontmoetingskerk gaan. Wel vage kennissen. In zo'n dienst op zondag is dat prima, dan is het consumeren, dan zeg je hoi en je gaat weer en dat is het. Maar dat stimuleert niet om onderdeel van de gemeente te zijn of te worden. **Gemeente zijn is meer dan dat uurtje op zondag**, honderd procent waar.

[W-R3.10]: (Wat als de Ontmoetingskerk niet langer gereformeerd wil heten) Ik zou er geen nacht minder om slapen. Maakt me echt niks uit. Ik denk dat het goed is om je aan te sluiten bij zoiets als de PKN, omdat je niet alles zelf... En omdat het handig is dat er een organisatie is die ervaring heeft opgedaan in meerdere gemeenten, zodat je van elkaar kan leren, zodat je niet het wiel zelf opnieuw hoeft uit te vinden. Zodat je ergens op terug kan vallen bij bepaalde zaken. Maar hoe dat beestje heet... Ik zou er persoonlijk niets mee verliezen als het geschrapt wordt.

[W-R3.11]: Het is voornamelijk de **organisatie** waar het me om gaat. **De historie en de normen en waarden is niet van toegevoegde waarde**. Ik kan niet overzien dat wij als kerk onze **missie en visie** daarop gestoeld hebben.

[W-R3.12]: (Waar begin je als je zelf je eigen perfecte kerk mag vormen?) Vanuit mijn hart zou ik zeggen: **mensen**. Maar met dat ik dat zeg realiseer ik me ook dat dat wel heel gek is als je het hebt over een **gemeenschap die gestoeld is op Bijbel en God en Jezus en Heilige Geest**. Maar voor mij staan de **mensen centraal**. En dat zit hem in een gemeenschap van mensen die naar elkaar **omkijkt**.

[W-R3.13]: Van mij persoonlijk hoeft er in de liturgie niet zoveel te veranderen, maar ik vind het jammer dat de jongeren niet meer naar de kerk gaan. Bij mij is er wel urgentie om te veranderen, omdat ik geluiden hoor van mijn naasten die toch dingen missen. Die wil ik de vreugde geven die ik gevonden heb in mijn geloof en die bemoediging en die kracht en liefde. Dus ik zou het heel jammer vinden omdat wij een bepaalde iets aanbieden die niet aansluiten bij hun vraag, dat zij dan dat prachtige wat mijn geloof, ons geloof biedt te moeten missen.

[W-R3.14]: Nee. Er moet een mooie naam aan zitten, dat is belangrijk. De Ontmoetingskerk is belangrijk voor je **communicatie**, voor je **beleving**, maar welk **label** je daaraan hangt en of dat nu gereformeerd of hervormd of baptist heet, nee.

ANALYSE WAARDEVOL:

Heel duidelijk omschrijft R3 dat er voor haar geen meerwaarde schuilt in het aansluiten bij de gereformeerde traditie. Zij wil mensen centraal stellen, dat is waar voor haar de kerk om draait. Mensen die samen optrekken en naar elkaar omkijken. In de diensten heeft ze wel een gevoel dat ze welkom is als individu, maar daarbuiten schort het nog aan de gemeenschapszin.

In de diensten zoekt ze de vreugde, bemoediging en troost en die vindt ze juist in het gegeven dat ze samen met anderen de zondag viert. Die vreugde gunt ze iedereen en daarom vindt het zo jammer dat er geluiden zijn van mensen die niet diezelfde vreugde ervaren als zij.

Elke vorm van labelen en denominatie definiëren stuit bij R3 op twijfel en zelfs een stukje weerzin. Labels zeggen niets, definiëren geen geloofsgemeenschappen. Hoe mensen invulling geven aan wat zij geloven, dat telt. De praktische uitvoering is de kern van waar zij een geloofsgemeenschap op beoordeelt, de daden van de mensen die samen een kerk vormen. Ze noemt hierin geen geloofsinhoudelijke thema's, hetgeen haar ook zelf wat bevreemdt. Ze benoemt zelf haar hervormde opvoeding die haar ingeeft dat ze ook Bijbel en God moet noemen als een belangrijk onderdeel van een kerk, maar haar hart geeft haar in dat het om mensen gaat.

Wat gereformeerd is, blijft voor R3 niet helder. De vraag heeft geen urgentie of relevantie.

CROSSANALYSE R3

R3 heeft nauwelijks een beeld bij de betekenis van "gereformeerd" zijn. De traditie die in dit woord meekomt is voor haar geloofsbeleving niet relevant en zelfs pogingen om een geloof te definiëren stuiten bij haar op een mate van onwil. Labelen, in hokjes stoppen is "gevaarlijk en jammer". Wellicht dat hier het kernwoord "ruimte" het meest in het geding komt. De ruimte die zij als zo positief ervaart, komt op spanning te staan wanneer er te strakke kaders worden gesteld aan wat een geloofsgemeenschap wil uitdragen. Die te strakke, zware kaders heeft R3 zelf ervaren in haar tijd bij de Hervormde Gemeente, een Gereformeerde Bondsgemeente. Daar ging het knellen en ging het ten koste van haar gevoel van vreugde, bemoediging en troost.

Hoewel ze andere gereformeerden als duidelijker herkenbaar schetst, ziet ze zelf weinig in zo een strak profiel. Gesprek en dialoog moeten ervoor zorgen dat niet alles zwart-wit wordt. Wederom, er moet ruimte blijven voor elke stem, elk individu. Al die individuen vormen de geloofsgemeenschap, daarom is de ontmoeting, het welkom voelen en de ruimte voor dialoog zo belangrijk.

Zaken die ze benoemt als gereformeerd – het wijzende vingertje, de nadruk op het oordeel, de conservatieve koers in ethische discussies – worden allemaal als negatief ervaren, maar vormen wel een afzetmogelijkheid om te omschrijven wat R3 wél belangrijk vindt. De gereformeerde traditie –

zoals zij die heeft ervaren – vormt een contrapunt, een vorm van *via negativa*. “Zo willen wij niet zijn,” lijkt de achterliggende gedachte te zijn. Eén van de weinige concrete voorbeelden die ze in dit verband noemt is liturgisch van aard: in de Ontmoetingskerk worden modernere liederen gezongen die beter aansluiten bij de geloofsbeleving van de gemeente. Gereformeerd staat gelijk aan zwaar(der), wettischer en behoudender, en alleen dat laatste is een houding die zij binnen haar werk in de kerkenraad ook tegenkomt. Anderen in de kerkenraad benoemen soms wel iets als “typisch gereformeerd”, maar daarvan heeft R3 geen concrete voorbeelden.

ANALYSE INTERVIEW R6

DEFINITIE GEREFORMEERD (D):

[D-R6.1]: Wat gereformeerd is, is hoe je over de **Bijbel denkt en hoe je leven moet**. Van **vroeger uit** is dat **strikt uitgelegd in de Drie Formulieren van Enigheid**. De Heidelbergse Catechismus bijvoorbeeld waar in de gereformeerde traditie elke zondag uit geprekeerd wordt. Maar dat is van **vroeger uit, heel sterk vanuit de belijdenisgeschriften**.

[D-R6.2]: Maar ik vind het heel lastig om nu te omschrijven wat nu precies gereformeerd is. Behalve dan misschien **Gods onfeilbare woord en de Drie Formulieren van Enigheid**. Dat is een beetje zoals hoe je gereformeerd omschrijft. Daar **begint** het.

[D-R6.3]: Als ze vragen “hoe is dat nu binnen de gereformeerde kerk?” dan kijk je toch naar **vroeger** en hoe dat tot stand is gekomen.

[D-R6.4]: Als we dan ergens moeten **beginnen**, zou dat de **kern van gereformeerd** zijn, van oudsher. (refererend aan de opmerking: Als we ergens moeten beginnen dan bij de Bijbel en de belijdenisgeschriften).

[D-R6.5]: Van **oudsher** is de gereformeerde leer met de nadruk op de **slechtheid van de mens en de toorn van God en de uitverkiezingsleer** en dat soort dingen. **Kiest God de mens of kiest de mens God**.

[D-R6.6]: Je hebt het **ABC'tje** van het geloof die daarin zit, **ellende, verlossing, dankbaarheid**.

ANALYSE DEFINITIE GEREFORMEERD:

R6 benadrukt enkele keren dat er zoiets bestaat als een gereformeerde traditie, zoals die van *oudsher* is. Daarin klinkt afstand door, het is iets van het verleden. De kern van die traditie benoemt hij in woorden van de traditie, namelijk “Gods onfeilbare woord” en de juiste namen van de belijdenisgeschriften. R6 kiest voor een voornamelijke inhoudelijke definitie en niet een uiterlijke beschrijving van wat gereformeerd is. Hij begint bij de Bijbel en de leer die daaruit is gedestilleerd. De enige keer dat hij hiervan afwijkt is wanneer hij zegt dat het er ook om gaat over hoe je leven moet. Verder benoemt hij een spanningspunt die juist typerend is voor de synodalen sinds Kuitert dat zo uitdrukkelijk op de agenda heeft gezet (wie kiest wie?) maar die in zijn “van oudsher” traditie minder een vraag is, aangezien de uitverkiezingsleer bij andere gereformeerden veel meer uitgemaakte zaak is. R6 benoemt vaker dat de Bijbel en de belijdenis het begin is, maar daar eindigt het dus niet mee als we het hebben over de gereformeerde traditie.

EIGENHEID/ONDERSCHIED (EO):

[EO-R6.1]: Tegenwoordig **verwatert** het meer, wordt het breder, en dat er in de gereformeerde traditie, zeker bij ons, **meer ruimte komt voor andere ideeën en andere dingen**.

[EO-R6.2]: Maar ik denk dat tegenwoordig bij ons in de kerk **heel veel ruimte** is voor hoe je je geloof beleeft, hoe je in het geloof zit.

[EO-R6.3]: (refererend aan zijn dominee die anders over de hel preekt): En dan zie je toch dat onze dominee daar een andere kijk op heeft en dat **ook durft uit te spreken**. Eigenlijk was het zijn bedoeling van: laat je **niet bang** maken. Want hij **zet altijd de liefde van Christus voorop**. Maar **minder dan wat er in de geschriften (belijdenisgeschriften, RS) staat**.

[EO-R6.4]: (op de vraag wat de gereformeerde denominaties onderscheidt): Puur op **toepassing en praktisering van dat geloof**. Want ze hebben allemaal de **Bijbel en de belijdenisgeschriften**, die zijn **allemaal hetzelfde**. Maar hoe je **in detail** bepaalde **dingen moet uitleggen**, hoe je met het geloof omgaat, **wat je wel en niet doet op zondag**, bijvoorbeeld naar de voetbal gaan. Dat heeft puur met **praktisering** te maken. Ook tussen die kerken onderling. Dat heeft ook wel met **interpretatie** te maken van wat **kleinigheden**. Of je **wel of niet bepaalde psalmen zingt** in een bepaalde context, want om dat soort dingen gaat dat dan. Dat heeft wel te maken met **praktisering van die geschriften**.

[EO-R6.5]: In de Gereformeerde Gemeenten is er nog wel **iets ruimte voor de liefde voor God** – dat heb ik weleens meegemaakt – maar in de Oranjekerk was **daar niet zoveel ruimte voor**. Ik denk dat dat vooral het verschil is. Bij de **andere gereformeerden zit er minder ontwikkeling in**. In de Ontmoetingskerk gaan we daar anders mee om en ik denk dat **binnen de PKN** er daar ook **meer ruimte** voor is. Je kunt eigenlijk ook binnen die kaders, bepaalde kaders, je eigen kerk zijn. Daar is gewoon ruimte voor de gereformeerde bonders die toch de dingen wezenlijk anders doen dan veel van ons.

[EO-R6.6]: De manier waarop je **diensten invult**. Ook wel de **prediking soms**. **Vrouwen in het ambt**, bijvoorbeeld. Vrouwen op de preekstoel. Ja, hoe je de dingen **doet**. **Zondagsheiliging, zondagsrust**.

[EO-R6.7]: Daarvoor **weet ik niet genoeg wat gereformeerd is**. Maar het is **wel goed te verdedigen** om **vrouwen in het ambt** te hebben. Maar dat staat ook **niet zo in belijdenisgeschriften**, maar dat weet ik niet zeker. Als je naar **de Bijbel kijkt, zit daar veel spanning** in. Op het ene moment zegt het dat iets niet mag, op een ander moment mag het wel. Je moet ook letten op de **context**. Iedereen heeft zo zijn **interpretaties**. En **op die interpretaties zitten veel verschillen** tussen de kerken.

[EO-R6.8]: (referend aan opmerking voordat band aanstond, dat gereformeerde gemeente duidelijk herkenbaar is aan uiterlijkheden als rokjes en hoedjes) Ja, dat. Maar ook bijvoorbeeld **heel essentiële** dingen als het **homostandpunt**. Kun je een hele avond over vullen. Bij ons in de kerk wordt er ook **heel breed over gedacht**. Bij de **gereformeerde gemeente is dat gewoon geen issue**. Bij ons is er wel veel over gediscussieerd. [...] Er zijn wel gereformeerde kerken waar het mag, of waar ze dat wel doen, bedoel ik, homoseksuele relaties inzegenen en wij doet dan weer niet. [...] Maar dat is wel **onderdeel van je identiteit**.

[EO-R6.9]: Als je vraagt naar standpunten in de gemeente over het geloof en de praktisering van het geloof dan is dat **bij ons heel erg breed**. En ik denk dat dat in de Gereformeerde Gemeente **heel erg smal** is. Daar heb je je gewoon **binnen bepaalde kaders te gedragen**, punt uit.

[EO-R6.10]: Meer dan alleen maar bezig zijn, zoals in de GerGem, met **je zielenheil en of je behouden wordt** en dat soort dingen. Want laten we eerlijk zijn, dat soort gedachten zijn zeer egocentrisch en egoïstisch, want **dat gaat alleen maar over jezelf en niet over een ander**. Terwijl dat eigenlijk andersom moet wezen. **Je moet naar de ander gericht zijn. Je hoeft je niet om je zielenheil te bekommeren**. Dat is natuurlijk ook, **dat slechte van de mens**, wat ze in de GerGem meer naar voren brengen, komt **bij ons meer de liefde van God en het goede in de mens** naar voren. Je kunt ook gewoon goede dingen doen en het goede voorbeeld van Jezus volgen en Hem dienen. Ja, natuurlijk zijn we zondige mensen, en we doen dingen verkeerd, maar dat is **niet doorslaggevend**. En ik denk dat dat nu wel de **kern is van onze identiteit**, als ik dat zo mag zeggen.

[EO-R6.11]: We zijn ook **veel minder van de regeltjes**. Zo ervaar ik dat wel. Ik kan bij ons in de kerk gerust een keer zeggen dat ik zondags naar de voetbal ga. Daar kom ik bij de GerGem en de Hervormden denk ik niet mee weg.

[EO-R6.12]: Tot een keer een dominee preekte over iets als kiezen. Het kwam erop neer dat **iedereen in de kerk waardeloos** was. We maken geen keuzes, zitten er maar een beetje. Toen dacht ik: oh nee, maak ik geen keuzes? Mijn keus was toen gemaakt: ik kom hier nooit weer.

[EO-R6.13]: Toen zijn we dus naar de Ontmoetingskerk gegaan. Dat was zo'n andere manier van **beleven** dan we gewend waren in de gereformeerde traditie die in de Hervormde Kerk toen nog sterk aanwezig was. Dat weet ik nog precies. De eerste keer was met de Olympische Winterspelen. Gianni Romme ofzo had een wereldrecord op de 5 km gereden, net voor de dienst aan. En de dominee ging de preekstoel op, het ging over de vele eersten die de laatsten zullen zijn, vergeet ik ook nooit meer, en toen zei hij: "Ik hoor net in de consistorie dat er iets geweldigs is gebeurd vanmorgen, want Romme heeft een wereldrecord gereden op de 5 km." Ik dacht: nou ja, dit is een hele mooie, bijzondere kerk. Zoiets had ik dus nog nooit meegemaakt. **Wat ik meegemaakt had dat de dominee mij verketterde** omdat ik van voetbal hield en het Nederlands Elftal en FC Twente te belangrijk vond.

[EO-R6.14] Maar als je dan zegt: wat gelooft de GerGem? Eerst moet je met je **zielenheil** bezig zijn, in het **zwart gekleed** gaan enzo en dan zie je je **ellende** en als God het wil wordt je **verlost** en dan ben je ook **dankbaar**. Ik geloof dat niet.

[EO-R6.15]: . Ik weet nog dat ik als ouderling bij een vrouw kwam die van de GerGem kwam. Ik vroeg, want ze stond dichtbij de dood, of ze daarover wilde praten. En toen zei ze dat ze dat allemaal wel heel moeilijk vond en ze wist het niet zo goed en ik hoorde er haar **oude kerk en angst** nog doorheen. Toen heb ik wat met haar gelezen, Johannes 3:16, want een ieder die in mij gelooft zal leven, zoiets. Dat staat er gewoon. "Ja," zei die vrouw, "dat staat er wel, maar je moet **waar geloof** hebben." (lacht) Kijk, dat is dan wel een vast geloof, dat geeft wel houvast, maar aan de andere kant ook **enorm veel twijfel dat gezaaid is**, heel vroeg.

[EO-R6.16]: Iemand zei ooit tegen mij: als jij zondag in het stadion zit en Jezus komt terug, Hij komt niet terug in dat stadion. Ik zel: volgens mij maakt Jezus dat zelf wel uit. **Zo'n godsbeeld** is te triest voor woorden.

ANALYSE EIGENHEID/ONDERSCHIED:

De verschillen tussen de verscheidene gereformeerde denominaties zit hem volgens R6 vooral in de toepassing van de kern die zij delen, namelijk de Bijbel en de belijdenisgeschriften. Waar de Ontmoetingskerk zich met name in onderscheidt – zo noemt R6 meerdere malen – is de ruimte die er in zijn kerk is voor verschillende visies. Ontmoetingskerk is breed, andere gereformeerden denken smaller en is er ook minder discussie mogelijk over essentiële punten, zoals homoseksualiteit. De Ontmoetingskerk is minder van de regeltjes.

R6 heeft geen positief– soms zelfs ronduit negatief – beeld van andere gereformeerden. Hij benoemt hun leer als 'angst' en 'twijfel' en 'egocentrisch' en benoemt dat hij hun leerstukken, zoals strikt overgenomen uit de belijdenisgeschriften, niet gelooft. Dit lijkt sterk samen te hangen met de rigoreuze keus die hij ooit *tegen* de Hervormde – Gereformeerde Bond – gemeente maakte, omdat het mensbeeld, godsbeeld en – ook nadrukkelijk genoemd – de beleving niet aansloten bij wat hij geloofde of belangrijk vond. Andere gereformeerden leggen volgens R6 te veel nadruk op het slechte in de mens, terwijl de Ontmoetingskerk juist het goede wil benadrukken. En dan met name het goede dat je kunt *doen*. Niet de angst, maar de liefde, zoals ook de dominee predikt.

De onderscheidende praktisering van andere gereformeerden wordt benoemd in termen van kleding en het wel of niet zingen van bepaalde psalmen. Wanneer R6 benoemt wat de Ontmoetingskerk definieert als gereformeerden komt hij uit bij twee belangrijke ethische punten: vrouwen in het ambt en de wijze waarop er met homoseksualiteit wordt omgegaan. Hij stipt heel kort de liturgie en de prediking aan en geeft daarvan ook een treffend voorbeeld, maar de nadruk ligt meer op een ethische levenshouding dan op een navolging en expressie van de leer. Andere gereformeerden houden strikt vast aan hun belijdenisgeschriften, maar bij de Ontmoetingskerk "verwatert" dit meer. Een ander punt dat R6 meerdere malen benoemt is de wijze waarop er met de zondag wordt omgegaan. Bij de Ontmoetingskerk voelt hij de ruimte om naar de voetbal te gaan of te surfen, mocht hij dat willen. Bij andere gereformeerden werd hij er om "verketterd" van voetbal te houden. Met name het negatieve mens- en godsbeeld dat hij ervoer bij anderen deden hem besluiten weg te gaan bij de Hervormde Gemeente.

IDENTITEIT (ID):

[ID-R6.1]: Maar ik ervaar wel **veel ruimte** in de Ontmoetingskerk.

[ID-R6.2]: Neem alleen onze huidige dominee die wel **wezenlijk anders preekt** dan veel andere dominees, toch **dingen aan de orde stelt**.

[ID-R6.3]: Want ik denk dat we momenteel heel erg aan het **zoeken zijn naar onze identiteit als kerk**. Wat willen we zijn? Ja, daar kun je dan heel veel over zeggen, hoe je **dingen doet**.

[ID-R6.4]: Er zijn wel gereformeerde kerken waar het mag, of waar ze dat wel doen, bedoel ik, **homoseksuele relaties inzegenen en wij doet dan weer niet**. Vind ik persoonlijk heel jammer, vind ik ook een gemiste kans. Vind ik een beetje onnozel eigenlijk, maar goed, dat doet er dan even niet toe. Maar dat is wel onderdeel van je identiteit.

[ID-R6.5]: Ik zeg weleens dat het voor sommigen standaard is om met de surfplank op de auto naar de kerk te komen, omdat ze na de dienst nog gaan surfen. Er zijn ook mensen die naar huis gaan en nog geen ijsje zouden kopen op zondag. Die heb je ook bij ons in de kerk. En **toch kunnen ze naast elkaar zitten in dezelfde kerk**.

[ID-R6.6]: Bij ons in de kerk heb je ook niet van die **scherpslijpers**, die tot het uiterste hun zin willen doordrijven in alles.

[ID-R6.7]: De Ontmoetingskerk probeert een kerk te zijn, zoals de naam al zegt, van de **ontmoeting met elkaar, de ontmoeting met God**. Maar ook vooral **door jezelf God laten werken naar andere mensen toe**. Niet door te evangeliseren, op de hoek van de straat te staan, maar door het te **doen**. We hebben veel mensen die het geloof **doen, die omkijken naar andere mensen**. Dat is bij ons heel erg belangrijk.

[ID-R6.8]: We zijn wel **heel groot geworden** nu, dus je **verliest elkaar wel wat uit het oog**. Maar het **omzien naar elkaar** is wel heel belangrijk.

[ID-R6.9]: Nou, letterlijk **omzien**, dus een keer een kaartje sturen naar iemand. Door dingen te **doen**, te **geven**, te **investeren in een ander**. Hoe dan ook, er zijn heel veel mensen bij ons die dat doen, ook vanuit het geloof.

[ID-R6.10]: Maar ook **zonder anderen te oordelen**, er wordt **bij ons heel weinig geoordeeld**. [...] Kijk, als ik in de korte broek naar de kerk ga, zegt niemand daar wat van, zegt echt niemand daar wat van. Misschien denken mensen wel: moet dat nu, een korte broek. Zeker als ik ouderling ben en dienst heb. Uiteindelijk zal niemand er wat van zeggen. Heb ik nog nooit meegemaakt. Dan wordt er toch bij ons **minder op uiterlijk gekeken**.

[ID-R6.11]: (Refererend aan voorbeeld van zwerver die dominee onderbrak tijdens de dienst.) Maar er was **niemand die daar wat van zei**. Misschien wel dat we even vreemd opkeken, want het **was toch even anders**. Maar die man werd gewoon **opgenomen** in de gemeente. En dat vind ik wel een mooi voorbeeld van hoe wij doen als kerk.

[ID-R6.12]: Ik denk ook aan de Syrisch-Orthodoxen in de jaren '80 die toen geen asiel krijgen en in onze kerk ondergedoken hebben gezeten. Dat geeft ook wel aan wat we **doen**, hoe mensen **hun geloof tot uitvoering brengen**.

[ID-R6.13]: Je kunt ook gewoon **goede dingen doen** en **het goede voorbeeld van Jezus volgen** en Hem dienen. Ja, natuurlijk zijn we zondige mensen, en we doen dingen verkeerd, maar dat is niet doorslaggevend. En ik denk dat dat nu wel de **kern** is van onze identiteit, als ik dat zo mag zeggen.

[ID-R6.14]: (Referend aan het verschil in omgaan met het overlijden van Elvis Presly.) Ja, en ook: wat kun je dan nog leren van die man. In plaats van dat ie mislukt of verdoemd is ofzo.

[ID-R6.15] We zijn ook **veel minder van de regeltjes**. Zo ervaar ik dat wel. Ik kan bij ons in de kerk gerust een keer zeggen dat ik zondags naar de voetbal ga.

[ID-R6.16]: (Referend aan hoe bij de Ontmoetingskerk het wereldrecord van Gianni Romme werd gememoreerd.) Ik dacht: nou ja, dit is een hele mooie, bijzondere kerk. Zoiets had ik dus nog nooit meegemaakt.

[ID-R6.17]: Hij zei toen ook: nu gaan we de dienst doen en gaan we nog mooiere dingen horen. Zo bracht hij dat. Die **vrijheid** die ik toen voelde, dat wil ik ermee zeggen, dat is voor mij **belangrijker dan die gereformeerde kaders**.

[ID-R6.18]: Ja, ik denk dat we heel erg aan het **zoeken** zijn. Ook of we over 20, 30 jaar nog **bestaansrecht** hebben. Kijk, ik zit mijn tijd wel uit, maar hoe zit het met de **jongere generatie**, hoe gaan die met het geloof om, wat vinden ze daar belangrijk in? En blijven ze naar de kerk komen. Of zit ik over 30 jaar de enige die er nog zit met nog wat andere **oude mensen**.

[ID-R6.19]: Dan heb je ook onze huidige dominee nodig, die soms wat **kaders doorbreekt**. Die gewoon zegt: **volle kerkdiensten moet niet je doel zijn, maar mensen bij God brengen**. Dat kan op andere, misschien wel betere manieren. Maar **“ontmoeten”** komt wel altijd terug.

[ID-R6.20]: (Antwoordend op de opmerking dat FW wel kaders wil, maar tegelijk niet weet waar die moeten liggen.) Ja. Dan ga je al bijna op het vrijzinnige opaan. En wil je dat? Want **zij stellen alles ter discussie**. Wil je dat als kerk? Ik denk het niet.

ANALYSE IDENTITEIT:

R6 beschrijft de Ontmoetingskerk als een kerk waar ruimte en vrijheid is om dingen anders te doen, waar (gereformeerde) kaders worden doorbroken – zonder te specificeren welke kaders dat nu precies zijn – en waar juist de zoektocht naar wat hen bindt een kern is van de kerkelijke identiteit. Ja, de vrijheid is goed en tegelijk een bedreiging van een duidelijke identiteit. Een andere kern is meer gericht op een ethische levenshouding, een houding van het goede *doen*. Dit goede wordt benoemd in termen van gericht zijn op de ander, investeren in de ander. Een kernwoord waar dit alles aan wordt gekoppeld is “ontmoeting”. R6 specificeert niet zozeer dat God in het gelaat van de ander zichtbaar is, maar hij schuurt hier wel dicht tegenaan. De Ontmoetingskerk leert, zijns inziens, dat God door mensen kan werken. Door en voor mensen. Niet verwonderlijk is dat hij de omgang met het standpunt omtrent homoseksualiteit benoemt als een onderdeel van de kerkelijke identiteit. Juist zo’n ethische discussie brengt naar voren welk mens- en godsbeeld een kerk hanteert.

R6 noemt twee voorbeelden die hij typerend vindt voor de houding van de Ontmoetingskerk. Het eerste is de Elvisdienst die het positieve van Elvis probeerde te benadrukken. Het tweede is de positieve benadering van de prestatie van een sporter als Romme. R6 zet dit af tegen de verkettering van zulke zaken die hij bespeurde bij andere gemeenten. De Ontmoetingskerk probeert positieve zaken te benadrukken, het goede in de mens, wat mensen van elkaar kunnen leren. Dit is nauw verbonden met de inclusiviteit die R6 benoemt. Mensen met andere ideeën kunnen in de Ontmoetingskerk naast elkaar zitten zonder elkaar te veroordelen of elkaar de kerk uit te vechten. En vreemdelingen zijn van harte welkom, getuige het voorbeeld van de zwerver die de interactie met de dominee aanging tijdens de dienst.

Zorgen zijn er ook. De Ontmoetingskerk is erg gegroeid en R6 noemt dat het makkelijker wordt elkaar uit het oog te verliezen. Juist de ontmoeting die centraal staat in de identiteit van de kerk staat hiermee onder druk. En als R6 naar de toekomst kijkt, weet hij niet zeker of de jongere generatie het stokje wel zal overnemen.

WAARDEVOL (W):

[W-R6.1] “Maar ik zeg: dat zijn ook de Formulieren, dat kan niet de bedoeling zijn dat ik daarvoor teken.” “Jawel,” zei de dominee, “dat is de gereformeerde traditie.” “Maar als je kijkt naar de catechismus, wat daar in staat, daar kun je toch niet voor tekenen.”

[W-R6.2]: Toen heb ik gezegd: ik teken het ook wel, want zeker in die tijd vond ik de Ontmoetingskerk **een verademing met de Hervormde Kerk** waar ik vandaan kwam. Ik **voelde me heel erg thuis** en ik kan er nog steeds wel **mijn ei kwijt**. Hoewel ik wel heel anders over dingen ben gaan denken in de loop der jaren.

[W-R6.3]: (Gods onfeilbare woord?) Ja, daar bedoel ik de Bijbel mee. Maar met die term ben ik het niet eens, laat ik dat ook maar meteen zeggen. Want de **twijfel begint al bij het midden** van die cirkel, cirkeltje 1.

[W-R6.4]: Maar het is wel goed te verdedigen om **vrouwen in het ambt** te hebben.

[W-R6.5]: Er zijn wel gereformeerde kerken waar het mag, of waar ze dat wel doen, bedoel ik, **homoseksuele relaties inzegenen** en wij doet dan weer niet. Vind ik persoonlijk heel **jammer**, vind ik ook een **gemiste kans**. Vind ik een beetje **onnozel** eigenlijk, maar goed, dat doet er dan even niet toe.

[W-R6.6]: Ik zeg weleens dat het voor sommigen standaard is om met de surfplank op de auto naar de kerk te komen, omdat ze na de dienst nog gaan surfen. Er zijn ook mensen die naar huis gaan en nog geen ijsje zouden kopen op zondag. Die heb je ook bij ons in de kerk. **En toch kunnen ze naast elkaar zitten in dezelfde kerk**. En dat vind ik heel mooi in onze kerk, dat daar **ruimte** voor is.

[W-R6.7]: Je moet hoe dan ook **niet de kerk kapot laten** gaan, **niet polariserend** in bezig zijn.

[W-R6.8]: (Referend aan zwerver in de dienst.) Maar die man werd gewoon **opgenomen in de gemeente**. En dat vind ik wel een mooi voorbeeld van hoe wij doen als kerk.

[W-R6.8]: Terwijl dominee X toen Elvisdiensten organiseerde. Bij die eerste dienst ben ik bij geweest, ging ik met heel lage verwachtingen heen, maar dat was één van de mooiste diensten die ik ooit heb meegemaakt. Wordt er nu nog een beetje warm van. Waarbij eigenlijk het **goede van Elvis werd benadrukt**. De gospels die hij had nagelaten, waar hij persoonlijk mee bezig was geweest.

[W-R6.9]: (Als de Ontmoetingskerk niet meer gereformeerd wil heten?) Dat zou ik niet zo erg vinden.

[W-R6.10]: Maar ik heb nooit dat gereformeerde gevoel gehad. Heb me ook nooit bij de Hervormde Kerk **thuisgevoeld**.

[W-R6.11]: Ik weet nog dat ik belijdenis deed en dat de dominee zei: "Het bloed van Christus reinigt je van alle zonden." Tja, wat is dat nu voor gelul? Hij vroeg: "Snap je dat wel?" Ja, natuurlijk snap ik dat wel. Wat valt er aan te snappen dan? Het idee vond ik gewoon heel bijzonder. **Daar kan ik niks mee.**

[W-R6.12]: Tot een keer een dominee preekte over iets als kiezen. Het kwam erop neer dat iedereen in de kerk waardeloos was. We maken geen keuzes, zitten er maar een beetje. Toen dacht ik: oh nee, maak ik geen keuzes? Mijn keus was toen gemaakt: ik kom hier nooit weer.

[W-R6.13]: Dat was zo'n andere manier van **beleven** dan we gewend waren in de gereformeerde traditie die in de Hervormde Kerk toen nog sterk aanwezig was.

[W-R6.14]: Maar dat een dominee zo iets als Romme mooi vond, vond ik een verademing. Hij zei toen ook: nu gaan we de dienst doen en gaan we nog mooiere dingen horen. Zo bracht hij dat. Die **vrijheid** die ik toen voelde, dat wil ik ermee zeggen, dat is voor mij **belangrijker dan die gereformeerde kaders.**

[W-R6.15]: Of zit ik over 30 jaar de enige die er nog zit met nog wat andere oude mensen. Dat moet je ook niet willen.

[W-R6.16]: Maar je **hebt wel bepaalde kaders nodig** hoe je de dingen doet. Ik ben theoretisch daarin niet goed onderlegd. Maar het zou wel voor mij belangrijk zijn. Ja, ik ben best wel aan het zoeken. Wat is Gods Woord, is het onfeilbaar, is het wel Gods woord? Bestaat God, zei iemand, dat lijdt geen twijfel, maar de vraag is dan wel of **God de mens geschapen heeft of de mens God.** Kan ook nog. Als je kijkt naar de Bijbel, kun je zeggen: dat is vanuit de mens opgeschreven, daar zitten dan godsbeelden in. Met dat soort wezenlijke vragen zit ik persoonlijk wel eens.

[W-R6.17]: Uiteindelijk moet je geloof hebben. Maar dan denk ik: ja, hallo, dat is natuurlijk wel een doodoener. Zo zit ik er in. God zegt: de sabbat moet je heiligen. Wat bedoelt hij daar nu mee? Als je dan toch naar dingen wilt zoeken, moet je naar dat soort dingen zoeken [...] naar de diepere laag.

[W-R6.18]: Kijk, dan denk ik: er zit **een laag onder dat verhaal** dat je moet begrijpen. Dat kon die dominee heel goed. **Spanning in de Bijbel opzoeken** en daar dan wat van proberen te brouwen. Zo moet je over meer dingen nadenken, **niet plat, van: het staat er, dus het is zo.** Waarom heeft God het zo opgeschreven, in welke context, met welke bedoeling.

[W-R6.19]: Heel veel mensen zeggen: je moet dat gewoon geloven, geloof dat dan. Ja, dan zeg ik: je kunt alles wel geloven. Maar er moet toch wel een **boodschap** inzitten. Dat is ook de reden dat er zoveel ontkerkelijkheid is. Mensen denken: en toen, wat heb ik eraan?

[W-R6.20]: Als ik naar mezelf kijk zou ik toch graag – als we het over **kerkdiensten** hebben – dat er wat meer **in context wordt gepreekt**, naar **diepere lagen** gezocht wordt, in plaats van steeds hetzelfde verhaaltje aanhoren. [...] **Inhoudelijke verdieping**, ja.

[W-R6.21]: (Perfekte kerk hoeft niet gereformeerd te zijn?) Dat klopt wel. Daar zit **weinig waarde** voor mij. Er zit wel **genoeg mooie dingen in**. Je hebt het ABC'tje van het geloof die daarin zit, ellende, verlossing, dankbaarheid. Dat vind ik **echt te triest voor woorden** dat mensen daar ooit op gekomen zijn. Om een leerstuk in drie hoofdstukken te schrijven en alles van het geloof in die hoofdstukken te vrotten. Ik begrijp dat niet, dat heb ik ook nooit begrepen. En ik geloof het ook niet. Maar als je dan zegt: wat gelooft de GerGem? Eerst moet je met je zielenheil bezig zijn, in het zwart gekleed gaan enzo en dan zie je je ellende en als God het wil wordt je verlost en dan ben je ook dankbaar. Ik geloof dat niet. In die zin: inderdaad, **geen gereformeerde traditie voor mij**.

[W-R6.22]: (Referend aan voorbeeld van stervende vrouw die wel geloofde, maar twijfelde of ze een waar geloof had.) Kijk, dat is dan wel een **vast** geloof, dat geeft wel **houvast**, maar aan de andere kant ook **enorm veel twijfel** dat gezaaid is, heel vroeg. Dat vind ik dan gewoon jammer. Bij mij is het niet zo **vast**, het **beweegt veel meer**. Die twijfel van die vrouw ken ik zelf totaal niet. Dat vind ik dan ook wel jammer. Noem ik zelfs wel **psychische mishandeling**.

[W-R6.23]: Als je dan toch homo's wilt stenigen, ga dan ook de rest van die wetten langs. Grote kans dat je zelf ook gestenigd moet worden. Zo sta ik erin, **denk nou eens na**. Dat mis ik heel vaak, dat **nadenken**.

ANALYSE WAARDEVOL:

R6 zal niet rouwig zijn als ooit de Ontmoetingskerk besluit niet langer gereformeerd te willen zijn. Zijn visie op wat dat inhoudt is sterk gekleurd door zijn ervaringen binnen een Gereformeerde Bondgemeente en die ervaringen zijn niet positief. Twijfel, angst, ondoordachte leerstellingen die hij niet gelooft, tot aan psychische mishandeling toe. Hij spreekt zelfs over het doorbreken van de gereformeerde kaders, hoewel hij niet alles wil loslaten wat die traditie behelst. Maar de positieve kanten licht hij niet toe en hij noemt geen voorbeelden.

Toch is het opvallend dat hij, wanneer hem gevraagd wordt naar wat hij absoluut niet wil verliezen in een kerk, begint bij de liefde van God en snel daarna "inhoudelijke verdieping" noemt. Wel degelijk wil hij dichtbij de Bijbel blijven, maar liever ziet hij de bredere context in de schriftuitleg betrokken worden. Geen platte verhaaltjes, zoals R6 het zegt. Hij typeert dit echter niet als "gereformeerd".

R6 benoemt de waarde die hij hecht aan ruimte, vrijheid en aan het benadrukken van het goede in de mens. Geen slaafse navolging van wat nu eenmaal zo hoort, maar nadenken over wat nu de bedoeling is van God, geloof en het goede leven. Wellicht dat hij deze levenshouding steeds laat terugkomen in het woord "beleven" dat hij meerdere malen noemt.

R6 benoemt twee ethische discussies – vrouwen in het ambt en homoseksuele relaties inzegenen – en in beide gevallen betoont hij zich een voorstander van een progressievere koers. Dat zijn kerk geen huwelijken van mensen van gelijk geslacht inzegt schuurt bij hem nogal. Niet toevallig zijn dit discussies waarin andere gereformeerde denominaties uit Rijssen diametraal tegenover R6's standpunt zijn. De liefde van God en het benadrukken van het goede in de mens dat R6 als waardevol beschouwt, lijkt hij af te zetten tegen de gereformeerde traditie die dit alles juist minder accentueert, in zijn visie

CROSSANALYSE:

R6 is geen voorstander van al te strakke kaders, zeker niet als ze hem doen denken aan de gereformeerde kaders zoals hij deze heeft ervaren binnen zijn vorige gemeente. De gereformeerde traditie staat in bijna alle voorbeelden die hij noemt in spanning tot wat hij belangrijk, waardevol en geloofwaardig vindt. Ronduit geeft hij ook toe dat wat hem betreft het geen probleem zou zijn als zijn huidige kerk het predicaat "gereformeerd" zou laten vallen. Doorbreken van de gereformeerde kaders levert juist vrijheid en ruimte op om te blijven doordenken waar het in het geloof om zou moeten gaan.

Op geen enkele wijze koppelt R6 zelf dat wat hij als positief ervaart binnen zijn kerk aan wat hij definieert als "gereformeerd". De inclusiviteit, de vrijheid, de lossere houding met betrekking tot regels, de ontmoeting tussen God en mensen onderling, zij lijken eerder een tegenstelling te vormen, soms zelfs bewust zo tegenover elkaar gezet. Ontmoetingskerk denkt breed, andere gereformeerden smal, bijvoorbeeld. De leer van andere gereformeerden is egoïstisch, de praktisering van de Ontmoetingskerk juist op de ander gericht.

De tegenstelling 'leer-praktisering' komt ook vaker voor, zeker in het brede plaatje gezien. Bij andere gereformeerden redeneert R6 veel terug naar de uitwerking van de Bijbel en de belijdenisgeschriften, terwijl binnen de Ontmoetingskerk er juist een positief-ethische levenshouding wordt gepredikt. Let wel, gepredikt door middel van het uitleven van die prediking. De ethische discussies die R6 aanstipt zijn wat dat betreft typerend. Hou van de mens, laat hem/haar meedoen, dus weer geen vrouwen uit ambt en zegen homoseksuelen.

Hoewel R6 (gereformeerde) kaders het liefst doorbroken ziet worden, schuilt er ook een wens tot enige duidelijkheid in zijn woorden. Nee, hij wil niet vrijzinnig worden, niet werkelijk alles in twijfel trekken, hij wil wel laten zien waar hij en zijn kerk voor staan, maar zodra dit te veel wordt ingevuld, komt er antipathie jegens zulke kaders naar boven. De wens tot vrijheid en ruimte staat in spanning tot een duidelijke identiteit. Maar liever geen stevige identiteit – zeker niet als deze gereformeerd is – dan geen vrijheid.

Uiterlijkheden moeten geen rol spelen in de beleving van het geloof, zegt R6 enkele keren. Niet de uiterlijkheden qua kleding – juist een kenmerk waar andere gereformeerden om worden herkend – en niet de uiterlijkheden in gedrag, zoals vooral binnen blijven op zondag. R6 wil gewoon naar de voetbal als hij dat met zichzelf en zijn geloof kan rijmen. Zijn godsbeeld en visie op geloof staat zulke zaken niet in de weg. Andere gereformeerde denominaties zouden kunnen schermen met de gruwel van wereldgelijkvormigheid, maar R6 meent dat geloven juist ook in contact mag staan met de wereld, zoals zijn voorbeelden van Elvis en Gianni Romme laten zien. Niet verdoemenis preken, maar zien wat we van elkaar kunnen leren. Niet oordelen.

CROSSANALYSE R2 (29, Kerkenraadslid) EN R6 (55, gemeentelid)

Het verschil in definities van "gereformeerd" is meteen heel opvallend. Waar R2 zich geen beeld kan vormen van wat "gereformeerd" inhoudt en heel voorzichtig enkele elementen benoemt die ze vooral bij andere gereformeerden waarneemt, daar start R6 vrij zeker bij de leer die in Bijbel en belijdenisgeschriften is gevat. Hij benoemt uit zichzelf enkele thema's die binnen de literatuur over de gereformeerde gezindte nadrukkelijk aanwezig zijn, zoals uitverkiezing en de Bijbel als onfeilbaar woord. R2 start – nogmaals: in alle voorzichtigheid – bij de constatering dat "gereformeerd" een sterke binding heeft met "zwaar" en dat dit tot uiting komt in bijvoorbeeld het zingen van andere liederen dan psalmen en gezangen. Zowel R2 als R6 zien in het gereformeerde gedachtegoed een nadruk op hel en oordeel, maar benadrukken tevens dat juist deze nadruk niet in de gereformeerde

Ontmoetingskerk de meeste aandacht krijgt. Beiden gebruiken kernwoorden als “vrij”, “wettisch” en “ruimte” om verschillen aan te duiden tussen andere gereformeerden en de eigen Ontmoetingskerk. De negatieve connotaties voeren de boventoon, niet in de laatste plaats door ervaringen met andere gereformeerden, bijvoorbeeld toen ze zelf nog lid waren van een Gereformeerde Bondsgemeente.

Zowel R2 als R6 gebruiken de negatieve connotaties van “gereformeerd” om zich middels een impliciete *via negativa* meer duidelijkheid te verschaffen over wie de Ontmoetingskerk volgens hen wél is. De Ontmoetingskerk onderscheidt zich door een nadruk op liefde, een nadruk op (het goede in) de mens en op het goede doen in het hier en nu. Dat is waar hun kerk voor staat. Opvallend in deze is dat er geen inhoudelijk verdiepende uitspraken worden gedaan over de bron van deze waarden en normen. Eén keer noemt R6 Jezus als voorbeeld voor het goede, maar voor de rest zijn er geen expliciete verwijzingen naar godsbeelden of theologische principes ter onderbouwing van wat het goede is. De Ontmoetingskerk is vrij en pluraal, hetgeen erop neerkomt dat de dialoog hoger wordt geacht dan een inhoudelijke omkadering van de geloofsleer. Zulk een omkadering neigt al snel te veel naar de negatieve geloofsbeleving van andere gereformeerden. In een dergelijke beleving voelen R2 en R6 zich niet thuis, terwijl een gevoel van acceptatie juist heel belangrijk voor hen is. Dit gevoel vinden zij ook in de Ontmoetingskerk, waar iedereen erbij mag horen en gehoord mag worden.

Zowel R2 als R6 noemen enkele ethische discussies waarin de koers van de Ontmoetingskerk duidelijk onderscheidend is door haar progressiviteit. Vrouwen in het ambt, geen verkettering van homoseksuelen. Voor R6 gaat het allemaal nog niet ver genoeg en hij zou graag zien dat huwelijken van het gelijke geslacht ook werden ingezegend. R2 ziet vooral in de organisatie enige terughoudendheid om zaken te veranderen, hoewel niet op het inhoudelijke vlak van de geloofsbeleving, maar op het gebied van prioriteiten stellen aan het jeugdwerk, bijvoorbeeld.

Als de Ontmoetingskerk niet langer gereformeerd zou zijn, dan zou dat R2 en R6 beiden niets uitmaken. R2 noemt nog dat het handig is om aangesloten te zijn bij een organisatie voor praktische redenen, maar inhoudelijk zien zij beiden geen meerwaarde in het aansluiten bij de gereformeerde traditie, hetgeen niet verwonderlijk is, gezien hun negatieve beleving bij dit gedachtegoed. R6 drukt zich zelfs nog explicieter uit door te stellen dat hij geen gereformeerde traditie wil uitdragen als kerk, mocht hij het voor het zeggen krijgen. R2 is hierin niet zo overduidelijk negatief, maar haar woordkeuze ([W-R2.10]: “Ik zou er geen nacht minder om slapen...”) is wel veelzeggend. De relevantie ontgaat haar. Ze geeft geen voorbeelden van hoe de kerk(enraad) het gereformeerde gedachtegoed uitdraagt. Ook R6 ziet vooral andere gereformeerden als gereformeerd en niet de Ontmoetingskerk. Gelukkig maar, lijken ze beiden te suggereren.

Zowel R2 als R6 hebben verbeterpunten voor de Ontmoetingskerk in gedachten. R2 zou graag zien dat de mensen elkaar meer ontmoeten en meer betrokkenheid tonen in plaats van alleen maar in relatief kleine aantallen de diensten “consumeren”, zoals ze dat noemt. R6 ziet liever in de prediking, met name, een verdiepingsslag worden gemaakt. Hij neemt de Bijbel serieus als bron van het geloof, maar hij benoemt dat het noodzakelijk is de context van de verhalen en de totstandkoming van de boeken te begrijpen. Hoewel hij dus niet de onfeilbaarheid van de Bijbel onderschrijft, schuurt hij nog het meest tegen zijn eigen definitie van “gereformeerd” aan wanneer hij de uitleg en prediking van die Bijbel zo belangrijk maakt. Maar voor zowel hij als R2 moet de kern van de uitleg zijn: hoe doe ik hier en nu het goede voor mijn medemens?